

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2018

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR**

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
149-cu maddəsinin I hissəsi**

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiya Məhkəməsi

1999-cu ildən nəşr olunur

Yetmiş birinci buraxılış

Redaksiya heyəti:

Fərhad Abdullayev (sədr)
Rauf Quliyev
Dürdanə Məmmədova
Tural Aslanov
Anar Hacızadə
Nəzrin Paşayeva
İntiqam Eyvazov

Baş redaktor

Dürdanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, Gənclər meydanı, 1.
Tel: (99412) 492-62-86, 492-98-49
Faks: (99412) 492-86-41

MÜNDƏRİCAT

I hissə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Qərarları

Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin
157 və 158-ci maddələrinin bəzi müddələrinə dair
14 mart 2018-ci il tarixli qərar.....5

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin
“Qeyd” hissəsinin 1 və 3-cü bəndlərinin şərh edilməsinə dair
23 aprel 2018-ci il tarixli qərar 27

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsi-
nin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında”
Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri,
eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11 və
307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respubli-
kası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh
edilməsinə dair
31 may 2018-ci il tarixli qərar 44

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 1306-cı
maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair
4 iyun 2018-ci il tarixli qərar 77

II hissə

Məqalələr

Fərhad ABDULLAYEV. Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyasının qəbul edilməsindən 23 il keçir.....107
Ziyafət ƏSGƏROV. Unudulmaz müəllimim.....120
Alish QASIMOV. Vətəndaş, ziyalı, dövlət adamı
90 illik əsl şəxsiyyət tarixi 129

III hissə

F.S. Abdullayevin “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilməsi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.....137
Tədbirlər. Görüşlər. Səfərlər.....138

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 157 və 158-ci maddələrinin bəzi müddələrinə dair

14 mart 2018-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi – Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri – Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Aparatının Elmi-Analitik sektorunun müdiri Mahir Məmmədovun, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İnzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin məsləhətçisi Kəmalə Paşayevanın,

ekspert – Bakı Dövlət Universitetinin Konstitusiya hüququ kafedrasının baş müəllimi Elşad Nəsirovun,

mütəxəssislər – Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İkrəm Şirinovun, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin üzvü, vəkil Muxtar Mustafayevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 157 və 158-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I hissəsinə, 25-ci maddəsinin I, III və V hissələrinə, 28-ci maddəsinin I və III hissələrinə, 29-cu maddəsinin II hissəsinə, 59-cu maddəsinə, 71-ci maddəsinin I və II hissələrinə, 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun

yoxlanılması ilə bağlı Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) sorğusu əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki-Prosessual Məcəllə) 157 və 158-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 13-cü maddəsinin I hissəsinə, 25-ci maddəsinin I, III və V hissələrinə, 28-ci maddəsinin I və III hissələrinə, 29-cu maddəsinin II hissəsinə, 59-cu maddəsinə, 71-ci maddəsinin I və II hissələrinə, 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Sorğuda Mülki-Prosessual Məcəllənin 157 və 158-ci maddələri, iddianı təmin etmənin ləğv olunmasını nəzərdə tutan 162-ci maddəsi, iddianı təmin etmək haqqındakı qərardaddan şikayət verilməsi qaydasını nəzərdə tutan 163-cü maddəsi barədə ətraflı məlumat verilmiş və qeyd edilmişdir ki, həmin maddələrin bəzən təcrübədə düzgün tətbiq edilməməsi fiziki və hüquqi şəxslərin bir sıra konstitusiya hüquqlarının pozulmasına səbəb olur. Sorğuverənin qənaətinə görə, yaranan ziddiyyətləri aradan qaldırmaq, onlara aydınlıq gətirmək, vahid məhkəmə təcrübəsini formalaşdırmaq, beləliklə də fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafelərinin daha səmərəli təmin edilməsi üçün məsələyə Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən hüquqi qiymət verilməsi zərurəti yaranmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) sorğusunda qaldırılan məsələlər vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün əhəmiyyət kəsb edərək

insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğunun mahiyyətindən çıxış edərək, iddianın təmin edilməsi ilə bağlı mülki prosessual qanunvericiliyin bir sıra normalarının şərh edilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, məhkəmə müdafiəsi hüququ əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları sırasında olmaqla yanaşı, Konstitusiyada təsbit edilmiş digər hüquq və azadlıqların təminatı qismində çıxış edir (M.Hüseynovun şikayəti üzrə 2015-ci il 4 mart tarixli Qərar).

Məhkəmə müdafiəsi hüququnun məzmununa gəldikdə isə o, bir tərəfdən hər kəsin pozulmuş hüquqlarının və azadlıqlarının bərpası məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, digər tərəfdən isə məhkəmələrin həmin müraciətlərə əqlabatan müddətdə baxmaq və onlara dair ədalətli qərar qəbul edərək, onların vaxtında icra edilməsi vəzifəsini müəyyən edir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun V.Ozerovun şikayəti üzrə 2011-ci il 15 aprel tarixli, C.İsmayılzadənin şikayəti üzrə 2014-cü il 6 iyun tarixli və “Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 231.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 4 iyul tarixli Qərarları).

Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası məhkəməyə müraciət etmək hüququnun tərkib hissəsi olmaqla xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, məhkəmə qərarının vaxtında və düzgün icra olunması bütövlükdə məhkəmə müdafiəsi hüququnun həyata keçirilməsini səmərəsiz və qəbul olunmuş qərarı əhəmiyyətsiz edir. Konstitusiya və beynəlxalq hüquq aktlarının tələblərinə görə ədalət mühakiməsi məhkəmə qərarlarının effektiv icrası nəticəsində hüquqların səmərəli şəkildə bərpa olunmasını təmin etməlidir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7, 10, 24 və 26-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin bəzi müddəaları baxımından şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 2 sentyabr tarixli Qərarı).

Konstitusiyanın tələblərinə əsaslanan Mülki-Prosessual Məcəllənin 2.1-ci maddəsində qeyd edilmişdir ki, mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatının vəzifələri hər bir fiziki və yaxud hüquqi şəxsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, qanunlarından və digər normativ hüquqi aktlarından irəli gələn hüquq və mənafeələrinin məhkəmədə təsdiq olunmasıdır.

Mülki-prosessual qanunvericilik qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarının icrasının məcburiliyini müəyyən etməklə yanaşı, bəzi hallarda qəbul ediləcək məhkəmə aktlarının gələcəkdə icrasını təmin edən müvafiq tədbirlərin görülməsinin mümkünliyünü də nəzərdə tutur. Belə tədbirlər sırasında iddianı təmin etmə tədbirləri xüsusi yer tutur.

İddianın təmin edilməsi institutu ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin mühüm elementlərindən biri olmaqla, məhkəmə qətnaməsinin gələcəkdə icrasının təminatı kimi çıxış edir.

İddia tələblərinin təmin edilməsinə olan tələbat mübahisələrin prosessual qaydada həll edilməyə başladığı dövrdən yaranmışdır. İddianın təmin edilməsi məqsədilə Roma hüququ cavabdehdən mübahisənin mahiyyəti üzrə hakimin qərar qəbul etməsinə qədər məhkəməyə gəlməsi və iştirak etməsinə zəminlik edəcək şəxsi təqdim etməsini tələb edirdi. Bu cür zəmanətin olmaması cavabdehin şəxsən saxlanmasına gətirib çıxara bilərdi.

Sovet dövrünə qədər qüvvədə olan mülki qanunvericiliyə görə, iddianın təmin edilməsi üçün daşınar əmlak üzərində həbsqoyma, daşınmaz əmlak üzərinə qadağa tətbiq edilməsi, ölkəni tərk etməmək barədə iltizam, zəminlik və s. təminat növləri tətbiq edilə bilərdi.

Sosialist quruluşu bazar iqtisadiyyatının mövcudluğunu faktiki olaraq heçə endirdi və bu mülki məhkəmə icraatı üçün iddianın təmin edilməsi qaydalarının əhəmiyyətinin azaldılmasına gətirib çıxardı. Qeyd edilməlidir ki, 2000-ci ilə qədər qüvvədə olmuş Mülki-Prosessual Məcəllənin tələblərinə görə, məhkəmə öz təşəbbüsü ilə iddianı təmin etmək üçün tədbirlər görə bilərdi.

Qüvvədə olan Mülki-Prosessual Məcəllənin 157.1-ci maddəsinə əsasən, hakim işdə iştirak edən şəxsin ərizəsi ilə iddianı (bankın öhdəliklərinin könüllü restrukturizasiyası zamanı bank və (və ya) onun

aktivləri ilə bağlı verilmiş iddia istisna olmaqla) təmin etmək üçün tədbirlər görə bilər. İddianın təmin edilməsinə prosesin istənilən mərhələsində yol verilir.

İddianın təmin edilməsi üzrə tədbirlər yalnız iddiaçının təşəbbüsü ilə və yalnız cavabdehə münasibətdə tətbiq edilmir. Buna görə də Mülki-Prosessual Məcəllənin 157-ci maddəsində iddianın təmin edilməsi üçün tədbirlər görülməsinə dair ərizə ilə məhkəməyə müraciət etmək hüququna malik olan subyektlərin dairəsi “işdə iştirak edən şəxs” ifadəsi ilə müəyyən edilmişdir. İddianı təmin etmə tədbirinin mahiyyəti və prosessual təyinatı nəzərə alınmaqla buraya tərəflər, üçüncü şəxslər, ərizəçilər, maraqlı şəxslər, pozulmuş və ya barəsində mübahisə edilən hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etmək hüququ olan ictimai təşkilatlar, dövlət orqanları və digər orqanlar daxildir (Mülki-Prosessual Məcəllənin 46-cı maddəsi).

İddianı təmin etmək haqqında ərizə ayrıca yazılı sənəd kimi işi icraata qəbul etmiş məhkəməyə verilməlidir. Mülki-Prosessual Məcəllənin 149.4-cü maddəsinə uyğun olaraq iddianı təmin etmə tədbirlərinin görülməsi haqqında vəsatət iddia ərizəsində də göstərilə bilər.

İddia ərizəsi məhkəmənin icraatına qəbul olunana qədər və işin mahiyyəti üzrə qətnamənin çıxarılmasından sonra iddianı təmin etmək üçün tədbirlərin görülməsinə yol verilmir. Bu qayda birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsindən apellyasiya şikayəti verilənlər hallara şamil olunmur.

Mülki-Prosessual Məcəllənin 159.1-ci maddəsinə əsasən, iddianı təmin etmək haqqında ərizəyə mübahisəni həll edən hakim tərəfindən, daxil olduğu gündən sonra təxirə salınmadan baxılır. Maddənin mənasına görə, iddianı təmin etmək haqqında ərizəyə onun daxil olduğu gündən sonrakı iş günündən gec olmayaraq baxılır.

İşdə iştirak edən şəxslərə məlumat verilmədən ərizəyə baxılması (ex parte) iddianın təmin edilməsi üzrə tədbirin qarşı tərəf üçün “gözlənilməzlik effekti” yaratması kimi vacib xüsusiyyətə əsaslanır.

Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II hissəsinə görə, hakimlər işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə, faktlara əsasən və qanuna müvafiq baxırlar.

İddianı təmin etmək üçün istənilən növ tədbir, tətbiq edildiyi şəxsə münasibətdə həmin şəxsin və digər şəxslərin hüquqlarını məhdudlaşdırır və bəzən onlara əsaslı dərəcədə zərər dəyməsinə səbəb olur. Buna görə Konstitusiyada təsbit olunmuş prosessual hüquq bərabərliyi prinsipindən çıxış edərək, işdə iştirak edən şəxs ərizədə iddianı təmin etmək üçün tədbirlərin görülməsi zərurətini kifayət qədər əsaslandırılmalıdır. Lakin iddianı təmin etmək haqqında ərizə ilə müraciət edən şəxsin üzərinə sübutların təqdim edilməsi ilə bağlı həddindən artıq vəzifə də qoyulmamalıdır. Sadəcə olaraq, hakim belə bir qənaətə gəlməlidir ki, işdə iştirak edən şəxsin ərizəsində göstərilən dəlillər belə tədbirlərin görülməsi üçün əsasların olmamasını deyil, daha çox mövcudluğunu sübut edir. Belə sübutlara cavabdehin vicdansızlığına dəlalət edən istənilən məlumatları, məsələn tərəflərin yazışmalarını, cavabdehin prosesi aşkar surətdə uzatmağa yönəlmiş hərəkətlərini, əmlak və maliyyə vəsaitlərini digər şəxslərin üzərinə rəsmiləşdirməyə yönəlmiş hərəkətlərini, əmlakın satışı barədə elanların verilməsini və s. aid etmək olar.

Mülki-Prosessual Məcəllənin 157.2-ci maddəsinə görə, qətnamənin gələcəkdə icrasını təmin etmək məqsədi ilə iddianı təmin etmək barədə hakimin qəbul etdiyi qərardad müvəqqəti xarakter daşıyır və işi qabaqcadan mahiyyəti üzrə həll etmir.

Maddənin məzmunundan görüldüyü kimi, iddianın təmin edilməsi mülki iş üzrə çıxarılaçaq məhkəmə qətnaməsinin gələcəkdə icrasını təmin etmək məqsədilə tətbiq olunan prosessual tədbirdir. Buna görə də məhkəmə iddianın təmin edilməsinə dair ərizəyə baxarkən əmin olmalıdır ki, bu və ya digər iddia tədbirinin tətbiq edilməməsi gələcəkdə qətnamənin icrasını çətinləşdirə və ya qeyri-mümkün edə bilər.

Mülki-Prosessual Məcəllənin 157.2-ci maddəsinin “müvəqqəti xarakter daşıyır” müddəası onu nəzərdə tutur ki, iddia rədd edildikdə məhkəmənin qəbul etdiyi iddianı təmin etmə tədbirləri qətnamə qanuni qüvvəyə minənə qədər saxlanılır. Lakin məhkəmə, qətnamə ilə eyni zamanda və ya qətnamə çıxarıldıqdan sonra iddianın təmin olunmasını ləğv etmək haqqında qərardad çıxara bilər (Mülki-Prosessual Məcəllənin 162.3-cü maddəsi). İddia təmin edildikdə onun təmin edilməsi üçün görülmüş tədbirlər məhkəmə aktının icrasına

qədər öz qüvvəsini saxlayır (Mülki-Prosessual Məcəllənin 162.4-cü maddəsi).

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qənaətinə görə, iddianın təmin edilməsi mülki iş üzrə çıxarılacaq məhkəmə qətnaməsinin gələcəkdə icrasını təmin etmək məqsədilə tətbiq olunan prosessual tədbir olmaqla, üç əsas meyara cavab verməlidir:

- bu tədbirlər, onların tətbiqi üçün əsaslar olduğu halda kifayət qədər qısa zaman ərzində tətbiq edilməlidir;
- bu tədbirlər müvəqqəti xarakter daşmalıdır;
- tətbiq olunan tədbirlər verilmiş iddia tələblərinə mütənasib olmalıdır.

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin II hissəsində mütənasiblik prinsipi “hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənasib olmalıdır” kimi ifadə olunmuşdur.

Mütənasiblik prinsipinin yaranması roman-german konstitusionalizminin ənənələri ilə əlaqələndirilir.

Əvvəllər, 1950-1960-cı illərdə, mütənasiblik konsepsiyası Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi tərəfindən baxılan bir sıra işlərdə öz əksini tapmışdır. Bu konsepsiya Avropa hüququ və praktikasını tərəfindən müharibədən sonrakı Almaniyanın konstitusiya hüququna əsaslanaraq qəbul olunmuşdur. Prinsip olaraq isə XVIII əsrin sonu – XIX əsrin birinci yarısında Prussiya inzibati hüququnda meydana çıxmışdır.

Ümumi şəkildə Almaniya ictimai hüququnda işlənilib hazırlanmış və Avropa hüququnda öz təkamülünü davam etdirən mütənasiblik testi aşağıdakı məsələlərin ardıcıl surətdə həll olunmasını nəzərdə tutur:

- 1) dövlət orqanlarının fərdi hüquqların (azadlıqların) həyata keçirilməsinə müdaxiləsi yer almışdırmı;
- 2) bu cür müdaxilə dövlətdaxili qanunla nəzərdə tutulmuşdurmı;
- 3) müdaxilənin məqsədi legitimdirmi (qanunidirmi);
- 4) arzuolunan məqsədə bu cür müdaxilə vasitəsinin tətbiqi ilə nail olmaq olarmı, başqa sözlə desək, istifadə olunan vasitə məqsədə nail olmaq üçün yararlıdırmı;
- 5) hansısa başqa, eyni dərəcədə yararlı, lakin daha az yorucu vasitə varmı, başqa sözlə, istifadə olunan vasitə legitim məqsədə nail olmaq üçün zəruridirmi;

6) istifadə olunan vasitə uyğundurmu (dar mənada proporsionaldırımı).

Ən ümumi mənada isə mütənasiblik prinsipi mütləq olaraq özündə 3 əsas elementi nəzərdə tutur:

- bu prinsip insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılması məsələlərini tənzimləyir;
- hüquq ancaq qanunla məhdudlaşdırıla bilər;
- məqsədə çatma vasitəsi kimi hüququn məhdudlaşdırılma dərəcəsi həmin məqsədə uyğun olmalı və hədsiz olmamalıdır.

Mütənasiblik prinsipi İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) təcrübəsində möhkəmlənmiş və sonuncu tərəfindən “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiya ilə nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmasının mümkünlüyünün müəyyən edilməsi üçün aktiv şəkildə istifadə olunur.

Avropa Məhkəməsi “Hakansson və Sturesson İsveçə qarşı” iş üzrə 1990-cı il 21 fevral tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi tətbiq olunan vasitələrlə qarşıya qoyulan məqsədin ağılabatan mütənasibliyini tələb edir. Əgər müvafiq şəxs xüsusi və həddən artıq məhrumiyyətə məruz qalıbsa, mütənasibliyin müəyyən edilməsindən söhbət gedə bilməz.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən mütənasiblik prinsipindən aktiv istifadə edilərək bu prinsipin anlayışına və mahiyyətinə yüksək diqqət yetirilir. Plenumun qərarlarında mütənasiblik prinsipinin mahiyyəti Konstitusiyanın və qanunların bilavasitə şərhini, həmçinin Avropa Məhkəməsinin qərarlarında ifadə olunan hüquq tətbiq etmə təcrübəsi əsasında açıqlanır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Klark Qordon Morrisin şikayəti üzrə 2017-ci il 26 may tarixli Qərarında mütənasiblik prinsipinə kifayət qədər aydınlıq gətirilmiş, məhdudiyətlər tətbiq edilərkən nəzərə alınmalı olan qanunvericilik normaları açıqlanmış və belə məhdudiyətlərin tətbiq edilməsi zamanı mütənasiblik, qanuni məqsədə uyğunluq prinsiplərinə riayət edilməsinin vacibliyi vurğulanmışdır. Qərarında göstərilmişdir ki, mütənasiblik prinsipinə riayət olunmasını təmin etmək üçün məhkəmə qanunvericiliyə uyğun olaraq işə baxarkən, hər bir konkret halda məhdudiyətin müəyyən

olunmasının əsaslarını, borclunun buna qarşı etirazlarını öz daxili inamına görə qiymətləndirməli, işi hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmalı, məsələ ilə bağlı öz nəticələrini müvafiq məhkəmə aktında əsaslandırmalıdır.

Göstərilən prinsipin əhəmiyyəti onun yalnız konstitusiya nəzarəti orqanı tərəfindən deyil, ümumi yurisdiksiya məhkəmələri tərəfindən daha geniş istifadəsi ilə əlaqədar artmışdır. Bu tendensiya qərarın Konstitusiya və qanunun normaları ilə əsaslandırılması zamanı məhkəmələrin eyni zamanda beynəlxalq hüququn qəbul olunmuş prinsip və normalarına, Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqələrinə istinad etməsində, bununla da tətbiq edilən hüquq normalarının vahid hüquq məkanına inteqrasiya etməsində ifadə olunur.

Qüvvədə olan Mülki-Prosessual Məcəllənin şübhəsiz üstünlüklərindən biri məhz iddianı təmin etmə tədbirlərinin iddiaçı tərəfindən irəli sürülmüş tələbə mütənasibliyi prinsipinin tətbiq edilməsidir.

Mülki-Prosessual Məcəllənin 158-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hansı təmin etmə tədbirlərinin iddiaçı tərəfindən irəli sürülmüş tələbə mütənasib olması göstərilir. Lakin həmin maddənin mənasından aydın olur ki, məhkəmə, təmin etmə tədbirlərinin tətbiq edilməsinə dair ərizələrə baxarkən ərizəçinin tələb etdiyi konkret təmin etmə tədbirlərinin irəli sürülmüş iddia tələbi ilə nə qədər bağlı olduğunu, ona müvafiq olub-olmadığını araşdırmalıdır. Buna görə məhkəmə, irəli sürülmüş iddia tələbindən və həmin iddia ilə bağlı mümkün məhkəmə qərarından çıxış edərək əmin olmalıdır ki, iddia tələbinin təmin olunması halında Mülki-Prosessual Məcəllənin 158-ci maddəsində göstərilən tədbirlərdən hər hansı birinin qəbul olunmaması məhkəmə qərarının icrasını çətinləşdirə və yaxud qeyri-mümkün edə bilər.

Təmin etmə tədbirlərinin iddiaçı tərəfindən irəli sürülmüş əsas tələbə mütənasibliyi prinsipinin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, hakim cavabdehin əmlakına iddia məbləğindən çox olmayan ölçüdə həbs qoya və yaxud cavabdehə və ya digər şəxslərə müstəsna olaraq irəli sürülmüş tələb həddində müəyyən hərəkətləri icra etməyi qadağan edə bilər.

Qüvvədə olan Mülki-Prosessual Məcəllənin 158-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş iddianı təmin etmə tədbirlərindən başqa məhkəmə iddianın təmin olunması üçün digər tədbirləri də görə bilər.

Digər tədbir kimi əmlakın həbsdən azad edilməsi barədə iddia irəli sürülməsi halında həbs edilmiş əmlakın satışının dayandırılması, cavabdehin üzərinə əmlakın qorunub saxlanması ilə əlaqədar müəyyən vəzifələrin qoyulması və s. göstərmək olar.

Digər tədbirlər də, hər bir halda Mülki-Prosessual Məcəllənin 157-ci maddəsində göstərilmiş məqsədlərə uyğun olmalıdır. Bu maddədə nəzərdə tutulmamış məqsədlər üçün məhkəmə tərəfindən iddianı təmin etmə tədbirlərinin qəbul olunmasına yol verilmir.

Qanunverici cavabdehə və başqa şəxslərə müəyyən hərəkətləri etməyi qadağan etmək növündə iddianı təmin etmə tədbirlərinin görülməsi zamanı (Mülki-Prosessual Məcəllənin 158.1.2 və 158.1.3-cü maddələri) həmin qadağanı pozan fiziki və hüquqi şəxslərdən dövlətin xeyrinə cərimənin tutulmasını nəzərdə tutmuşdur (Mülki-Prosessual Məcəllənin 158.5.1 və 158.5.2-ci maddələri).

Bundan əlavə, iddiaçı iddianın təmin edilməsi barədə qəraradın icra edilməməsi nəticəsində dəymiş ziyanın ödənilməsini həmin şəxslərdən məhkəmə qaydasında tələb etməyə haqlıdır (Mülki-Prosessual Məcəllənin 158.6-cı maddəsi).

Mülki-Prosessual Məcəllə təmin etmə tədbirlərinin qəbul olunması haqqında qəraradın yerinə yetirilməməsi nəticəsində vurulmuş ziyan anlayışını açıqlamır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, bu halda Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21.2-ci maddəsinin norması istifadə oluna bilər, çünki bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada zərərin əvəzinin ödənilməsi mülki hüquqların universal müdafiə üsuludur. Həmin maddəyə görə zərər dedikdə, hüququ pozulmuş şəxsin pozulmuş hüququnu bərpa etmək üçün çəkdiyi və ya çəkməli olduğu xərclər, əmlakından məhrum olması və ya əmlakının zədələnməsi (real zərər), habelə hüququ pozulmasaydı, həmin şəxsin adi mülki dövriyyə şəraitində əldə edəcəyi gəlirlər (əldən çıxmış fayda) başa düşülür.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir:

– Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II hissəsinin, Mülki-Prosessual Məcəllənin 157 və 158-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq məhkəmələr işdə iştirak edən şəxs tərəfindən ərizədə iddianı

təmin etmə tədbirlərinin tətbiq edilməsinin kifayət qədər əsaslandırılmasına xüsusi diqqət yetirməli, ərizədə irəli sürülən dəlillərin əsaslı olub-olmamasına hərtərəfli qiymət verməli, iddia tələbi ilə bu tədbirlər arasında əlaqənin mövcud olmasını yoxlamalı, tətbiq olunan tədbirin irəli sürülmüş tələbə mütənasib olmasını və işdə iştirak edən bütün şəxslərin qanuni mənafələrini təmin etməklə əsaslandırılmış məhkəmə aktı qəbul etməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A   A L D I :

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin II hissəsinin, Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 157 və 158-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq məhkəmələr işdə iştirak edən şəxs tərəfindən ərizədə iddianı təmin etmə tədbirlərinin tətbiq edilməsinin kifayət qədər əsaslandırılmasına xüsusi diqqət yetirməli, ərizədə irəli sürülən dəlillərin əsaslı olub-olmamasına hərtərəfli qiymət verməli, iddia tələbi ilə bu tədbirlər arasında əlaqənin mövcud olmasını yoxlamalı, tətbiq olunan tədbirin irəli sürülmüş tələbə mütənasib olmasını və işdə iştirak edən bütün şəxslərin qanuni mənafələrini təmin etməklə əsaslandırılmış məhkəmə aktı qəbul etməlidir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О некоторых положениях статей 157 и 158 Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики

14 марта 2018 года

город Баку

Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Рафаэля Гваладзе (судья-докладчик), Исы Наджафова и Кямрана Шафиева, с участием секретаря суда – Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – заведующего научно-аналитическим сектором Апарата Уполномоченного по Правам Человека (Омбудсмена) Азербайджанской Республики Махира Мамедова, консультанта отдела Административного и военного законодательства Апарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Кямали Пашаевой,

эксперта – старшего преподавателя кафедры конституционного права Бакинского государственного университета Эльшадда Насирова,

специалистов – судьи Бакинского апелляционного суда Икрама Широнова и члена Президиума Коллегии Адвокатов Азербайджанской Республики, адвоката Мухтара Мустафаева,

в соответствии с частью VII статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, рассмотрел в открытом судебном заседании, в порядке особого конституционного производства, конституционное дело на основании запроса Уполномоченного по Правам Человека (Омбудсмена) Азербайджанской Республики, о проверке на соответствие статей 157 и 158 Граж-

данско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики части I статьи 13, частям I, III и V статьи 25, частям I и III статьи 28, части II статьи 29, статье 59, частям I и II статьи 71, частям I и III статьи 149 Конституции Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи Р.Гваладзе по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалистов, заключение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л :

Уполномоченный по Правам Человека (Омбудсмен) Азербайджанской Республики, обратившись с запросом в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный Суд), просил проверить на соответствие статьи 157 и 158 Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданско-Процессуальный Кодекс) части I статьи 13, частям I, III и V статьи 25, частям I и III статьи 28, части II статьи 29, статье 59, частям I и II статьи 71, частям I и III статьи 149 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция).

В запросе проведена подробная информация о статьях 157 и 158, статье 162, предусматривающей отмену обеспечения иска, статье 163, предусматривающей порядок обжалования определения об обеспечении иска, Гражданско-Процессуального Кодекса, и отмечено, что порой, неправильное применение данных статей на практике, приводит к нарушению ряда конституционных прав физических и юридических лиц. По мнению запросодателя, для устранения возникших противоречий, внесение в них ясности, формирования единой судебной практики и, таким образом более эффективного обеспечения прав и законных интересов физических и юридических лиц, возникла необходимость в правовой оценке вопроса со стороны Конституционного Суда.

Пленум Конституционного Суда считает необходимым отметить, что вопросы, затронутые в запросе Уполномоченного по Правам Человека (Омбудсмeна) Азербайджанской Республики, представляя значение для формирования единой судебной

практики, направлены на обеспечение прав и свобод человека и гражданина.

Пленум Конституционного Суда, исходя из сути запроса, считает необходимым дать толкование ряду норм гражданско-процессуального законодательства, в связи с обеспечением иска.

На основании части I статьи 60 Конституции, каждому гарантируется защита прав и свобод в административном порядке и суде.

Согласно правовой позиции, сформированной Пленумом Конституционного Суда, право на судебную защиту, входящее в число основных прав и свобод человека и гражданина, выступает в качестве гарантии других прав и свобод, закрепленных в Конституции (Постановление от 4 марта 2015 года по жалобе М.Гусейнова).

Что же касается содержания права на судебную защиту, с одной стороны, оно, определяет право каждого обратиться в суд, с целью восстановления нарушенных прав и свобод, а с другой – обязанность судов рассматривать данные обращения в разумные сроки, принимать по ним справедливые решения, своевременно исполнять их (Постановления Пленума Конституционного Суда от 15 апреля 2011 года по жалобе В.Озерова; от 6 июня 2014 года по жалобе Дж.Исмаилзаде и от 4 июля 2014 года "О толковании статьи 231.4 Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики").

Исполнение вступившего в законную силу решения суда, являясь составной частью права обращения в суд, имеет особое значение. Так, несвоевременное и неправильное исполнение судебного решения, в целом, приводит к неэффективности осуществления права на судебную защиту, и к бесполезности принятого решения. Согласно требованиям Конституции и международно-правовых актов, правосудие должно обеспечивать эффективное восстановление прав в результате эффективного исполнения судебных решений (Постановление Пленума Конституционного Суда от 2 сентября 2015 года "О толкования статей 7, 10, 24 и 26 Закона Азербайджанской Республики "Об исполнении" с точки зрения некоторых положений Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики").

В статье 2.1 Гражданско-Процессуального Кодекса, основанного на требованиях Конституции, отмечается, что обязан-

ностями судопроизводства по гражданским делам и экономическим спорам, имеет задачей судебное подтверждение прав и интересов каждого физического или юридического лица, вытекающих из Конституции, законов и других нормативно-правовых актов Азербайджанской Республики.

Гражданско-процессуальное законодательство, наряду с установлением обязательности исполнения вступивших в законную силу судебных решений, предусматривает в некоторых случаях, возможность принятия соответствующих мер, обеспечивающих исполнение в будущем подлежащих принятию судебных актов. Особое место в числе таких мер, занимают меры по обеспечению иска.

Институт обеспечения иска, являясь одним из важных элементов осуществления правосудия, выступает как гарантия исполнения решения суда в будущем.

Потребность в обеспечении исковых требований возникла в период начала разрешения споров в процессуальном порядке. В целях обеспечения иска, Римское право требовало от ответчика явки в суд до принятия судьей решения по существу спора и представлении лица, поручавшегося за его участие. Отсутствие такой гарантии могло привести к личному задержанию ответчика.

Согласно законодательству, действовавшему до советского периода, для обеспечения иска допускались наложения ареста на движимое имущество, применение запрета на недвижимость, получение подписки о не выезде, поручительство и др. виды гарантии.

Социалистический строй фактически свёл на нет существование рыночной экономики, что привело к снижению значения правил обеспечения иска для гражданского судопроизводства. Следует отметить, что согласно требованиям Гражданско-Процессуального Кодекса, действовавшего до 2000 года, суд, по собственной инициативе мог принимать меры для обеспечения иска.

На основании статьи 157.1 действующего Гражданско-Процессуального Кодекса, судья по заявлению лица, участвующего в деле, может принять меры по обеспечению иска (за исключением: иска, поданного в связи с банками (или) его активами,

при добровольной реструктуризации банковских обязательств). Обеспечение иска допускается на любой стадии процесса.

Меры по обеспечению иска применяются не только по инициативе истца и не только в отношении ответчика. Поэтому, в статье 157 Гражданско-Процессуального Кодекса, круг субъектов, обладающих правом обращения в суд с заявлением о применении мер по обеспечению иска, определен выражением "лицо, участвующее в деле". С учетом сути и процессуального назначения меры по обеспечению иска сюда входят: стороны, третьи лица, заявители, заинтересованные лица, общественные организации, государственные и иные органы, пользующиеся правом обращения в суд для защиты своих нарушенных или оспариваемых прав (статья 46 Гражданско-Процессуального Кодекса).

Заявление об обеспечении иска должно быть предъявлено суду, принявшему дело к производству, как отдельный письменный документ. В соответствии со статьей 149.4 Гражданско-Процессуального Кодекса, ходатайство о принятии мер по обеспечению иска может быть указано и исковом заявлении.

Принятие мер по обеспечению иска до принятия искового заявления к производству суда и после вынесения решения по существу дела не допускается. Данный порядок не распространяется на случаи подачи апелляционной жалобы на решение суда первой инстанции.

На основании статьи 159.1 Гражданско-Процессуального Кодекса, заявление об обеспечении иска рассматривается судьей, разрешающим спор, без промедления в тот же день. Согласно сути статьи, заявление об обеспечении иска рассматривается не позднее следующего рабочего дня после дня поступления.

Рассмотрение заявления без уведомления лиц, участвующих в деле (*ex parte*), основано на такой важной особенности, как создание мерой по обеспечению иска "эффект неожиданности" для противоположной стороны.

Согласно части II статьи 127 Конституции, судьи рассматривают дела беспристрастно, справедливо, соблюдая равноправие сторон, на основе фактов и в соответствии с законом.

Любая мера для обеспечения иска ограничивает права лица, в отношении которого применяется и других лиц, а порой при-

водит к применению им основательного ущерба. Поэтому, исходя из принципа процессуального равноправия, закрепленного в Конституции, лицу, участвующему в деле, необходимо полностью обосновывать необходимость применения мер по обеспечению иска. Однако, не следует также возлагать на лицо, обратившееся с заявлением об обеспечении иска, чрезмерную обязанность в связи с представлением доказательств. Просто, судье следует придти к выводу о том, что аргументы, указанные в заявлении лица, участвующего в деле, доказывают больше существование, а не отсутствие оснований для принятия таких мер. К таким доказательствам можно отнести любые сведения, свидетельствующие на недобросовестность ответчика, к примеру переписку сторон, действия ответчика, направленные на очевидное затягивание процесса, действия, направленные на оформление имущественных и финансовых средств на других лиц, размещение объявлений о продаже имущества и пр.

Согласно статье 157.2 Гражданско-Процессуального Кодекса, определение об обеспечении иска, вынесенное судьей в целях дальнейшего исполнения решения суда, носит временный характер и не является предварительным разрешением дела по существу.

Как видно из содержания статьи, обеспечение иска является процессуальной мерой, применяемой в целях исполнения в дальнейшем решения суда, которое будет вынесено по гражданскому делу. Поэтому суд, при рассмотрении заявления об обеспечении иска должен быть уверен в том, что не применение той или иной меры иска, может осложнить в будущем или сделать невозможным исполнение решения.

Положение "носит временный характер" статьи 157.2 Гражданско-Процессуального Кодекса подразумевает, что в случае отказа в иске, допущенные меры обеспечению иска, сохраняются до вступления решения в законную силу. Однако суд, может одновременно с решением или после его постановления вынести определение об отмене обеспечения иска (статья 162.3 Гражданско-Процессуального Кодекса). В случае обеспечения иска допущенные меры обеспечения иска сохраняют свою силу до вступления судебного акта в законную силу (статья 162.4 Гражданско-Процессуального Кодекса).

Согласно выводу Пленума Конституционного Суда, обеспечение иска, являясь процессуальной мерой, применяемой в целях обеспечения исполнения в дальнейшем решения суда, которое будет вынесено по гражданскому делу, должно отвечать трём основным критериям:

- данные меры, должны быть применены в кратчайшие сроки при наличии оснований для их применения;
- данные меры должны носить временный характер;
- применяемые меры должны быть соразмерны предъявленным исковым требованиям.

Принцип пропорциональности в части II статьи 71 Конституции выражен как "ограничение прав и свобод должно быть пропорционально ожидаемому государством результату".

Возникновение принципа пропорциональности связывают с традициями римско-германского конституционализма.

Ранее, 1950-1960 годах, концепция пропорциональности нашла отражение в ряде дел, рассмотренных Европейским Судом Справедливости. Данная концепция была принята Европейским правом и практикой на основании конституционного права послевоенной Германии. А как принцип появилась в конце XVIII – первой половине XIX вв., в административном праве Пруссии.

Тест пропорциональности, разработанный в общей форме в Германском общественном праве и продолживший свою эволюцию в Европейском праве, предусматривает последовательное решение следующих вопросов:

1. имело ли место вмешательство государственных органов в осуществление частных прав (свобод);
2. предусмотрено ли такое вмешательство внутригосударственным законом;
3. легитимна (законна) ли цель вмешательства;
4. возможно ли достижение желаемой цели, путем применения такого средства вмешательства, иначе говоря, пригодно ли используемое средство для достижения цели;
5. имеется ли иное, в той же степени пригодное, однако менее утомительное средство, иными словами, необходимо ли используемое средство для достижения легитимной цели;
6. приемлемо ли используемое средство (в узком смысле – пропорционально ли).

В самом общем смысле, принцип пропорциональности, непременно предусматривает в себе 3 основных элемента:

- данный принцип регулирует вопросы ограничения прав и свобод человека и гражданина;
- право может быть ограничено лишь законом;
- степень ограничения права, как средства достижения цели, должна соответствовать данной цели и быть безграничной.

Принцип пропорциональности, закрепившийся в практике Европейского Суда по Правам Человека (далее – Европейский Суд), активно используется последним для установления возможности ограничения прав и свобод, предусмотренных Конвенцией "О защите прав человека и основных свобод".

В Решении Европейского Суда по делу Хаканссон и Стурессон против Швеции от 21 февраля 1990 года отмечается, что статья 1 Протокола 1 Конвенции требует разумную соразмерность применяемых средств поставленной цели. Если соответствующее лицо подвергнется особому и чрезмерному лишению, то о выявлении соразмерности не может быть и речи.

Пленум Конституционного Суда, активно используя принцип пропорциональности, уделяет большое внимание понятию и сути данного принципа. Суть принципа пропорциональности раскрывается в постановлениях Пленума на основе непосредственного толкования Конституции и законов, а также правоприменительной практике, выраженной в решениях Европейского Суда.

В Постановлении Пленума Конституционного Суда по жалобе Кларка Гордона Морриса от 26 мая 2017 года, в принцип пропорциональности внесена достаточная ясность, раскрыты законодательные нормы, подлежащие принятию во внимание при применении ограничений и отмечена важность соблюдения принципов пропорциональности и соответствия законной цели при применении таких ограничений. В Постановлении указано, что для обеспечения соблюдения принципа пропорциональности суд при рассмотрении дела в соответствии с законодательством, согласно внутреннему убеждению должен дать оценку основаниям ограничения в каждом конкретном случае, протестам должника, всесторонне, полностью и объективно изучить дело, обосновать в соответствующем судебном акте свои результаты по вопросу.

Значение указанного принципа возросло в связи с более широким его применением не только органом конституционного надзора, но и судами общей юрисдикции. Эта тенденция выражается в том, что суды, при обосновании решения нормами Конституции и закона, одновременно ссылаются на общепринятые принципы и нормы международного права, правовые позиции Конституционного Суда, интегрируя тем самым в единое правовое пространство применяемых правовых норм.

Несомненно, одним из преимуществ действующего Гражданско-Процессуального Кодекса является именно применение принципа пропорциональности мер обеспечения иска, предъявленному истцом требованию.

В статье 158 Гражданско-Процессуального Кодекса не указана, какая из предусмотренных мер обеспечения пропорциональна требованию, предъявленному истцом. Однако, из смысла данной статьи становится ясно, что суд, при рассмотрении заявлений о применении мер обеспечения, должен изучить насколько конкретная мера обеспечения, требуемая заявителем связана с предъявленным иском и соответствует ли ему. Поэтому суд, исходя из предъявленного искового требования и возможного решения суда в связи с данным иском, должен убедиться в том, что в случае обеспечения искового требования недопущение какой-либо из указанных в статье 158 Гражданско-Процессуального Кодекса мер, может осложнить или сделать невозможным исполнение решения суда.

Сущность принципа пропорциональности мер обеспечения основному требованию, предъявленному истцом, заключается в том, что судья может наложить на имущество ответчика арест в размере, не превышающем суммы иска, или запретить, как исключение, ответчику или другим лицам исполнение определенных действий в пределах предъявленного требования.

Помимо предусмотренных в статье 158 действующего Гражданско-Процессуального Кодекса мер обеспечения иска, суд может принять и другие меры для обеспечения иска.

В качестве других мер можно привести прекращение продажи арестованного имущества в случае предъявления иска об освобождении имущества от ареста, наложение на ответчика определенных обязательств, связанных с сохранением имущества и т.д.

Другие меры, в любом случае, должны соответствовать целям, указанным в статье 157 Гражданско-Процессуального Кодекса. Принятие судом мер по обеспечению иска в целях, не предусмотренных данной статьей, не допускается.

Законодатель, в виде запрета ответчику и другим лицам совершать определенные действия в ходе принятия мер по обеспечению иска (статьи 158.1.2 и 158.1.3 Гражданско-Процессуального Кодекса) предусматривает взыскание с физических и юридических лиц, нарушивших данный запрет, штрафа в пользу государства (статьи 158.5.1 и 158.5.2 Гражданско-Процессуального Кодекса).

Кроме того, истец, вправе в судебном порядке взыскать с этих лиц убытки, причиненные неисполнением определения об обеспечении иска, (статья 158.6 Гражданско-Процессуального Кодекса).

Гражданско-Процессуальный Кодекс не раскрывает понятия убытков, причиненных неисполнением определения о принятии мер обеспечения.

Пленум Конституционного Суда считает, что в этом случае может быть использована норма статьи 21.2 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики, так как, возмещение убытков в порядке, предусмотренном в данной статье, является универсальным способом защиты гражданских прав. Согласно данной статье, под убытками понимаются расходы, которые лицо, чье право нарушено, произвело или должно будет произвести для восстановления нарушенного права, утрата или повреждение его имущества (реальный ущерб), а также неполученные доходы, которые это лицо получило бы при обычных условиях гражданского оборота, если бы его право не было нарушено (упущенная выгода).

Принимая во внимание вышеуказанное, Пленум Конституционного Суда считает необходимым отметить следующее:

– в соответствии с требованиями части II статьи 127 Конституции, статей 157 и 158 Гражданско-Процессуального Кодекса суды, суды должны уделять особое внимание достаточному обоснованию применения меры обеспечения иска лицом участвующим в деле, в своем заявлении дать всестороннюю оценку обоснованности выдвинутых в заявлении аргументов, проверить наличие связи между исковым требованием и данными мерами,

обеспечив пропорциональность применяемой меры предъявленному требованию и законные интересы всех участвующих в деле лиц и принять обоснованный судебный акт.

Руководствуясь частью VII статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 52, 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики "О Конституционном Суде" Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. В соответствии с требованиями части II статьи 127 Конституции Азербайджанской Республики, статей 157 и 158 Гражданско-Процессуального Кодекса Азербайджанской Республики суды должны уделять особое внимание достаточному обоснованию применения меры обеспечения иска лицом участвующим в деле, в своем заявлении дать всестороннюю оценку обоснованности выдвинутых в заявлении аргументов, проверить наличие связи между иском требованием и данными мерами, обеспечив пропорциональность применяемой меры предъявленному требованию и законные интересы всех участвующих в деле лиц и принять обоснованный судебный акт.

2. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

3. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", "Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного Суда Азербайджанской Республики".

4. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1 və 3-cü bəndlərinin şərh edilməsinə dair

23 aprel 2018-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Sədabə Həsənova (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri – Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Namiq Məmmədov və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İnzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin məsləhətçisi Kəmalə Paşayevanın,

ekspert – Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru Şəhla Səmədovanın,

mütəxəssislər – Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Cinayət Kollegiyasının sədri Şahin Yusifov, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Dövlət ittihamının müdafiəsi üzrə idarəsinin rəis müavini, Apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrində dövlət ittihamının müdafiəsi üzrə şöbənin rəisi Mürvət Həsənov və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Təşkilat-İnspeksiya İdarəsinin şöbə rəisi Nahid Məmmədzadənin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1 və 3-cü bəndlərinin həmin

Məcəllənin 16 və 177.2.2-ci maddələri, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60 və 71-ci maddələri, eləcə də “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6 və 7-ci maddələri baxımından şərh olunmasına dair Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Həsənovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1 və 3-cü bəndlərinin həmin Məcəllənin 16 və 177.2.2-ci maddələri, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 60 və 71-ci maddələri, eləcə də “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6 və 7-ci maddələri baxımından şərh olunmasını xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilmişdir ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə A.Həmzəyevin Cinayət Məcəlləsinin 177.2.2-ci maddəsi ilə məhkum olunmasına dair hökmdən verilmiş apellyasiya protestinə əsasən cinayət işi daxil olmuşdur. Həmin cinayət işi üzrə məhkəmə hökmü ilə müəyyən edilmişdir ki, təqsirləndirilən şəxs təkrarən oğurluq cinayətləri törətmişdir.

Belə ki, o, özgənin əmlakını gizli yolla talamaq məqsədi ilə 10 sentyabr 2015-ci il tarixində yaşayış binasının liftinin maşın bölməsindən bir ədəd əyləc dolağını gizli olaraq talamaqla əmlak mülkiyyətçisinə 106 manat ziyan vurmuşdur.

Daha sonra A.Həmzəyev özgənin əmlakını ələ keçirmək məqsədi ilə 2015-ci il 11 sentyabr tarixindən 24 dekabr tarixinədək müxtəlif binalarda yerləşən liftlərin maşın bölməsindən naqilləri ayıraraq, hər birinin dəyəri 106 manat olan əyləc dolaqlarını gizli olaraq talamaqla zərərçəkmiş şəxsə hər bir epizod üzrə 106 manat ziyan vuraraq 62 epizod üzrə təkrarən oğurluq cinayətləri törətmişdir.

A.Həmzəyev göstərilən hərəkətlərə görə Bakı şəhəri Suraxanı Rayon Məhkəməsinin 23 oktyabr 2017-ci il tarixli hökmü ilə Cına-

yət Məcəlləsinin 177.2.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət əməlini törətməkdə təqsirli bilinərək 3 il 3 ay müddətinə azadlıqdan məhrum edilmiş, ona təyin edilmiş azadlıqdan məhrumetmə cəzası Cinayət Məcəlləsinin 70-ci maddəsinə əsasən 1 il 6 ay sınaq müddəti müəyyən olunmaqla şərti olaraq tətbiq edilmişdir.

Dövlət ittihamçısı apellyasiya protesti verərək Cinayət Məcəlləsinin 70-ci maddəsinin tətbiqinə dair müddəanın hökmdən xaric edilməsini və A.Həmzəyevə Cinayət Məcəlləsinin 177.2.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş sanksiyaya uyğun azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza təyin olunmasını xahiş etmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin qənaətinə görə, əməlin təkrar oğurluq kimi təsvif edilməsi üçün əvvəl (ilkin) törədilmiş əməl üzrə vurulmuş ziyanın məbləğinin beş yüz manatdan, təkrar törədilməsi halında isə yüz manatdan artıq olmasının tələb edilib-edilməməsi məsələsinə qanunvericilikdə aydınlıq gətirilməməsi hüquqi müəyyənlik prinsipini pozaraq məhkəmə təcrübəsində çətinliklər yaradır. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 177.1, 178.1 və 179.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş məsuliyyət əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə beş yüz manatdan yuxarı, lakin beş min manatdan artıq olmayan məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda yaranır. Bu Məcəllənin 177.2.1-177.2.3-2, 177.2.5 və 177.3.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş məsuliyyət əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə yüz manatdan yuxarı məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda yaranır. Göründüyü kimi, sadə şəkildə oğurluq cinayəti üzrə məsuliyyətin yaranması üçün mülkiyyətçiyə və ya əmlakın digər sahibinə vurulmuş ziyanın məbləği beş yüz manatdan, təkrar törədilməsi halında isə yüz manatdan artıq olmalıdır.

Müraciətdənin qənaətinə görə, eyni əməllər təkrar törədildikdə vurulmuş ziyanın məbləğindən asılı olaraq onlara hüquqi qiymət verilməsi ilə bağlı vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün göstərilən maddələrin şərh edilməsi zərurəti yaranmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I hissəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur.

Mülkiyyət iqtisadi və hüquqi kateqoriya olub, özündə mülkiyyətçinin əldə etdiyi və ona məxsus maddi sərvətlərə malik olmaq, onlardan istifadə etmək və onlara dair sərəncam vermək kimi faktiki ictimai münasibətlərin məcmusunu təşkil edir. Hüquq normaları ilə

tənzimlənməyən bu münasibətlər hüquqi forma alır və hüquqi qaydada mülkiyyətçinin, ona məxsus daşınar və daşınmaz əmlaka malik olmaq, ondan istifadə etmək və ona dair sərəncam vermək kimi hüquqları ilə ifadə olunur.

Mülkiyyət, həmçinin cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan obyektlər sırasına daxil edilmiş və onun qorunması Cinayət Məcəlləsinin əsas vəzifələrindən biri kimi müəyyən olunmuşdur. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllənin vəzifələri sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət Məcəlləsinin mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərdən bəhs edən normaları qanunverici tərəfindən daim təkmilləşdirilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” 2017-ci il 10 fevral tarixli 2668 nömrəli Sərəncamı ilə cinayət-hüquq siyasətinin liberallaşdırılması, böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərə görə həbs və azadlıqdan məhrum etmə tədbirlərinin tətbiqinin məhdudlaşdırılması, cinayətlərin dekriminallaşdırılması və bunun nəticəsində daha geniş alternativ cəzaların tətbiqi nəzərdə tutulmaqla növbəti islahatların həyata keçirilməsinə mühüm təkan verilmişdir. Sərəncamın icrası ilə əlaqədar qəbul olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2017-ci il 20 oktyabr tarixli 816 nömrəli Qanunu ilə Cinayət Məcəlləsinin Ümumi və Xüsusi hissələrinin bir çox maddələrinə, o cümlədən Məcəllənin 177-ci maddəsinə və onun “Qeyd” hissəsinə dəyişikliklər edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 177.1-ci maddəsinin sanksiyasına və “Qeyd” hissəsinə edilmiş dəyişikliklərdə, cinayət məsuliyyətinin əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə beş yüz manatdan yuxarı, lakin beş min manatdan artıq olmayan məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda yaranması və üç yüz altmış saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müd-

dətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu dəyişikliklərdən əvvəl isə oğurluq cinayətinə görə məsuliyyət əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə yüz manatdan yuxarı, lakin üç min manatdan artıq olmayan məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda yaranırdı (Cinayət Məcəlləsinin 1 dekabr 2017-ci il tarixindən ləğv edilmiş mətni).

Beləliklə, ölkədə gedən iqtisadi-sosial proseslər nəzərə alınaraq mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin ilk dəfə törədilməsi zamanı cinayət məsuliyyəti yaradan məbləğ yüz manatdan beş yüz manatadək artırılmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bu dəyişiklikləri nəzərə alaraq Cinayət Məcəlləsinin müvafiq normalarının təhlil olunmasını zəruri hesab edir.

Cinayət Məcəlləsinin 23-cü fəslə mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə həsr olunmuşdur. Bu kateqoriyadan olan cinayətlərə oğurluq, dələduzluq, mənimsəmə və ya israf etmə, soyğunçuluq, quldurluq və s. cinayət əməlləri aiddir. Həmin cinayətlər arasında talama cinayətləri xüsusi yer tutur.

Talama – özgənin əmlakını tamah məqsədi ilə hüquqazidd yolla və əvəzsiz olaraq, həmin əmlakın mülkiyyətçisinə və başqa sahibinə ziyan vurmaqla götürmə və özünün və ya başqa şəxslərin xeyrinə keçirmədir.

Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsi oğurluğu özgənin əmlakını gizli olaraq talama kimi müəyyən etmişdir. Bu cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən götürmənin gizli üsulu oğurluğu talamanın başqa formalarından fərqləndirir. Oğurluq zamanı təqsirkar zərərçəkmişin əmlakını onun iradəsindən kənar, gizli götürərək öz sərəncamına keçirir. Götürmənin gizliliyi dedikdə, cinayətin həm mülkiyyətçidən, həm də digər şəxslərdən xəbərsiz həyata keçirilməsi başa düşülür.

Oğurluq cinayətinin tərkib əlamətlərinin müəyyən edilməsi həmin əmələ cinayət-hüquqi qiymət verilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Cinayət tərkibinin formalaşmasında zəruri və fakültativ əlamətlərin böyük əhəmiyyəti vardır. Zəruri əlamətlər hər bir cinayət tərkibinə məxsus elə əlamətlərdir ki, onlar mövcud olmadıqda cinayət tərkibi yaranmır. Fakültativ əlamətlər isə bütün cinayət tərkibləri üçün zəruri olmayan və fərqli tərkiblərdə müxtəlif rol oynayan əlamətlərdir. Belə əlamətlərə cinayətin obyektiv tərəfini səciyyələn-

dirən cinayətin törədilmə vaxtı, yeri, üsulu, cinayətin subyektiv tərəfini xarakterizə edən motiv və məqsəd və s. aiddir.

Cinayət tərkibi əlamətlərinin zəruri və fakültativ əlamətlərə bölünməsi ayrı-ayrı cinayət tərkiblərinin müəyyənləşdirilməsi və oxşar cinayətlərin bir-birindən fərqləndirilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, özgənin əmlakını gizli olaraq talama oğurluq cinayətinin zəruri əlaməti (177-ci maddə), ümumi təhlükəli üsul qəsdən adam öldürmə cinayətinin tövsifedici əlaməti (120.2.4-cü maddə) hesab olunur.

Cinayət tərkibinin konkretləşdirilmiş və qiymətləndirici əlamətlərinin də böyük hüquqi əhəmiyyəti vardır. Konkretləşdirilmiş əlamətlər Cinayət Məcəlləsinin normalarının mətnində birmənalı müəyyənləşdirilmişdir. Məsələn, oğurluq cinayətlərində vurulmuş ziyanın məbləği (177-ci maddənin “Qeyd” hissəsi), iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərdə xeyli və külli miqdarda vurulmuş ziyanın həddi (190-cı maddənin “Qeyd” hissəsi) və s.

Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, özgənin əmlakını gizli olaraq talama oğurluq cinayətinin obyektiv cəhətinin zəruri əlamətidir. Gizli olaraq talama həmin əməllər təkrar törədildiyi hallarda da zəruri əlamət kimi çıxış edir. Mülkiyyətçiyə və ya əmlakın digər sahibinə vurulmuş ziyanın məbləği isə konkretləşdirilmiş əlamət kimi qanunverici tərəfindən cinayət tərkibinin zəruri əlamətləri nəzərə alınmaqla həmin maddənin “Qeyd” hissəsində göstərilmişdir.

Buna görə də Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 177.2-ci maddəsinin “eyni əməllər” ifadəsi həmin Məcəllənin 177.1-ci maddəsində göstərilən oğurluğun yalnız zəruri əlamətini, yəni özgənin əmlakını gizli olaraq talamanı nəzərdə tutur. Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1-ci bəndində göstərilən beş yüz manatdan yuxarı məbləğ həmin Məcəllənin 177.1-ci maddəsinə, yüz manatdan yuxarı məbləğ isə 177.2-ci maddəsinə aid olmaqla cinayət tərkibinin konkretləşdirici əlaməti kimi çıxış edir.

Qeyd olunmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 3-cü bəndi eyni cinayətlərin törədilməsi ilə yaranan təkrarlıqla yanaşı, müxtəlif cinayətlərin törədilməsi ilə yaranan təkrarlığı da müəyyən edir. Bu bəndə əsasən, Məcəllənin 177-183-cü, habelə 213-3, 217, 227, 232 və 235-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərdən hər hansı birini və ya bir neçəsini törətmiş şəxs tərəfindən bu Məcəllənin 177-183-cü maddələri ilə nəzər-

də tutulmuş cinayətlərin hər hansı birinin yenidən törədilməsi (bu Məcəllənin 16.3-cü maddəsində göstərilən hallar istisna olunmaqla) onların təkrar törədilməsi hesab olunur.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18.5, 61.1.1 və 65-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 18 mart 2013-cü il tarixli Qərarında təkrarlıq institutu ilə bağlı qeyd etmişdir ki, cinayətlərin çoxluğu cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hal kimi səciyyələndirilir. Cinayətin şəxs tərəfindən ardıcıl olaraq törədilməsi ona cinayət törətmə təcrübəsi əldə etməyə imkan verir, onun sonrakı cinayət fəaliyyətini daha təhlükəli edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 3-cü bəndinin şərh edilməsinə dair” 4 mart 2013-cü il tarixli Qərarında isə göstərmişdir ki, şəxs tərəfindən cinayətin təkrar törədilməsi, bir qayda olaraq, onun sabit kriminal meyilliliyinə dəlalət edir, bu isə nəticə etibarilə onun yüksək ictimai təhlükəliliyinə işarə edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir daha qeyd edir ki, cinayətin təkrar törədilmiş hesab edilməsi üçün təqsirkarın ən azı iki ictimai-təhlükəli əməli törətməsi faktı müəyyən edilməlidir. Bu fakt həmişə təkrarlığın təqsirkar şəxsə də mənfi xüsusiyyətlərin mövcudluğu ilə xarakterizə olunduğunu göstərir. Təkrarlıq ona daxil olan cinayətlərin müxtəlif vaxtlarda törədilməsini ehtiva edir. Təqsirkar şəxsin müxtəlif həyat şəraitində qanuna uyğun davranış qaydasını seçmək imkanının olmasına baxmayaraq, şüurlu olaraq cinayət qanunu ilə qadağan olunmuş davranış qaydasını seçməsi onun yüksək ictimai təhlükəliliyini sübut edir.

Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin I hissəsinin 17-ci bəndi cinayətlərin və başqa hüquq pozuntularının müəyyən edilməsini, onların törədilməsinə görə məsuliyyətin təyin edilməsini qanunvericilik hakimiyyəti orqanının müstəsna səlahiyyətinə aid etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, qanunverici Konstitusiya ilə ona verilmiş səlahiyyətdən istifadə edərək ədalət prinsipinin təmin olunması məqsədilə Cinayət Məcəlləsinin 177.2-ci maddəsində göstərilən ağırlaşdırıcı hallarda oğurluğun, o cümlədən təkrar oğurluğun təhlükəlilik dərəcəsini və belə əməlləri törədən şəxslərin ictimai təhlükəliliyini nəzərə alaraq, həmin əməllərə görə daha sərt cinayət məsuliyyəti müəyyən etmişdir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Cinayət Məcəlləsinin 177.2-ci maddəsində “eyni əməllər” ifadəsi həmin Məcəllənin 177.1-ci maddəsində göstərilən oğurluğun yalnız zəruri əlamətini, yəni özgənin əmlakını gizli olaraq talamanı nəzərdə tutur;

– Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 1-ci bəndində göstərilən beş yüz manatdan yuxarı məbləğ həmin Məcəllənin 177.1-ci maddəsinə, yüz manatdan yuxarı məbləğ isə 177.2-ci maddəsinə aid olmaqla cinayət tərkibinin konkretləşdirici əlaməti kimi çıxış edir;

– oğurluğun təkrar, yəni iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi zamanı əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə hər bir əməl üzrə yüz manatdan yuxarı məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda Cinayət Məcəlləsinin 177.2.2-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti yaranır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A   A L D I :

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177.2-ci maddəsində “eyni əməllər” ifadəsi həmin Məcəllənin 177.1-ci maddəsində göstərilən oğurluğun yalnız zəruri əlamətini, yəni özgənin əmlakını gizli olaraq talamanı nəzərdə tutur.

2. Oğurluğun təkrar, yəni iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi zamanı əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə hər bir əməl üzrə yüz manatdan yuxarı məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177.2.2-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti yaranır.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О толковании пунктов 1 и 3 части «Примечание» статьи 177 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики

23 апреля 2018 года

город Баку

Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой (судья-докладчик), Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда – Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – судьи Бакинского апелляционного суда Намика Мамедова, консультанта отдела административного и военного законодательства Апарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Кямали Пашаевой,

эксперта – профессора кафедры уголовного права и криминологии юридического факультета Бакинского государственного университета, доктора юридических наук Шахлы Самедовой,

специалистов – председателя Уголовной коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики Шахина Юсифова, заместителя начальника Управления по защите государственного обвинения Генеральной прокуратуры Азербайджанской Республики, начальника отдела по защите государственного обвинения в судах апелляционной и кассационной инстанции Мурвата Гасанова и начальника отдела Главного организационно – инспекционного Управления Министерства внутренних дел Азербайджанской Республики Нахида Моллазаде

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики на основании обращения Бакинского апелляционного суда в открытом судебном заседании по особому конституционному производству рассмотрел конституционное дело о толковании пунктов 1 и 3 части «Примечание» статьи 177 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики с точки зрения статей 16 и 177.2.2 данного Кодекса, статей 60 и 71 Конституции Азербайджанской Республики, а также статей 6 и 7 Конвенции «О защите прав человека и основных свобод»

Заслушав доклад судьи Судабы Гасановой по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалистов, заключение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л :

Бакинский апелляционный суд, обратившись в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный Суд), просил дать толкование пунктов 1 и 3 части «Примечание» статьи 177 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики (далее- Уголовный Кодекс), с точки зрения статей 16 и 177.2.2 данного Кодекса с точки зрения статей 60 и 71 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция), а также статей 6 и 7 Конвенции «О защите прав человека и основных свобод».

В обращении указано, что в Бакинский апелляционный суд поступило уголовное дело на основании апелляционного протеста на приговор осужденного А.Гамзаева по статье 177.2.2 Уголовного Кодекса. Приговором суда по данному уголовному делу было установлено, что обвиняемый совершил повторные преступления в виде кражи. Так с целью тайного хищения чужого имущества он 10 сентября 2015 года тайно похитил из машинного отделения лифта жилого здания тормозную обмотку и тем самым нанес собственнику имущества ущерб в размере 106 манатов.

Затем А.Гамзаев с целью хищения чужого имущества с 11 сентября по 24 декабря 2015 года отсоединив провода от машинных отделений лифтов жилых зданий, тайно похитил тормозные обмотки (стоимостью 106 манат каждая), причинив

потерпевшему лицу ущерб в размере 106 манатов по каждому эпизоду и совершив тем самым повторные преступления в виде кражи по 62 эпизодам.

Приговором Сураханского районного суда города Баку от 23 октября 2017 года А.Гамзаев был признан виновным в совершении преступного деяния предусмотренного статьей 177.2.2 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики и лишен свободы сроком на 3 года и 3 месяца. На основании статьи 70 Уголовного Кодекса, назначенное ему наказание в виде лишения свободы применено условно с установлением, испытательного срока в 1 год и 6 месяцев.

Государственный обвинитель, подав апелляционный протест, просил исключить из приговора положение о применении статьи 70 Уголовного Кодекса и назначить А.Гамзаеву наказание в виде лишения свободы в соответствии санкцией предусмотренной в статье 177.2.2 Уголовного Кодекса.

Согласно заключению Бакинского Апелляционного Суда в статье 177.2.2 в законодательстве не внесена ясность в вопрос о том что требуется ли для квалификации деяния, как повторная кража, чтобы размер ущерба, причиненного по первоначально совершенному деянию, превышало пятьсот, а в случае повторного совершения, сто манатов, что нарушая принцип правовой определенности, создает трудности в судебной практике.

Так ответственность, предусмотренная статьями 177.1, 178.1 и 179.1 Уголовного Кодекса возникает, если собственнику или иному владельцу имущества причинен ущерб в размере свыше пятьсот манатов, однако не превышающем 5.000 манатов.

Ответственность предусмотренная статьями 177.2.1-177.2.3-2, 177.2.5 и 177.3.1 данного кодекса, возникает, если собственнику или иному владельцу имущества причинен ущерб в размере ста манат. Как видно для возникновения ответственности при обычной краже размер ущерба причиненного собственнику или иному владельцу имущества должен превышать пятьсот манатов, а при повторном совершении – сто манатов.

Согласно заключению обратившегося, для формирования единой судебной практики в связи с дачей правовой оценки повторно совершенным деянием, в зависимости от размера причиненного ущерба возникла необходимость толкования указанных статей.

В связи с обращением Пленум Конституционного Суда считает важным отметить следующее.

На основании части 1 статьи 13 Конституции собственность в Азербайджанской Республике неприкосновенна и охраняется государством.

Собственность как экономическая и правовая категория включает совокупность фактических общественных отношений таких как владение, пользование и распоряжение собственником полученным им и принадлежащим ему материальными ресурсами. Регулируемые правовыми нормами, данные отношения, приобретают правовую форму, выражаясь в таких правах собственника, как владение, пользование и распоряжение в правовом порядке движимым и недвижимым имуществом.

Собственность также включена в число объектов охраняемых уголовным законодательством, и её охрана установлена в качестве одной из основных задач Уголовного Кодекса. Так на основании статьи 2.1 Уголовного Кодекса задачами Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики являются обеспечение мира и безопасности человечества, охрана прав и свобод человека и гражданина, собственности экономической деятельности, общественного порядка и общественной безопасности, окружающей среды, конституционного строя Азербайджанской Республики от преступных посягательств, а также предупреждение преступлений.

Следует также отметить, что правовые нормы Уголовного Кодекса повествующие о преступлениях против собственности, постоянно совершенствуется законодателем.

Распоряжение Президента Азербайджанской Республики «Об упорядочении деятельности в пенитенциарной сфере, гуманизации политики наказания, а также расширения применения альтернативных видов наказания и процессуальных мер принуждения, не связанных с изоляцией от общества» от 10 февраля 2017 года №2668 придало важный импульс либерализации уголовно-правовой политики, ограничению применения мер пресечения в виде ареста и лишения свободы за преступления, не представляющие большой общественной опасности, и менее тяжкие преступления, декриминализации преступлений, и благодаря предусмотренного в результате этого более широкого применения альтернативных наказаний – осу-

ществлению очередных реформ. Законом «О внесении изменений в Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики» от 20 октября 2017 года за номером 816 в связи с исполнением данного распоряжения был принят Закон Азербайджанской Республики, были внесены изменения во многие статьи общей и особенной частей Уголовного Кодекса, в том числе в статью 177 Кодекса, и в части «Примечание». В изменениях внесенных в санкцию статьи 177.1 и часть «Примечание» данного Кодекса предусмотрено, что уголовная ответственность возникает в случае причинения собственнику или иному владельцу имущества ущерба в размере свыше пятисот манатов, но не превышающего пять тысяч манатов и наказывается общественными работами на срок от трехсот шестидесяти до четырехсот восьмидесяти часов, либо исправительными работами на срок до двух лет, или ограничением свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на срок до двух лет. До этих изменений ответственность за преступления в виде кражи, возникала в случаях причинения собственнику или иному владельцу имущества ущерба в размере свыше ста манатов, но не превышающего трех тысяч манатов (отмененный с 1 декабря 2017 года текст Уголовного Кодекса).

Таким образом, с учетом происходивших в стране социально экономических процессов, при совершении преступлений против собственности впервые сумма ущерба для привлечения к уголовной ответственности была увеличена со ста до пятисот манатов.

Учитывая данные изменения Пленум Конституционного Суда считает необходимым проанализировать соответствующие нормы Уголовного Кодекса.

Глава XXIII Уголовного Кодекса была посвящена преступлениям против собственности. К преступлениям этой категории относятся кража, мошенничество, присвоение или растрата, грабеж, разбой и другие преступные деяния. Особое место среди данных преступлений уделено преступлениям в виде хищения.

Хищение – безвозмездное изъятие противозаконным путем чужого имущества в корыстных целях с причинением ущерба собственнику или иному владельцу данного имущества и обращение его в свою пользу или пользу других лиц.

Статья 177 Уголовного Кодекса определила кражу, как тайное хищение чужого имущества. Тайный способ изъятия, составляющий объективную сторону данного преступления, отличает кражу от других форм хищения. При краже виновный совершает тайное хищение имущества потерпевшего помимо его воли и обращает его в свое распоряжение. Под тайностью изъятия подразумевается совершение преступления без ведома собственника, а также других лиц.

Определение признаков состава преступления в виде кражи имеет большое значение для дачи уголовно-правовой оценки данному деянию.

Большое значение при формировании состава преступления представляет необходимые и факультативные признаки.

Необходимые признаки являются присущими любому составу преступления такими признаками, без которых состава преступления не возникает. Факультативные же признаки – это признаки, не являющиеся необходимыми для всех составов преступления и играют различную роль в разных составах. К таким признакам относятся время, место и способ преступления характеризующие объективную сторону преступления, мотив, цель и пр. характеризующие субъективную сторону преступления.

Дифференциация признаков преступления на необходимые и факультативные представляет большое значение для установления составов отдельных преступлений и различения схожих преступлений. К примеру, тайное хищение чужого имущества считается необходимым признаком преступления в виде кражи (статья 177), общеопасный способ-квалифицирующим признаком преступления в виде умышленного убийства (статья 120.2.4).

Большое правовое значение представляют также конкретизированные и оценочные признаки состава преступления. Конкретизированные признаки однозначно определены в тексте норм Уголовного Кодекса. К примеру, размер ущерба, причиненного преступлениями в виде кражи (часть «Примечание» статьи 177) предел значительного и крупного ущерба, причиненного в преступлениях в области экономической деятельности (часть «Примечание» статьи 190) и пр.

Анализ статьи 177 Уголовного Кодекса позволяет прийти к такому выводу, что тайное хищение чужого имущества является необходимым признаком объективной стороны преступления в виде кражи. Тайное хищение выступает в качестве необходимого признака и в случаях повторного совершения данных деяний. Размер ущерба причиненного собственнику или иному владельцу имущества, как конкретизированный признак, указан законодателем с учетом необходимых признаков состава преступления в части «Примечание» данной статьи.

Поэтому Пленум Конституционного Суда считает, что выражение «то же деяние» статьи 177.2 Уголовного Кодекса подразумевает лишь необходимый признак кражи указанной в статье 177.1 данного Кодекса, т.е., тайное хищение чужого имущества. Указанное в пункте 1 части «Примечание» статьи 177 Уголовного Кодекса, сумма превышающая пятьсот манатов, и сумма превышающая сто манатов относясь соответственно статьям 177.1 и 177.2 данного Кодекса выступают в качестве конкретизирующего признака состава преступления.

Следует отметить, что пункт 3 части «Примечание» статьи 177 Уголовного Кодекса наряду с повторностью возникающей с совершением одинаковых преступлений устанавливает также повторность возникающую совершением различных преступлений. На основании данного пункта повторное совершение лицом, совершившим одно или несколько преступлений, предусмотренных статьями 177-183, а также 213-3, 217, 227, 232 и 235 Кодекса, (за исключением случаев, указанных в статье 16.3 данного Кодекса) одного из преступлений предусмотренных статьями 177-183 данного Кодекса, считается их повторным совершением.

Пленум Конституционного Суда в своем постановлении «О толкование статей 18.5, 61.1.1 и 65 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики» от 18 марта 2013 года в связи с институтом повторности отметил, что множественность преступлений расценивается, как обстоятельство отягчающие уголовную ответственность. Последовательное совершение лицом преступлений позволяет ему накопить опыт, совершения преступлений, придает больше опасности его дальнейшей преступной деятельности.

Пленум Конституционного Суда в своем постановлении от 4 марта 2013 года «О толковании пункта 3, «Примечания» статьи 177 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики» указал, что повторное совершение лицом преступления, как правило свидетельствует о его стабильной криминальной склонности, а это в конечном счете указывает на его высокую общественную опасность.

Пленум Конституционного Суда еще раз отмечает, что для признания преступления совершенным повторно должен быть установлен факт совершения виновным, по меньшей мере двух общественно опасных деяний. Данный факт всегда свидетельствует о том, что повторность характеризуется наличием у виновного негативных качеств. Повторность включает совершение в разное время входящих в нее преступлений. Несмотря на то, что виновный в различных жизненных обстоятельствах, имеет возможность выбрать в соответствующие закону правилам поведения, тем не менее сознательно выбирает запрещенное уголовным законом правило поведения, что свидетельствует о его высокой общественной опасности.

Пункт 17 части I статьи 94 Конституции Азербайджанской Республики отнес определение преступлений и иных правонарушений, установление ответственности за их совершение к исключительным полномочиям законодательной власти.

Пленум Конституционного Суда считает, что законодатель пользуясь полномочиями, предоставленными ему Конституцией, в целях обеспечения принципа справедливости, учитывая степень опасности кражи, при отягчающих обстоятельствах, указанных в статье 177.2 Уголовного Кодекса, в том числе повторной кражи, и общественную опасность лиц, совершивших такие действия, установил более жесткую уголовную ответственность за данные деяния.

На основании вышеуказанного, Пленум Конституционного Суда приходит к следующим выводам.

– выражение «то же деяние» указанное в статье 177.2 Уголовного Кодекса предусматривает лишь необходимый признак кражи, указанный в статье 177.1 данного Кодекса, то есть тайное хищение чужого имущества.

– указанные в пункте 1 части «Примечание» статьи 177 Уголовного Кодекса сумма, превышающая сто манатов, относясь

соответственно к статьям 177.1 и 177.2 данного Кодекса, выступают в качестве конкретизирующего признака состава преступления.

– В случаях, повторного совершения кражи, то есть дважды или более двух раз, собственнику или иному владельцу имущества причинен ущерб превышающий сто манатов по каждому деянию возникает уголовная ответственность по статье 177.2.2 Уголовного Кодекса.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики «О Конституционном Суде», Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. Выражение «то же деяние», в статье 177.2 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики, предусматривает лишь необходимый признак кражи указанный в статье 177.1 данного Кодекса, то есть тайное хищение чужого имущества.

2. В случаях, повторного совершения кражи, что есть дважды или более двух раз, собственнику или иному владельцу имущества причинен ущерб, превышающий сто манатов по каждому деянию, возникает уголовная ответственность по статье 177.2.2 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики.

3. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

4. Постановление опубликовать в газетах «Азербайджан», «Республика», «Халг газети», «Бакинский рабочий» и «Вестнике Конституционного Суда Азербайджанской Республики».

5. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

31 may 2018-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən (məruzəçi-hakim) ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi – Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri – Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimləri Elşən Kazımov və İkrəm Şirinov, Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinin hakimi Məzahir Sadıqov, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin sektor müdiri Nadir Sultanov və həmin şöbənin böyük məsləhətçisi Fərid Hacıyevin,

ekspertlər – Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Azad Talıbov və Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Natiq Əsgərovun,

mütəxəssislər – Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının hakimi İlqar Dəmirov, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Hüquq departamentinin Korporativ hüquq

şöbəsinin böyük hüquq məsləhətçisi Rasim Məmmədov, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının Hüquq və icraat departamentinin hüquqşünası Rüfət Məmmədyanlı, Azərbaycan Banklar Assosiasiyası ekspert qrupunun sədri, vəkil Qorxmaz Ağayev və Praysvoterhaus Copers Azərbaycan Hüquq və Vergi xidmətlərinin Baş hüquq meneceri Emin Kərimovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinin müraciətləri əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakimlər K.Şəfiyev və S.Həsənovanın məruzələrini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspert rəylərini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 477.0.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan “zaminin razılığı olmadan həmin öhdəlik dəyişdirildikdə və bu dəyişdirilmə onun məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olduqda zaminliyə xitam verilir” müddəasının; “kredit xətti müqavilələri” adı ilə bağlanan müqavilələrin “bu müqavilə bankın kredit vermək vədini ifadə etmir” qeydinin kreditor üçün kreditin verilməsi üzrə öhdəlik və ya məsuliyyət yaratmadığı halda, bunlara görə bağlanan zəminlik və ipoteka müqavilələrinin öhdəliyi təmin edən müqavilə kimi qiymətləndirilməsinin mümkünlüyü baxımından şərh olunmasını xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Bank VTB (Azərbaycan) ASC iddia ərizəsi ilə Bakı şəhəri Binəqədi Rayon Məhkəməsinə müraciət edərək 15 noyabr 2013-cü il tarixli kommərsiya krediti müqaviləsi üzrə 13.692,67 ABŞ dolları borcun Vahid Əmiraslanovdan, zəminlər Nadir Əliyev və Zaur Əliyevdən müştərək qaydada tutularaq iddiaçıya ödənilməsi, 14 noyabr 2013-cü il tarixli baş kredit razılaşması və 15 noyabr 2013-cü il tarixli kommərsiya krediti müqaviləsinin ləğv olunması barədə qətnamə qəbul edilməsini xahiş etmişdir. N.Əliyev və Z.Əliyev Bank VTB (Azərbaycan) ASC-yə qarşı zəminliyə xitam verilməsi ilə bağlı qarşılıqlı iddia ərizəsi ilə həmin məhkəməyə müraciət edərək, onlara münasibətdə iddianın rədd olunmasını xahiş etmişlər.

Bakı şəhəri Binəqədi Rayon Məhkəməsinin 1 dekabr 2016-cı il tarixli qətnaməsi ilə ilk iddia qismən təmin edilmişdir. Qarşılıqlı iddia təmin edilərək N.Əliyev və Z.Əliyev ilə Bank VTB (Azərbaycan) ASC arasında 14 noyabr 2013-cü il tarixində bağlanmış zəminlik müqavilələrindən irəli gələn öhdəliklərə xitam verilmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 17 aprel 2017-ci il tarixli qətnaməsi ilə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi qətnaməsini onunla əsaslandırmışdır ki, baş kredit razılaşmasına görə bağlanmış zəminlik müqaviləsi sonradan bağlanmış kommərsiya krediti müqaviləsinin təminatı ola bilməz. Belə ki, kreditorun borcalanla bağladığı kommərsiya krediti müqaviləsinə və həmin müqaviləyə dəyişiklik və əlavələr edilməsi barədə razılaşmaya dair zəminlər ilə heç bir müqavilə bağlanılmamışdır. Zəminlərin kommərsiya krediti müqaviləsi üzrə öhdəliyi üzərlərinə götürmələrinə dair digər formada razılığı alınmadığından və həmin müqavilə üzrə onların öhdəliyi yaranmadığından bu öhdəliyə görə borc məbləği tələb oluna bilməz.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 21 sentyabr 2017-ci il tarixli qərarı ilə kassasiya şikayəti təmin edilmiş, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş və iş yenidən baxılması üçün həmin məhkəməyə qaytarılmışdır. Kassasiya instansiyası məhkəməsinin qərarında qeyd edilmişdir ki, hər iki zəmin V.Əmiraslanovun öhdəliklərinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə cavabdehlik daşımağı öhdələrinə götürmüşlər. Kommərsiya krediti müqaviləsinin müddətinin dəyişdirilməsi baş kredit

razılaşmasında müəyyən olunmuş müddət əsasında artırılmış, bu isə zaminin məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrin yaranmasına səbəb ola bilməz.

İşə yenidən baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Mülki Məcəllənin və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “İpoteka haqqında” Qanun) zaminliyə və ipotekaya dair müvafiq normalarının tətbiqi ilə bağlı məhkəmələrdə müxtəlif yanaşmaların olmasını və bunun vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına maneələr yaratmasını nəzərə alaraq həmin normaların rəsmi şərh edilməsinin zəruri olduğu qənaətinə gəlmişdir.

Eyni zamanda, Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsi Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək icraatında olan mülki iş üzrə tətbiq edilməli olan Mülki Məcəllənin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Qanunun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətlərdə Mülki Məcəllənin 269.11-ci maddəsinin “girov və ipoteka hüququ həm mövcud, həm də gələcək tələb üçün verilə bilər”, həmin Məcəllənin 307.4-cü maddəsinin “əgər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəliyin məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilməlidirsə, ipoteka müqaviləsində onun müəyyənləşdirilməsinin qaydası və digər zəruri şərtləri göstərilməlidir” müddəaları, eləcə də “İpoteka haqqında” Qanunun 3.2-ci maddəsinin “Gələcəkdə ortaya çıxa biləcək tələblərin icrası üçün də ipoteka qoyula bilər. Bu halda bu Qanunun 10.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan şərtlərə əməl edilməlidir” və Qanunun 10.5-ci maddəsinin “əgər əsas öhdəliyin məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilməlidirsə ipoteka müqaviləsində həmin məbləği müəyyən etmə qaydası göstərilməlidir” müddələrinin, kredit xətti müqaviləsinin bankın kredit alana gələcəkdə kredit vermək vədini ifadə edib- etməməsi, kredit alanın bank qarşısında hər hansı öhdəliyinin yaranıb-yaranmaması baxımından şərh olunması xahiş edilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Konstitusiya Məhkəməsi Daxili Nizamnaməsinin 17-ci maddəsinin I hissəsini rəhbər tutaraq, müraciətlər eyni predmetə aid olduğundan onları bir icraatda birləşdirmək qərarına gəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qanunvericiliyin müvafiq normalarının müraciətlərdə qaldırılan məsələlərin ardıcılığı qayda-

sında təhlil edilməsini və ilk növbədə, kredit xətti müqaviləsinin mahiyyətinə aydınlıq gətirilməsini zəruri hesab edir.

Bir çox ölkələrdə geniş tətbiq olunan kreditləşmə növlərindən biri də kredit xətləridir (limitləridir). Belə müqavilələr ayrı-ayrı ölkələrdə “baş kredit razılaşması”, “kredit xətti müqaviləsi”, “çərçivə müqaviləsi”, “ümumi şərtlər müqaviləsi”, “açıq şərtlərlə razılaşma” və s. kimi tanınır.

Rusiya Federasiyasının mülki hüququnda belə müqavilələr “çərçivə müqaviləsi”, “baş razılaşma”, “açıq şərtlərlə razılaşma” adlandırılır.

Almaniya mülki qanunvericiliyinə əsasən, çərçivə sazişinə uyğun olaraq bağlanan müqavilələr kredit xətti müqaviləsinin (çərçivə müqaviləsinin) şərtlərinə uyğun olmalıdır.

Belə kreditləşmə modeli Azərbaycan Respublikasında da tətbiq edilir. “Azərbaycan Respublikasının İpoteka və Kredit Zəmanət Fondunun fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 29 noyabr tarixli Fərmanının 3 nömrəli əlavəsində nəzərdə tutulmuş “Sahibkarlar tərəfindən manatla alınan kreditlərə təminat verilməsi Qaydası”nın 2.1.8-ci yarımbəndində kredit xəttinə kredit müqaviləsinə uyğun olaraq tam və ya qismən istifadə edilə bilən, faiz dərəcəsi kredit xəttinin yalnız istifadə olunmuş hissəsinə hesablanan və yuxarı həddi müəyyənləşdirilmiş bank krediti kimi anlayış verilmişdir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2013-cü il 11 mart tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reestrinin aparılması və istifadəsi Qaydaları”nın 1.3.1-ci yarımbəndində açılmış kredit xətləri kredit anlayışının tərkibinə daxil edilmişdir.

Kredit xətti müqavilələri bank müştərilərinin rahatlığını, maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarını sadələşdirmək məqsədi daşıyır. Bu cür müqavilələrə görə, bank müştərinin müraciətinə əsasən tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə müəyyən edilmiş qaydada onun kredit müraciəti üzrə tədbir görməyi öhdəsinə götürür. Kredit xətti müqaviləsinin məqsədi tərəflərin gələcək mülki (iqtisadi) münasibətlərinin təşkilidir. Kredit xətti müqaviləsində tərəflər gələcəkdə bağlanacaq müqavilələrin əsas şərtlərini aydın müəyyən etməlidirlər. Təcrübədə belə şərtlər kredit xətti müqaviləsində, onun tərkib his-

səsi olan kredit razılaşmasında və ödəniş planında müəyyən olunur. Kredit xətti müqaviləsinin tətbiqi beynəlxalq təcrübədən irəli gəlməklə bank sektorunda müştərilərin maliyyə resurslarına effektiv çıxış imkanlarının yaradılması məqsədi daşıyır. Kredit xəttinin açılması nəticəsində müştəri daha qısa zamanda bankdan kredit ala bilər, həmçinin müqavilədən irəli gələn faiz öhdəliyi müştəri tərəfindən kredit götürüldükdən sonra və istifadə olunmuş məbləğə münasibətdə əmələ gəlir.

Kredit xətti müqavilələrinin hüquqi nəticələr və tərəflər arasında öhdəlik yaradıb-yaratmaması məsələlərinə aydınlıq gətirilməsi üçün Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu mülki qanunvericiliyin əqd, öhdəlik və müqavilə barədə normalarının əlaqəli şəkildə təhlil edilməsini zəruri hesab edir.

Əqd mülki hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəldilmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir. Bu Məcəlləyə və ya tərəflərin razılaşmasına uyğun olaraq bağlanması üçün bir tərəfin iradə ifadəsinin zəruri və yetərli olduğu əqd birtərəfli əqddir. Müqavilənin bağlanması üçün iki tərəfin razılaşdırılmış iradə ifadəsi (ikitərəfli əqd) və ya üç və ya daha çox tərəfin razılaşdırılmış iradə ifadəsi (çoxtərəfli əqd) zəruridir (Mülki Məcəllənin 324.1, 324.3 və 324.4-cü maddələri).

Mülki hüquq münasibətlərinin əhatəli və aparıcı sahələrindən biri öhdəlik hüququdur. Öhdəlik isə iqtisadi dövriyyə iştirakçılarının öhdəlik hüququ normaları ilə tənzimlənən qarşılıqlı əlaqələridir.

Mülki Məcəllənin 385.1-ci maddəsinə görə, öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditorun) xeyrinə müəyyən hərəkəti etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır.

Maddənin mətnindən görüldüyü kimi, öhdəliyin predmetini pulun ödənilməsi, əmlakın verilməsi, işin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi və ya müəyyən hərəkətdən çəkinmək kimi konkret hərəkət və ya hərəkətsizlik təşkil edir.

Mülki Məcəllənin 386.1-ci maddəsi bəzi istisnalarla, öhdəliyin əmələ gəlməsi üçün onun iştirakçıları arasında müqavilənin bağlanması müəyyən edir. Həmin maddədə nəzərdə tutulmuşdur ki, öhdəliyin zərər vurulması, əsassız varlanma və ya bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər əsaslar nəticəsində əmələ gəlməsi halları

istisna olmaqla, öhdəliyin əmələ gəlməsi üçün onun iştirakçıları arasında müqavilə olmalıdır, yəni borclunun kreditor qarşısında olan öhdəliyi müqavilə ilə müəyyən edilməlidir.

Müqavilənin anlayışı Mülki Məcəllənin 389.1-ci maddəsində verilməmişdir. Həmin maddəyə uyğun olaraq, mülki hüquq və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, dəyişdirilməsi və ya xitamı haqqında iki və ya bir neçə şəxsin razılaşması müqavilə sayılır.

Mülki Məcəllənin 405.1-ci maddəsinə görə, tərəflər müqavilənin bütün şərtləri barəsində tələb olunan formada razılığa gəldikdə müqavilə bağlanmış sayılır.

Borc müqaviləsinin anlayışına aydınlıq gətirən Mülki Məcəllənin 739.1-ci maddəsinə əsasən, iştirakçılardan biri (borc verən) pul və ya digər əvəz edilən əşyalara mülkiyyət hüququnu digər iştirakçıya (borc alana) keçirməyi öhdəsinə götürür, digər iştirakçı (borc alan) isə aldığı pul və ya eyni keyfiyyətdə və miqdarda olan eyni növlü əşyalar şəklində borc verənə qaytarmağı öhdəsinə götürür.

Həmin Məcəllənin 739.2-ci maddəsinə görə isə borc müqaviləsinin predmeti hər hansı pul məbləği olduqda, o, kredit müqaviləsi adlandırılır. Müstəqil peşə fəaliyyəti şəklində pul borc verməklə məşğul olan şəxslər əlavə olaraq peşəkarlıq qaydasında kreditlər verilməsi haqqında müddəaları gözləməlidirlər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 və 739-cu maddələrinə uyğun olaraq tərəflərin iradə ifadəsini əks etdirən və onların qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyən edən kredit xətti müqaviləsi niyyət razılaşması deyil, müqavilə kimi qəbul olunmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, kredit müqavilələrinin real və ya konsensual müqavilələr olması məsələsinə aydınlıq gətirilməsi müraciətlərdə qaldırılan məsələlərin həlli üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Mülki qanunvericilikdə əqdlərin real və konsensual əqdlərə bölünməsi ilə bağlı təsnifat nəzərdə tutulmasa da, mülki hüquq nəzəriyyəsinə və Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bir sıra qərarlarında bu və ya digər müqavilənin hüquqi qüvvəyə minmə meyarı üzrə real və konsensual müqavilələrə bölünməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 666.1, 670.1, 670.3 və 673.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 19 dekabr tarixli Qərarında real və konsensual müqavilələrə aydınlıq gətirilmişdir. Həmin Qərada göstərilmişdir ki, mülki qanunvericilikdə bağışlama müqaviləsinin real və konsensual formaları vardır. Hədiyyə verən hədiyyəni bağışlamaqla hədiyyə alanı zənginləşdirdikdə bağışlama müqaviləsi real müqavilə hesab olunur, yəni bu müqavilənin bağlanması barədə razılıq əldə olunmaqla yanaşı əmlak və ya əmlak hüquqları verilir (Mülki Məcəllənin 666.1-ci maddəsi). Hədiyyə verən hədiyyə alana gələcəkdə hədiyyəni bağışlamaq vədi verdiyi halda isə bağışlama müqaviləsinin konsensual forması mövcud olur (Mülki Məcəllənin 668.1.5-ci maddəsi).

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bu hüquqi mövqeyi bütün real müqavilələrə eyni qaydada tətbiq oluna bilər.

Real müqavilələr üzrə hüquq və öhdəliklər müqavilə predmeti olan əmlakın (əşyanın) verilməsindən sonra əmələ gəlir. Məsələn, bağışlama müqaviləsi hədiyyə almış şəxsin hədiyyəni qəbul etməsi ilə bağlanmış sayılır.

Konsensual müqavilələr üzrə hüquq və öhdəliklər isə bu müqavilənin bağlandığı (imzalandığı) andan əmələ gəlir. Mülki qanunvericilikdə konsensual müqavilənin əsas əlamətlərindən biri “əmlakı təqdim etməyi öhdəsinə götürür”, “işləri görməyi öhdəsinə götürür” və s. bu kimi ifadələr ilə müəyyən olunur.

Mülki Məcəllənin 739-cu maddəsinin mənasına görə, kreditor pulu kredit alana təqdim etməyi öhdəsinə götürür. Bu isə kredit müqavilələrinin, bir qayda olaraq, konsensual müqavilə olmasını göstərir.

Kredit xətti müqaviləsinin “bu müqavilə bankın kredit vermək vədini ifadə etmir” qeydinə gəldikdə isə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, borc verməyi vəd etmək dedikdə, kreditörün hər hansı şərt qoymadan ilk tələblə borc alana borc predmetini (pulu) təqdim etməsi başa düşülür. Borc vermək vəd edildikdə vəd edən borc verməyi müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa hər hansı şərt qoymadan öhdəsinə götürür.

Belə nəticə Mülki Məcəllənin 746-cı maddəsindən irəli gəlir. Belə ki, həmin maddəyə görə, borc vermək vəd edildikdə vəd edən borc verməkdən o halda imtina edə bilər ki, digər tərəfin əmlak və-

ziyyəti borcun qaytarılması üçün təhlükə törədəcək dərəcədə pisləşmiş olsun.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, kredit xətti müqaviləsinin “bu müqavilə bankın kredit vermək vədini ifadə etmir” qeydi məhkəmələr tərəfindən yalnız Mülki Məcəllənin 746-cı maddəsinin tələbləri baxımından qiymətləndirilməlidir.

Ümumiyyətlə isə məhkəmələr bu qəbildən olan işlərə baxarkən Mülki Məcəllənin 404-cü maddəsinin tələblərinə riayət etməlidir. Həmin maddəyə əsasən, müqavilə şərtlərini təfsir edərkən məhkəmə təkcə müqavilədəki söz və ifadələrin hərfi mənasını deyil, həm də tərəflərin iradə ifadəsinin həqiqi mənasını, bütövlükdə müqavilənin hərfi mənasının onun digər şərtləri və mənası ilə müqayisəsini nəzərə alır. Bu zaman bütün müvafiq hallar, o cümlədən müqaviləyə qədərki danışıqlar və yazışmalar, tərəflərin qarşılıqlı münasibətlərində yaranmış praktika, işgüzar adətlər, tərəflərin sonrakı hərəkətləri nəzərə alınır (Mülki Məcəllənin 404.1 və 404.2-ci maddələri).

Eyni zamanda, Mülki Məcəllənin 352-ci maddəsinə görə, əqdin bir hissəsinin etibarsızlığı onun qalan hissələrinin etibarsızlığına o halda səbəb olmur ki, əqd onun etibarsız hissəsi daxil edilmədən də bağlana bilərdi. Bu baxımdan kredit xətti müqavilələrində “bu müqavilə bankın kredit vermək vədini ifadə etmir” qeydinin olub-olmaması tərəflərin öhdəliklərinin icrasına təsir etmir.

Müqavilə azadlığı və mülki dövriyyə iştirakçılarının sərbəst iradə ifadəsi prinsipinə uyğun olaraq mülki qanunvericilik imkan verir ki, tərəflər Mülki Məcəllədə sadalanan öhdəliklərin icrasının təminatı üsullarından fərqli təminat üsullarını öz aralarındakı müqavilədə nəzərdə tutsunlar (Mülki Məcəllənin 460.1-ci maddəsi).

Hüquq nəzəriyyəsinə əksər təminat üsulları üçün ümumi xüsusiyyətlər müəyyən olunur. Həmin xüsusiyyətlərə üsulların təminat xarakteri daşması, əsas öhdəlikdən asılılığı, əsas öhdəlikdən ayrılıqda müstəqil mövcudluğunun mümkünsüzlüyü (bank qarantiyası istisna olmaqla), təminat üsullarının aksesorluğu, əmlak yönümlü nəticələrin baş verməsi aiddir.

Mülki Məcəllənin 460.1-ci maddəsində öhdəliklərin icrasının girov, zəminlik, ipoteka və digər üsullarla təmin edilməsinin mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur.

Kredit xətti müqaviləsinin gələcəkdə qarşılıqlı öhdəlik münasibətlərinin ümumi şərtlərini müəyyən edən əqd olmasını nəzərə alaraq, tərəflər öz aralarında həmin öhdəliklərin icrasının təminat üsullarını müəyyən edə bilirlər.

Bu halda tərəflər açıq şəkildə bilərəkdən bu və ya digər təminat üsulunun seçilməsinə razı olur, onların iradəsi həmin təminat üsulunun müəyyən olunmasına yönəlir.

Öhdəliklərin icrasının təmin edilməsinin əsas üsullarından biri kimi zəminlik çıxış edir.

Zəminlik müqaviləsi üzrə zəmin başqa şəxsin kreditoru qarşısında həmin şəxsin öz öhdəliyini tamamilə və ya hissə-hissə icra etməsi üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürür. Zəminlik müqaviləsi gələcəkdə yaranacaq öhdəliyin təmin edilməsi üçün də bağlana bilər (Mülki Məcəllənin 470-ci maddəsi).

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 470.1, 470.2 və 471-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 4 sentyabr tarixli Qərarında göstərilmişdir ki, Mülki Məcəllənin 470.2-ci maddəsinin “gələcəkdə yaranacaq öhdəliyin təmin edilməsi” müddəası zəminin əvvəlcədən razılaşdırılmış əsas borca dair gələcəkdə yaranacaq öhdəliyə zəmin durması kimi başa düşülür.

Mülki Məcəllənin 472.1-ci maddəsinə əsasən, borclu zəminliklə təmin edilmiş öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımınca icra etmədikdə, əgər bu Məcəllədə və ya zəminlik müqaviləsində zəminin subsidiar məsuliyyəti nəzərdə tutulmayıbsa, zəmin və borclu kreditör qarşısında birgə məsuliyyət daşıyırlar.

Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun yuxarıda göstərilən Qərarına və Mülki Məcəllənin 472.1-ci maddəsinə əsaslanaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, zəmin zəminlik müqaviləsi bağlandıqı andan öz üzərinə öhdəlik götürmüş olur, lakin bu öhdəlik üzrə zəminin məsuliyyəti borclu zəminliklə təmin edilmiş öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımınca icra etmədikdə yaranır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 24 dekabr tarixli Qərarında göstərilmişdir ki, öhdəlik hüququnda müqavilənin standart şərtlərinə dair normalarda şəffaflıq prinsipinin tərkib hissəsi kimi müəyyənlik prinsipi (tələbi) mövcuddur. Həmin prinsipə

əsasən müqavilənin standart şərtlərində dispozisiya şərtləri və hüquqi nəticələr elə dəqiqliklə təsvir olunmalıdır ki, bu zaman bir tərəfdən müqavilənin standart şərtlərinin istifadəçisi üçün əsaslandırılmamış heç bir qiymətləndirmə azadlığı imkanları yaranmasın, digər tərəfdən isə müqavilə tərəfinin kənar yardım olmadan mümkün qədər aydın və sadə şəkildə öz hüquqlarını müəyyənləşdirə bilməsi (onun bu hüquqları həyata keçirməsinin qarşısının alınmaması üçün) mümkün olsun. Müqavilənin standart şərtləri təfsir edilərkən rast gəlinən bütün qeyri-müəyyənliklər, onları özündə əks etdirən şərtlərin müqaviləyə daxil edilməsini təklif etmiş tərəfin ziyanına (əleyhinə) təfsir edilir (Mülki Məcəllənin 419.1, 419.2 və 420.1.2-ci maddələri).

Bu göstərişlərə əsaslanaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, zəminlik müqaviləsinin bağlanması üçün kredit xətti müqaviləsinin əsas şərtləri aydın müəyyən olunmalıdır.

Zəminin sonradan əmələ gələcək öhdəliyə görə məsuliyyətinin həcmi müəyyən etməyə imkan verən hallar mühüm şərtlər hesab edildiyindən onlar kredit xətti müqaviləsində dəqiq göstərilməlidir.

“Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu maddəsinə əsasən, bank krediti – bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq qaytarılmaq, müəyyən müddətə (müddətin uzadılması hüququ ilə) və faizlər (komissiyon haqlar) ödənilmək şərti ilə, təminatla və ya təminatlı müəyyən məbləğdə borc verilən pul vəsaitidir.

Göründüyü kimi, kredit müqaviləsinin mühüm şərtlərinə kreditin məbləği, müddəti, illik faiz dərəcəsi və s. aid edilə bilər.

Zəminliyə xitam verilməsi halları Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsində göstərilmişdir. Belə ki, həmin Məcəllənin 477.0.1-ci maddəsində qeyd edilmişdir ki, zəminliyin təmin etdiyi öhdəliyə xitam verildikdə, habelə zəminin razılığı olmadan həmin öhdəlik dəyişdirildikdə və bu dəyişdirilmə onun məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olduqda zəminliyə xitam verilir.

Zəminin məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə gətirib çıxaran dəyişikliklər dedikdə, zəminin müqavilə bağlayarkən həmin müqavilə üzrə öhdəsinə götürdüyündən daha artıq öhdəliyinin yaranması nəzərdə tutulur. Göründüyü kimi, həmin maddə istənilən dəyişikliyə görə zəminliyin xitamını nəzərdə tutmur. Bu normaya əsasən, zəminliyin xitamı üçün təmin edil-

miş öhdəliyə edilən dəyişiklik zaminin məsuliyyətini artırmalı və ya onun üçün başqa əlverişsiz nəticələrə səbəb olmalıdır.

Zaminliyə xitam verilməsi üçün hər iki şərtin, yəni zaminin razılığı olmadan öhdəliyin dəyişdirilməsi və belə dəyişdirilmənin onun məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olması vacibdir.

Zaminin məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olması hallarına:

- kreditin ümumi məbləğinin artırılması;
- kreditin faizinin artırılması;
- kreditin valyutasının dəyişdirilməsi;
- kreditin qaytarılma müddətinin uzadılması və digər mühüm hallar aid edilə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 470.1, 470.2 və 471-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 4 sentyabr tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, zaminlik müqaviləsi məhz əsas öhdəliyin icrasını təmin edən üsullardan biri olduğundan belə müqavilədə zaminliklə təmin edilən əsas öhdəliyin müəyyən olunması və ya müəyyən edilə bilməsi mümkün olmalıdır. Buna müvafiq olaraq zaminlik müqaviləsində aşağıdakılar göstərməlidir: hansı əsas müqaviləyə dair zaminlik yaranır (müqavilənin tərəfləri, tarixi və nömrəsi göstərilməklə); əsas öhdəliyin (borclunun kreditör qarşısında öhdəliyinin) həddi barədə göstəriş. Zaminliklə təmin edilmiş öhdəliyin konkret məbləğinin müqavilədə göstərilməsi mühüm şərtlərdən biridir və zaminin qanuni maraqlarını qorumaq məqsədi daşıyır.

Zaminin razılığı alınmadan bağlanmış kredit müqavilələrində nəzərdə tutulmuş öhdəliyin konkret həcmi kredit xətti müqaviləsi ilə müəyyən edilmiş ümumi məbləğ və müddət həddində olmalıdır.

Kredit xətti müqaviləsində faiz dərəcəsi göstərilmədikdə bağlanmış kredit müqavilələrində faiz dərəcəsi barədə zaminin razılığı alınmalıdır. Belə razılığın olmaması zaminin məsuliyyətinin artması kimi qiymətləndirilməlidir.

Zaminin məsuliyyətinin artması və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olma faktının müəyyən edilməsi zamanı tərəflərin qanuni maraqlarının nəzərə alınması zəruridir. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, qeyd edilən normanın məqsədi zaminliyin xitamı üçün əsassız üstünlük imkanının yaradılması deyil, əsas öhdəliyin

əlverişsiz dəyişikliklərindən zaminə hüquqi müdafiə imkanının yaradılmasıdır.

Bununla əlaqədar Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, hər bir halda “məsuliyyətin artması və ya digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olma” məhkəmələr tərəfindən qiymətləndirilərkən işin konkret halları, tərəflərin dəlilləri nəzərə alınmalı və bunun əsasında həmin halların nədən ibarət olması məhkəmə aktlarında əsaslandırılmalıdır.

Kredit xətti müqavilələri, habelə gələcək tələblər üzrə ipoteka təminatı ilə bağlı müraciətlərdə qaldırılan məsələyə dair Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, Mülki Məcəllənin 269.1-ci maddəsinə əsasən, girov və ipoteka hüququ girov qoyanın əşyası barəsində girov saxlayanın əşya hüququdur və eyni zamanda borclunun girov saxlayan qarşısında pul və ya başqa öhdəliyinin icrasının təmin edilməsi üsuludur. Maddənin mətnindən görüldüyü kimi, girov və ipoteka hüququ girov və ipoteka qoyanla girov və ipoteka saxlayan arasında yaranan hüquq münasibətidir. Bu hüquq girov qoyanın əşyası barəsində girov saxlayanın əşya hüququdur, eyni zamanda borclunun kreditor (girov saxlayan və ipoteka saxlayan) qarşısında pul və ya başqa öhdəliyinin icrasının təmin edilməsi üsuludur. Girov və ipoteka hüququ əşya hüquqlarının məhdudlaşdırılmasıdır.

Qeyd edilməlidir ki, girov və ipoteka hüququ həm mövcud, həm də gələcək tələb üçün verilə bilər. Girov və ipoteka hüququnun verildiyi tələb yetərli dərəcədə aydın olmalıdır (Mülki Məcəllənin 269.11-ci maddəsi).

Mülki Məcəllənin 307.4-cü maddəsinə əsasən, əgər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəliyin məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilməlidirsə, ipoteka müqaviləsində onun müəyyənləşdirilməsinin qaydası və digər zəruri şərtləri göstərməlidir. İpoteka müqaviləsində göstərməli olan şərtlər “İpoteka haqqında” Qanunun 10.5-ci maddəsində əks olunmuşdur. Həmin maddəyə görə, ipoteka müqaviləsində tərəflərin adı və yaşayış yeri (olduqları yer), ipotekanın predmeti, onun adı, olduğu yer və eyniləşdirilməsi üçün yetərli olan digər təsviri, əsas öhdəliyin mahiyyəti, ölçüsü (məbləği), əmələ gəlməsi əsasları və icra müddəti, bu öhdəliyin əsaslandığı müqavilənin tərəfləri, bağlandığı yer və tarix göstərməlidir. Əgər əsas öhdəliyin

məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilməlidirsə, ipoteka müqaviləsində həmin məbləği müəyyən etmə qaydası göstərilməlidir.

Lakin Mülki Məcəllənin 307.4-cü və “İpoteka haqqında” Qanunun 10.5-ci maddəsində ipoteka müqaviləsində göstərilməli olan zəruri şərtlər dəqiq müəyyən olunmamışdır. Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, ipoteka müqaviləsinin bağlanması üçün də kredit xətti müqaviləsində zəruri şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) yetərli dərəcədə aydın göstərilməlidir.

Kredit xətti müqaviləsinin mühüm şərtlərinə dəyişiklik edildikdə ipoteka müqaviləsində də müvafiq düzəlişlər edilməlidir. Belə ki, “İpoteka haqqında” Qanunun 14-cü maddəsində qeyd olunur ki, ipoteka müqaviləsində əsas öhdəliyin mahiyyəti, ölçüsü və ya icra müddəti dəyişdikdə ipotekanın əlavə dövlət qeydiyyatı aparılmalıdır. Yəni həmin dəyişikliklər barədə ipoteka qoyan şəxsin məlumatı və razılığı olmalıdır.

Göstərilənlərə əsasən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Mülki Məcəllənin 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 və 739-cu maddələrinə uyğun olaraq tərəflərin iradə ifadəsini əks etdirən və onların qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyən edən kredit xətti müqaviləsi niyyət razılaşması deyil, müqavilə kimi qəbul olunmalıdır;

– Mülki Məcəllənin 739-cu maddəsinin mənasına görə, kredit xətti müqaviləsinə əsasən kreditor kredit alana pulu təqdim etməyi öhdəsinə götürür. Müqavilənin “bu müqavilə bankın kredit vermək vədini ifadə etmir” qeydi məhkəmələr tərəfindən yalnız Mülki Məcəllənin 746-cı maddəsinin tələbləri baxımından qiymətləndirilməlidir;

– Zəminlik və ipoteka müqavilələrinin bağlanması üçün kredit xətti müqaviləsində mühüm şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) yetərli dərəcədə aydın göstərilməlidir. Kredit xətti müqaviləsində faiz dərəcəsi göstərilmədikdə, bağlanan kredit müqavilələrində faiz dərəcəsi barədə zəminin və ya ipoteka qoyanın razılığı alınmalıdır;

– Mülki Məcəllənin 477.0.1-ci maddəsinin “onun məsuliyyətinin artması və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olması” müddəası kredit xətti müqaviləsində nəzərdə tutulan kreditin məbləğinin, müddətinin, faiz dərəcəsinin bağlanan kredit müqavilələ-

rində artırılmasını, kreditin valyutasının zaminin razılığı olmadan dəyişdirilməsini və digər halları nəzərdə tutur;

- Mülki Məcəllənin 307.4-cü maddəsinin “əgər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəliyin məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilmədirsə, ipoteka müqaviləsində onun müəyyənləşdirilməsinin qaydası və digər zəruri şərtləri göstərilməlidir” müddəası ipoteka müqaviləsində məbləğin, müddətin, faiz dərəcəsinin, valyuta və s. zəruri şərtlərin göstərilməsini ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I :

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 və 739-cu maddələrinə uyğun olaraq tərəflərin iradə ifadəsini əks etdirən və onların qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyən edən kredit xətti müqaviləsi niyyət razılaşması deyil, müqavilə kimi qəbul olunmalıdır.

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 739-cu maddəsinin mənasına görə, kredit xətti müqaviləsinə əsasən kreditor kredit alana pulu təqdim etməyi öhdəsinə götürür. Müqavilənin “bu müqavilə bankın kredit vermək vədini ifadə etmir” qeydi məhkəmələr tərəfindən yalnız Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 746-cı maddəsinin tələbləri baxımından qiymətləndirilməlidir.

3. Zəminlik və ipoteka müqavilələrinin bağlanması üçün kredit xətti müqaviləsində mühüm şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) yetərli dərəcədə aydın göstərilməlidir. Kredit xətti müqaviləsində faiz dərəcəsi göstərilmədikdə, bağlanan kredit müqavilələrində faiz dərəcəsi barədə zaminin və ya ipoteka qoyanın razılığı alınmalıdır.

4. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin “onun məsuliyyətinin artması və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olması” müddəası kredit xətti müqaviləsində nəzərdə tutulan kreditin məbləğinin, müddətinin, faiz dərəcəsinin bağlanan kredit müqavilələrində artırılmasını, kreditin valyuta-

sının zaminin razılığı olmadan dəyişdirilməsini və digər halları nəzərdə tutur.

5. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4-cü maddəsinin “əgər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəliyin məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilməlidirsə, ipoteka müqaviləsində onun müəyyənləşdirilməsinin qaydası və digər zəruri şərtləri göstərilməlidir” müddəası ipoteka müqaviləsində məbləğin, müddətin, faiz dərəcəsinin, valyuta və s. zəruri şərtlərin göstərilməsini ehtiva edir.

6. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

7. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

8. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О толковании статьи 477.0.1 Гражданского Кодекса
Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьей
470.2 данного Кодекса и статьями 1.0.8 и 10.5 Закона
Азербайджанской Республики "Об ипотеке", а также тол-
ковании статей 269.11 и 307.4 Гражданского Кодекса Азер-
байджанской Республики во взаимосвязи со статьями
3.2 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики "Об ипотеке"**

31 мая 2018 года

город Баку

Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Респу-блики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой (судья-докладчик), Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева (судья – докладчик),

с участием секретаря суда – Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – судей Бакин-ского апелляционного суда Эльшана Казымова и Икрама Широнова, судьи Низаминского районного суда города Баку Мазахира Садыгова, заведующего сектором отдела Экономиче-ского законодательства Апарата Милли Меджлиса Азербай-джанской Республики Надира Султанова и старшего консуль-танта данного отдела Фарида Гаджиева,

экспертов – доцента кафедры гражданского права юридичес-кого факультета Бакинского государственного университета, док-тора философии по праву Азада Талыбова и доцента кафедры Международного частного права и Европейского права, докто-ра философии по праву Натига Аскерова,

специалистов – судьи Гражданской Коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики Ильгара Дамирова, старшего юридического консультанта отдела корпоративного права Юридического департамента Центрального Банка Азербайджанской Республики, юриста Департамента права и исполнения Палаты по надзору за финансовыми рынками Азербайджанской Республикой Руфата Мамедханлы, председателя экспертной группы Ассоциации Банков Азербайджана, адвоката Горхмаза Агаева и главного юридического менеджера юридических и налоговых услуг Praysvoterhaus Copers Азербайджан,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного судопроизводства конституционное дело на основании обращений Бакинского апелляционного суда о толковании статьи 477.0.1 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьей 470.2 данного Кодекса и статьями 1.0.8 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики "Об ипотеке", а также Низаминского районного суда города Баку о толковании статей 269.11 и 307.4 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьями 3.2 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики "Об ипотеке".

Заслушав доклады судей К.Шафиева и С.Гасановой по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалистов, мнение эксперта, исследовав и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики,

У С Т А Н О В И Л :

Бакинский апелляционный суд, обратившись в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный Суд), просил дать толкование предусмотренного в статье 477.0.1 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский Кодекс) положения "поручительство прекращается с прекращением обеспеченного им обязательства, а также в случае изменения этого обязательства, влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия для поручителя, без согласия последнего" с точки зрения возможности оценки заключенных в связи с этим

договора поручительства и ипотечного договора как договора, обеспечивающего обязательство в случае если примечание "данный договор не выражает обещания банка выдать кредит" договоров, заключенных под названием "договоры кредитных линий", не создает для кредитора обязательства или ответственности по предоставлению кредита.

Из обращения видно, что ОАО Банк ВТБ (Азербайджан), обратившись с исковым заявлением в Бинагадинский районный суд города Баку, попросил вынести решение об удержании с Вахида Амирасланова, поручителей Надира Алиева и Заура Алиева и выплате истцу, общего долга 13.692,67 долларов США по коммерческому кредитному договору от 15 ноября 2013 года об аннулировании генерального кредитного соглашения от 14 ноября 2013 года и договора коммерческого кредита от 15 ноября 2013 года. Н.Алиев и З.Алиев, обратившись в тот же суд со встречным исковым заявлением против ОАО Банк ВТБ (Азербайджан), связанным с прекращением поручительства, попросили отклонить иск в отношении их.

Решением Бинагадинского районного суда города Баку от 1 декабря 2016 года, первичный иск был частично удовлетворен. Встречный иск был удовлетворен, и обязательства, вытекающие из договора поручительства, заключенного 14 ноября 2013 года между Н.Алиевым и З.Алиевым и ОАО Банк ВТБ (Азербайджан) прекращены.

Решением Гражданской Коллегии Бакинского апелляционного суда от 17 апреля 2017 года решение суда первой инстанции было оставлено без изменения. Суд апелляционной инстанции основывал свое решение тем, что согласно генеральному кредитному соглашению заключенный договор поручительства не может являться гарантией заключенного впоследствии договора коммерческого кредита. Так, с поручителями не было заключено никакого договора относительно договора коммерческого кредита, договора, заключенного между кредитором и заемщиком и соглашения о внесении в данный договор изменений и дополнений. У поручителей не было получено согласия в другой форме относительно принятия на себя обязательства по договору коммерческого кредита и у них не возникло обязательства по данному договору, поэтому сумма долга по данному обязательству не может быть востребована.

Решением Гражданской Коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики от 21 сентября 2017 года, кассационная жалоба была удовлетворена, решение Бакинского апелляционного суда отменено и дело возвращено в данный суд для повторного рассмотрения. В решении суда кассационной инстанции было указано, что оба поручителя обязались нести ответственность с целью обеспечения исполнения обязательств В.Амирасланова. Срок договора коммерческого кредита был изменен и увеличен на основании срока, установленного в генеральном кредитном соглашении, что не может являться причиной увеличения ответственности поручителя или возникновения невыгодных для него условий.

Бакинский апелляционный суд, повторно рассматривающий дело, учитывая наличие в судах различных подходов, в связи с применением соответствующих норм Гражданского Кодекса и Закона Азербайджанской Республики "Об ипотеке" (далее – Закон "Об ипотеке") относительно поручительства и ипотеки, а также то, что это создает препятствия формированию единой судебной практики, пришел к выводу о необходимости официального толкования этих норм.

Одновременно Низаминский районный суд города Баку, обратившись в Конституционный Суд, просил дать толкование статей 269.11 и 307.4 Гражданского Кодекса, подлежащих применению по находящемуся в его производстве гражданскому делу, во взаимосвязи со статьями 3.2 и 10.5 Закона "Об ипотеке".

В обращениях выражена просьба дать толкование положений статьи 269.11 Гражданского Кодекса "право залога и ипотеки может быть предоставлено как для существующего, так и для будущего требования", статьи 307.4 данного Кодекса "если сумма обеспечиваемого ипотекой обязательства подлежит определению в будущем, в договоре об ипотеке должны быть указаны порядок и другие необходимые условия ее определения", а также положения статьи 3.2 Закона "Об ипотеке" "Для исполнения требований, которые могут возникнуть в будущем, также может быть заключена ипотека. В этом случае должны соблюдаться условия, предусмотренные статьей 10.5 настоящего Закона" и статьи 10.5 Закона "если сумма основного обязательства должна быть установлена в будущем, в договоре "Об

ипотеке" должен быть указан порядок определения указанной суммы", с точки зрения того, выражает ли договор кредитной линии обещание банка предоставить в будущем заемщику кредит, возникает ли у заемщика то или иное обязательство перед банком.

Пленум Конституционного Суда, руководствуясь частью 1 статьи 17 Внутреннего устава Конституционного Суда, решил объединить обращения в одно производство, так как они относятся к одному и тому же предмету.

Пленум Конституционного Суда считает необходимым исследовать соответствующие нормы законодательства в порядке очередности вопросов в обращениях и, в первую очередь, внести ясность в сущность договора кредитной линии.

Одним из видов кредитования, широко применяемым во многих странах, являются кредитные линии (лимиты). В отдельных странах такие договора известны как "генеральное кредитное соглашение", "договор кредитной линии", "рамочный договор", "договор общих условий", "соглашение с открытыми условиями" и др.

В гражданском праве Российской Федерации такие договоры именуются "рамочным договором", "генеральным соглашением", "соглашением с открытыми условиями".

На основании гражданского законодательства Германии договора, заключаемые в соответствии с рамочным соглашением, должны соответствовать условиям договора кредитной линии (рамочного договора).

Такая модель кредитования применяется и в Азербайджанской Республике. В подпункте 2.1.18 "Порядка предоставления гарантии на кредиты, получаемые предпринимателями в манахах", предусмотренного в приложении номер 3 Указа Президента Азербайджанской Республики "Об обеспечении деятельности Ипотечного и Кредитно-гарантийного фонда Азербайджанской Республики" от 29 ноября 2017 года кредитной линии дано понятие банковского кредита с установленным верхним пределом, полностью или частично используемого в соответствии с кредитным договором, ставка которого начисляется только на используемую часть кредитной линии. Одновременно, в подпункте 1.3.1 "Правил ведения и использования Централизованного кредитного реестра", утвержденных реше-

нием Центрального банка Азербайджанской Республики от 11 марта 2013 года, открытые кредитные линии включены в состав понятия кредита.

Договоры кредитной линии обеспечивают удобство для клиентов банка, упрощают возможности выхода на финансовые услуги. Согласно таким договорам, банк обязуется на основании обращения клиента принять меры по кредитному обращению в порядке, установленном с обоюдного согласия сторон. Целью договора кредитной линии является организация будущих гражданских (экономических) отношений. В договоре кредитной линии стороны должны четко определить основные условия подлежащего заключению в будущем договора. На практике такие условия определяются в договоре кредитной линии, кредитном соглашении и в плане выплат, как составной части данного договора. Применение договора кредитной линии, вытекая из международной практики, преследует цель создания для клиентов возможностей эффективного выхода на финансовые ресурсы в банковском секторе. В результате открытия кредитной линии клиент может в более короткие сроки получить в банке кредит, а вытекающее из договора процентное обязательство возникает после получения клиентом кредита и в отношении использованной суммы.

Для внесения ясности в вопросы о том, создают ли договора кредитной линии правовые результаты и обязательство между сторонами, Пленум Конституционного Суда считает необходимым проанализировать во взаимосвязи нормы гражданского законодательства о сделках, обязательствах и договорах.

Сделкой является одностороннее, двустороннее или многостороннее выражение воли, направленное на установление, изменение или прекращение гражданских правоотношений. Односторонней является сделка, для совершения которой в соответствии с настоящим Кодексом или соглашением сторон необходимо и достаточно выражения воли одной стороны. Для заключения договора необходимо выражение согласованной воли двух сторон (двусторонняя сделка) либо трех или более сторон (многосторонняя сделка) (статьи Гражданского Кодекса 324.1, 324.3 и 324.4).

Одной из обширных и ведущих сфер гражданских правоотношений является обязательственное право. А обязательство

это взаимосвязь участников экономического оборота, регулируемая нормами обязательственного права.

Согласно статье 385.1 Гражданского Кодекса, по обязательству одно лицо (должник) обязано в пользу другого лица (кредитора) совершить определенное действие, такое, как уплата денег, передача имущества, выполнение работ, оказание услуг и т.д., либо уклониться от определенного действия, а кредитор имеет право требовать от должника исполнения обязанностей.

Как видно из текста статьи предмет обязательства составляют конкретные действия или бездействие, такие как уплата денег, передача имущества, выполнение работ, оказание услуг или уклонение от определенного действия.

Статья 386.1 Гражданского Кодекса устанавливает за некоторыми исключениями, что для возникновения обязательства между его участниками должен быть заключен договор. В данной статье предусмотрено, что для возникновения обязательства должен существовать договор между его участниками, за исключением случаев, когда обязательство возникает вследствие причинения вреда, неосновательного обогащения или других оснований, предусмотренных настоящим Кодексом.

Понятие договора дано в статье 389.1 Гражданского Кодекса. В соответствии с данной статьей, договором признается соглашение двух или нескольких лиц об установлении, изменении или прекращении гражданских прав и обязанностей.

Согласно статье 405.1 Гражданского Кодекса, договор считается заключенным, если между сторонами в требуемой форме достигнуто соглашение по всем существенным условиям договора.

На основании статьи 739.1 Гражданского Кодекса, вносящей ясность в понятие договора займа, по договору займа один из участников (займодавец) обязуется перевести другому участнику (заемщику) право собственности на деньги или иные заменимые вещи, а другой участник (заемщик) соответственно обязуется возвратить займодавцу полученное в виде денег или однородных вещей такого же качества и в таком же размере.

Согласно же статье 739.2 данного Кодекса, договор займа, предметом которого является какая-то денежная сумма, именуется кредитным договором. Лица, занимающиеся предоставлением денежных займов в виде самостоятельной профессио-

нальной деятельности, дополнительно обязаны соблюдать в профессиональном порядке положения о предоставлении кредитов.

Пленум Конституционного Суда считает, что в соответствии со статьями 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 и 739 Гражданского Кодекса, договор кредитной линии, отражающий выражение воли сторон и определяющий их взаимные права и обязанности, следует воспринимать как договор, а не как соглашение о намерениях.

Пленум Конституционного Суда отмечает, что внесение ясности в вопрос о том являются ли кредитные договоры реальными или консенсуальными договорами, представляет большое значение для решения поставленных в обращениях вопросов.

Несмотря на то, что в гражданском законодательстве не предусмотрена классификация, связанная с делением сделок на реальные и консенсуальные, тем не менее, в теории гражданского права и ряде постановлений Пленума Конституционного Суда предусмотрено деление того или иного договора на реальные или консенсуальные договора по критериям вступления в силу.

В Постановлении Пленума Конституционного Суда "О толковании статей 666.1, 670.1, 670.3 и 673.1 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики" от 19 декабря 2012 года внесена ясность с реальными и консенсуальными договорами. В данном Постановлении указано, что в гражданском законодательстве, существуют реальные и консенсуальные формы договора дарения. Договор дарения считается реальным, когда даритель, одарив, обогащает одаряемого, то есть одновременно с соглашением о заключении данного договора предоставляются имущество и имущественные права (статья 666.1 Гражданского Кодекса). Если же даритель обещает дарение в будущем, то возникает консенсуальная форма договора дарения (статья 668.1.5 Гражданского Кодекса).

Данная правовая оценка Пленума Конституционного Суда в одинаковом порядке может быть применена ко всем реальным договорам.

Права и обязательства по реальным договорам возникают после передачи имущества (вещи), являющегося предметом договора. К примеру, договор дарения считается заключенным с момента принятия одаряемым дара.

А права и обязательства по консенсуальным договорам возникают с момента заключения (подписания) данного договора. В гражданском законодательстве один из основных признаков консенсуального договора определяется такими выражениями, как "обязуется предоставить имущество", "обязуется выполнить работы" и пр.

Согласно сути статьи 739 Гражданского Кодекса, заемщик обязуется предоставить деньги займодавцу. А это свидетельствует о том, что кредитные договоры как правило являются консенсуальными договорами.

А что касается примечания "данный договор не выражает обещания банка предоставить кредит" в договоре кредитной линии, Пленум Конституционного Суда отмечает, что под обещанием предоставить заем, подразумевается предоставление кредиторам по первому требованию предмета займа (денег) заемщику без предъявления каких-либо условий. При обещании предоставить заем лицо обещающее обязуется предоставить заем без каких-либо условий, если договором не предусмотрен иной порядок.

Такой вывод обусловлен статьей 746 Гражданского Кодекса. Так, согласно данной статье при обещании предоставить заем обещающий вправе отказаться от предоставления в том случае, когда имущественное положение другой стороны ухудшилось до того, что это может поставить под угрозу возврат долга.

Пленум Конституционного Суда считает, что примечание "данный договор не выражает обещания банка предоставить кредит" в договоре кредитной линии должно расцениваться судами лишь с точки зрения требований статьи 746 Гражданского Кодекса.

В целом же суды, рассматривая такие дела, должны соблюдать требования статьи 404 Гражданского Кодекса. На основании данной статьи, при толковании условий договора судом принимается во внимание не только буквальное значение содержащихся в нем слов и выражений, но и действительное значение выражения воли сторон, сопоставление с другими условиями и смыслом договора в целом. При этом принимаются во внимание соответствующие обстоятельства, включая предшествующие договору переговоры и переписку, практику, установившуюся во взаимных отношениях сторон, обычаи делового

оборота, последующее поведение сторон (статьи 404.1 и 404.2 Гражданского Кодекса).

В то же время, согласно статье 352 Гражданского Кодекса, недействительность части сделки не влечет недействительности прочих ее частей, если сделка могла быть совершена и без включения недействительной ее части. В этом контексте, наличие или отсутствие в договоре кредитной линии примечания "данный договор не выражает обещания банка предоставить кредит", не влияет на исполнение обязательств сторон.

В соответствии с принципом свободы договора и свободного волеизъявления участников гражданского оборота, гражданское законодательство позволяет сторонам в заключенном между собой договоре предусмотреть способ обеспечения, отличные от способов обеспечения исполнения обязательств, перечисленных в Гражданском Кодексе (статья 460.1 Гражданского Кодекса).

В теории права для большинства способов обеспечения установлены общие особенности. К данным особенностям относятся: способы должны носить характер обеспечения и находиться в зависимости от основного обязательства невозможность их самостоятельного существования отдельно от основного обязательства (за исключением банковской гарантии), акцессорность способов обеспечения, возникновение результатов имущественной направленности.

В статье 460.1 Гражданского Кодекса предусмотрена возможность обеспечения исполнения обязательств залогом, поручительством, ипотекой и другими способами.

Учитывая то, что договор кредитной линии является сделкой, определяющей в будущем общие условия обязательственных взаимоотношений, стороны могут определить между собой способы обеспечения исполнения данных обязательств.

В этом случае стороны заведомо и открыто соглашаются с выбором того или иного способа обеспечения, их воля направлена на определение данного способа.

Одним из основных способов обеспечения исполнения обязательств выступает поручительство.

По договору поручительства поручитель обязывается перед кредитором другого лица отвечать за исполнение последним его обязательств полностью или частично. Договор поручи-

тельства может быть заключен также для обеспечения обязательства, которое возникнет в будущем (статья 470 Гражданского Кодекса).

В Постановлении Пленума Конституционного Суда "О толковании статей 470.1, 470.2 и 471 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики" от 4 сентября 2012 года указано, что положение "обеспечение обязательства, которое возникнет в будущем" статьи 470.2 Гражданского Кодекса должно пониматься как поручительство поручителя за обязательство, которое возникнет в будущем по заранее согласованному основному долгу.

На основании статьи 472.1 Гражданского Кодекса, при неисполнении или ненадлежащем исполнении должником обеспеченного поручительством обязательства поручитель и должник отвечают перед кредитором солидарно, если настоящим Кодексом или договором поручительства не предусмотрена субсидиарная ответственность поручителя.

Таким образом, руководствуясь вышеуказанным Постановлением Пленума Конституционного Суда и статьей 472.1 Гражданского Кодекса можно прийти к такому заключению, что поручитель с момента заключения договора поручительства принимает на себя обязательство, однако ответственность поручителя по данному обязательству возникает при неисполнении или не надлежащем исполнении заемщиком обеспеченного поручительством обязательства.

В Постановлении Пленума Конституционного Суда "О толковании некоторых положений статей 399.3, 399.4, 445 и 449 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики" от 24 декабря 2014 года указано, что в обязательственном праве в нормах относительно стандартных условий договора существует принцип (требование) определенности, как составная часть принципа прозрачности. На основании этого принципа, условия диспозиции и правовые последствия в стандартных условиях договора должны быть описаны с такой точностью, чтобы, с одной стороны, не возникало никаких необоснованных возможностей свободы оценки для пользователя стандартных условий договора, а с другой стороны, сторона договора могла бы без посторонней помощи – (во избежание препятствий для осуществления данных прав) по возможности ясно и просто

определить свои права. Все неопределенности, встречающиеся при толковании стандартных условий договора толкуются во вред (против) лица, предложившего включение в договор отражающие их условия (статьи 419.1, 419.2 и 420.1.2 Гражданского Кодекса).

Руководствуясь данными указаниями, Пленум Конституционного Суда считает, что для заключения договора поручительства, должны быть четко определены основные условия договора кредитной линии.

Обстоятельства, позволяющие установить объем ответственности поручителя за обязательство, которое возникнет впоследствии считаются важными условиями, поэтому они должны быть точно указаны в договоре кредитной линии.

На основании статьи 1.0.9 Закона Азербайджанской Республики "О Банках", банковский кредит – денежное средство, выдаваемое в заем на определенную сумму под обеспечение или без обеспечения с условием возврата, на определенный срок (с правом продления срока) и уплатой процентов (комиссионных вознаграждений) в соответствии с заключенным договором.

Как видно, к важным условиям кредитного договора могут относиться сумма, срок кредита, годовая процентная ставка и пр.

Случаи прекращения поручительства указаны в статье 477 Гражданского Кодекса. Так, в статье 477.0.1 данного Кодекса указано, что поручительство прекращается с прекращением обеспеченного им обязательства, а также в случае изменения этого обязательства, влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия для поручителя, без согласия последнего.

Под изменениями, влекущими к увеличению ответственности или иным неблагоприятным последствиям для поручителя по данному договору, подразумевается возникновение обязательства, превышающего обязательство принятое поручителем при заключении договора. Как видно, эта статья не предусматривает прекращения поручительства при любых изменениях. На основании данной нормы, для прекращения поручительства изменены внесенное в обеспеченное обязательство, должно увеличивать ответственность или является причиной иных неблагоприятных последствий для поручителя.

Для прекращения поручительства необходимо наличие обеих причин: изменение обязательства без согласия поручителя, а также, увеличение ответственности или иных неблагоприятных последствий для него при таком изменении.

К увеличению ответственности или случаям, влекущим иные неблагоприятные последствия для поручителя, можно отнести:

- увеличение общей суммы кредита;
- увеличение процента кредита;
- изменение валюты кредита;
- продление срока возвращения кредита и другие важные обстоятельства.

Пленум Конституционного Суда в постановлении "О толковании статей 470.1, 470.2 и 417 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики" от 4 сентября 2012-го года, отметил, что договор поручительства является именно одним из способов, обеспечивающих исполнение основного обязательства, в таком договоре должно быть зафиксировано установление или возможность установления основного обязательства, обеспечивающегося поручительством. В соответствии с этим, в договоре поручительства должно быть указано следующее: по какому основному договору образуется поручительство (с указанием сторон, даты и номера договора); указание о пределах основного обязательства (обязательства должника перед кредитором). Указание в договоре конкретной суммы обязательства, обеспеченного поручительством, является одним из важных условий и преследует цель защитить законные интересы поручителя.

Конкретный объем обязательства, предусмотренного в кредитных договорах, заключенных без получения согласия поручителя, должен быть в пределах общей суммы и срока, установленных договором кредитной линии.

В случае, если в договоре кредитной линии процентная ставка не указана в кредитных договорах должно быть получено согласие поручителя относительно процентной ставки. Отсутствие такого согласия следует расценивать как повышение ответственности поручителя.

В случае установления факта, влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия для поручителя необходимо учитывать законные интересы сторон. Су-

ды должны учитывать, что цель указанной нормы заключается не в создании возможности безосновательного преимущества для прекращения поручительства, а создании для поручителя возможности правовой защиты от неблагоприятных изменений основного обязательства.

В связи с этим Пленум Конституционного Суда отмечает, что в любом случае при оценке судами "положения, влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия" следует учитывать конкретные обстоятельства дела, аргументы сторон на основании чего в судебных актах должно быть обосновано в чем заключаются данные обстоятельства.

Что касается поставленного в обращении вопроса, связанного с договорами кредитной линии, а также с обеспечением ипотеки по будущим требованиям, Пленум Конституционного Суда отмечает, что, на основании статьи 269.1 Гражданского Кодекса, правом залога и ипотеки является вещное право залогодержателя в отношении вещи залогодателя и в то же время способ обеспечения исполнения денежного или иного обязательства должника перед залогодержателем. Как видно из текста статьи, право залога и ипотеки это правовые отношения, возникающие между ипотеко и залогодателем и ипотеко и залогодержателем. Это право вещное право залогодержателя о вещах залогодателя, в то же время метод обеспечения исполнения заемщиком денежных или иных обязательств перед кредитором (залогодержатель и ипотекодержатель). Залоговое право и ипотечное право это ограничение вещного права.

Следует отметить, что право залога и ипотеки может быть предоставлено как для существующего, так и для будущего требования. Требования, по которому предоставляется право залога или ипотеки, должно быть достаточно четким (статья 269.11 Гражданского Кодекса).

На основании статьи 307.4 Гражданского Кодекса, если сумма обеспечиваемого ипотекой обязательства подлежит определению в будущем, в договоре об ипотеке должны быть указаны порядок и другие необходимые условия ее определения. Условия, подлежащие указанию в договоре ипотеки, отражены в статье 10.5 Закона "Об ипотеке". Согласно данной статье, в договоре об ипотеке должны быть указаны имя и место жительства (место пребывания) сторон, предмет ипотеки, его на-

звание, место расположения, и другое описание, достаточное для идентификации, сущность, размер (сумма), основания для возникновения и срок исполнения основного обязательства, стороны договора, на котором основывается данное обязательство, место и дата заключения договора. В случае, если сумма основного обязательства должна быть установлена в будущем, в договоре об ипотеке должен быть указан порядок определения указанной суммы.

Однако в статье 307.4 Гражданского Кодекса и в статье 10.5 Закона "Об ипотеке" нет точного определения необходимых условий, подлежащих указанию в договоре ипотеки. В этом контексте Пленум Конституционного Суда считает, что для заключения договора ипотеки в договоре кредитной линии также достаточно четко должны быть указаны необходимые условия (сумма, срок, процентная ставка, валюта и пр.).

При внесении изменения в важные условия договора кредитной линии в договор ипотеки также должны быть внесены соответствующие изменения. Так, в статье 14 Закона "Об ипотеке" отмечается, что дополнительная государственная регистрация ипотеки проводится при изменении сущности, размера или срока выполнения основного обязательства в договоре об ипотеке. То есть ипотекодатель должен быть оповещен о данных изменениях и быть согласен с ними.

На основании вышеизложенного, Пленум Конституционного Суда приходит к следующим выводам:

- В соответствии со статьями 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 и 739 Гражданского Кодекса, договор кредитной линии, отражающий выражение воли сторон и определяющий их взаимные права и обязанности, следует воспринимать как договор, а не как соглашение о намерениях;

- Согласно сути статьи 739 Гражданского Кодекса займодавец на основании договора кредитной линии обязуется перевести заемщику деньги. Примечание "данный договор не выражает обещания банка предоставить кредит" договора должно рассцениваться судами лишь с точки зрения требований статьи 746 Гражданского Кодекса;

- Для заключения договоров поручительства и ипотеки в договоре кредитной линии достаточно четко должны быть указаны важные условия (сумма, срок, процентная ставка, валюта и

пр.). В случае если в договоре кредитной линии процентная ставка не указана, в заключаемых кредитных договорах должно быть получено согласие поручителя или ипотекодателя относительно процентной ставки.

- Положение "влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия для поручителя" статьи 477.0.1 Гражданского Кодекса предусматривает увеличение в заключаемых кредитных договорах суммы, срока кредита, процентной ставки, предусмотренных в договоре кредитной линии, изменение валюты кредита без согласия поручителя и другие обстоятельства;

- Положение "если сумма обеспечиваемого ипотекой обязательства подлежит определению в будущем, в договоре об ипотеке должны быть указаны порядок и другие необходимые условия ее определения" статьи 307.4 Гражданского Кодекса включает указание в договоре ипотеки суммы, срока, процентной ставки, валюты и других необходимых условий.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики "О Конституционном Суде", Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. В соответствии со статьями 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 и 739 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики, договор кредитной линии, отражающий выражение воли сторон и определяющий их взаимные права и обязанности, следует воспринимать как договор, а не как соглашение о намерениях.

2. Согласно сути статьи 739 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики, займодавец на основании договора кредитной линии обязуется перевести заемщику деньги. Примечание "данный договор не выражает обещания банка предоставить кредит" договора должно расцениваться судами лишь с точки зрения требований статьи 746 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики.

3. Для заключения договоров поручительства и ипотеки в договоре кредитной линии достаточно четко должны быть указаны важные условия (сумма, срок, процентная ставка, валюта

и пр.). В случае если в договоре кредитной линии процентная ставка не указана, в заключаемых кредитных договорах должно быть получено согласие поручителя или ипотекодателя относительно процентной ставки.

4. Положение "влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия для поручителя" статьи 477.0.1 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики предусматривает увеличение в заключаемых кредитных договорах суммы, срока кредита, процентной ставки, предусмотренных в договоре кредитной линии, изменение валюты кредита без согласия поручителя и другие обстоятельства.

5. Положение "если сумма обеспечиваемого ипотекой обязательства подлежит определению в будущем, в договоре об ипотеке должны быть указаны порядок и другие необходимые условия ее определения" статьи 307.4 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики включает указание в договоре ипотеки суммы, срока, процентной ставки, валюты и других необходимых условий.

6. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

7. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", "Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного Суда Азербайджанской Республики".

8. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 1306-cı maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

4 iyun 2018-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi – Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri – Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının sədri Ələddin Məcidov və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin böyük məsləhətçisi Fərid Hacıyevin,

ekspert – Bakı Dövlət Universitetinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Azad Talıbovun,

mütəxəssis – Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İsmayıl Xəlilovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 1306-cı maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Şəki Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək ölmüş şəxsin hüquq varislərinin kreditorlar qarşısında hansı həcmdə məsuliyyət daşması, zaminlərin ölmüş şəxsin öhdəliklərinə görə mülki məsuliyyətinin olub-olmaması, məsuliyyətin olacağı təqdirdə onun hansı həcmdə və hansı vaxtdan yaranması və yaxud borclunun ölümü ilə zaminliyə xitam verilib-verilməməsi məsələlərinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 472.1 və 1306-cı maddələrinin tələbləri baxımından şərh olunmasını xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilir ki, “AccessBank” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti (bundan sonra – “AccessBank” QSC) Qəbələ Rayon Məhkəməsində iddia qaldıraraq Cumar Ağayev, Knyaz Məmmədov və digərlərindən müştərək qaydada bankın xeyrinə 6.249,39 ABŞ dolları əsas, 1.072,30 ABŞ dolları faiz və 1.400,67 ABŞ dolları cərimə olmaqla, cəmi 8.722,36 ABŞ dolları məbləğində kredit borcunun tutulması barədə qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

İddia tələbi onunla əsaslandırılmışdır ki, kreditor ilə borclu C.Ağayev arasında 21 may 2013-cü il tarixində bağlanmış kredit müqaviləsinə görə 120 ay müddətinə 30.000 ABŞ dolları məbləğində kredit xətti açılmışdır. 25 fevral 2014-cü il tarixli kredit razılaşması əsasında 24 ay müddətinə aylıq 2,25 faiz olmaqla 13.000 ABŞ dolları məbləğində kredit verilmişdir. Borclu 13 sentyabr 2015-ci il tarixində vəfat etdiyindən kredit borcu və faiz borcundan ibarət ödənilməli olan vəsaitlər banka ödənilməmiş və onun 6.249,39 ABŞ dolları məbləğində borcu qalmışdır. Qeyd olunan kredit müqaviləsi üzrə borclunun öhdəliklərinin icrasının təmin olunması üçün zəminlik müqavilələri bağlanmış, həmin müqavilələrə görə K.Məmmədov, Y.Ağayev, M.Əliyeva və N.Əzimov öz üzərlərinə borclu C.Ağayev ilə birgə məsuliyyət götürmüşlər.

Cavabdeh C.Ağayev vəfat etdiyindən Qəbələ Rayon Məhkəməsinin 23 yanvar 2017-ci il tarixli qərarı ilə o, hüquq varisləri olan arvadı Ç.Ağayeva, uşaqları S.Ağayev və E.Ağayev ilə əvəz edilmişdir.

Qəbələ Rayon Məhkəməsinin 29 avqust 2017-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddianın qismən təmin edilməsi, hüquq varisləri Ç.Ağayeva, S.Ağayev və E.Ağayevdən müştərək qaydada “AccessBank”

QSC-nin xeyrinə 6.249,39 ABŞ dolları məbləğində kredit borcunun tutulması, iddianın cavabdeh olan zaminlər K.Məmmədov və qeyrilərinə aid hissədə təmin edilməməsi qət edilmişdir.

Birinci instansiya məhkəməsi iddia tələbini həmin hissədə rədd edərəkən qətnaməsini onunla əsaslandırmışdır ki, zaminlik müqaviləsi aksessor xarakterli olduğundan, kreditorun zaminə qarşı tələb irəli sürməsi üçün əsas öhdəlik pozulmalıdır, hazırkı işdə isə C.Ağayevin öldüyü vaxtadək əsas öhdəlik pozulmadığından Mülki Məcəllənin 442, 448.1, 470, 472.1, 739.1 və 1306.1-ci maddələri tətbiq edilməlidir.

“AccessBank” QSC apellyasiya şikayəti verərək birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsinin ləğv edilməsi, əsas borcun, faiz və cərimənin C.Ağayevin hüquq varisləri və zaminlərindən müştərək qaydada tutulması barədə qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Şəki Apellyasiya Məhkəməsi mülki işə baxarkən qanunvericiliyin müvafiq normalarında qeyri-müəyyənliklərin və həmin məsələlərlə bağlı məhkəmə təcrübəsində müxtəlif yanaşmaların olduğunu nəzərə alaraq, Mülki Məcəllənin bəzi maddələrinin Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən şərh edilməsi zərurətinin yarandığı qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, müraciətdə qaldırılan məsələlərə aydınlıq gətirilməsi üçün, ilk növbədə, mülki qanunvericiliyin öhdəlik hüququ, borc, zaminlik müqaviləsi, eləcə də vərəsəlik hüququ ilə bağlı bir sıra normaları təhlil edilməlidir.

Öhdəlik hüquq münasibətləri əmlak xarakterlidir və səlahiyyətli şəxsin mənafeyi bilavasitə borclu şəxsin üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirməsi ilə təmin olunur.

Mülki Məcəllənin 385.1-ci maddəsinə görə, öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditorun) xeyrinə müəyyən hərəkəti etməlidir, məsələn, pul ödəməli, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və i.a. və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır.

Mülki Məcəllənin 386.1-ci maddəsinə əsasən, öhdəliyin zərər vurulması, əsassız varlanma və ya bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər əsaslar nəticəsində əmələ gəlməsi halları istisna olmaqla, öhdəliyin əmələ gəlməsi üçün onun iştirakçıları arasında müqavilə olmalıdır. Müqavilə öhdəlik hüquq münasibətlərinin yaranmasını

şərtləndirən mühüm hüquqi faktlardan biridir. Həmin Məcəllənin 389.1-ci maddəsinə görə, mülki hüquq və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, dəyişdirilməsi və ya xitamı haqqında iki və ya bir neçə şəxsin razılaşması müqavilə sayılır. Beləliklə, tərəflər müqavilə bağlamaqla maraqlarına, mənafeələrinə uyğun hüquq və vəzifələr müəyyən edirlər. Müqavilənin məqsədini isə tərəflərin öz vəzifəsini, yəni öhdəliyini icra etməsi təşkil edir.

Müqavilədən yaranan öhdəliklərin növlərindən biri borc müqaviləsindən əmələ gələn öhdəliklərdir. Mülki Məcəllənin 739-cu maddəsinə müvafiq olaraq, borc müqaviləsinə görə, iştirakçılardan biri (borc verən) pula və ya digər əvəz edilən əşyalara mülkiyyət hüququnu digər iştirakçıya (borc alana) keçirməyi öhdəsinə götürür, digər iştirakçı (borc alan) isə aldığı pulu müvafiq olaraq pul və ya eyni keyfiyyətdə və miqdarda olan eyni növlü əşyalar şəklində borc verənə qaytarmağı öhdəsinə götürür. Borc müqaviləsinin predmeti hər hansı pul məbləği olduqda, o, kredit müqaviləsi adlandırılır.

Kredit müqaviləsinə əsasən, kreditör müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş həcmdə və şərtlərdə pulun (kreditin) borcluya verilməsi öhdəliyini, borclu isə bu məbləğin qaytarılması və faizlərin ödənilməsi öhdəliyini öz üzərinə götürür.

İqtisadi dövriyyənin normal fəaliyyət göstərməsi, sabitlik və dayanıqlılığın, müqavilə hüquq münasibətləri iştirakçılarının qarşılıqlı inam və etimadının təmin edilməsi üçün öhdəliklərin vicdanla icra edilməsi zəruridir. Öhdəliklərin icra edilməməsi, o cümlədən lazımcı icra edilməməsi riskinin azaldılması üçün Mülki Məcəllənin XXIV fəslində təminat üsulları nəzərdə tutulmuşdur. Məcəllənin 460.1-ci maddəsinə görə, öhdəliklərin icrası girov, dəbbə pulu, borclunun əmlakının saxlanması, zəminlik, qarantıya, beh ilə və bu Məcəllədə və ya müqavilədə nəzərdə tutulan digər üsullarla təmin edilə bilər.

Mülki dövriyyədə öhdəliklərin icrasının təmin edilməsinin daha çox istifadə olunan üsulu kimi zəminlik müqaviləsi üzrə zəmin başqa şəxsin kreditörü qarşısında həmin şəxsin öz öhdəliyini tamamilə və ya hissə-hissə icra etməsi üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürür (Mülki Məcəllənin 470.1-ci maddəsi). Zəminlik müqaviləsi kreditörə zəmin arasında bağlanılır və zəmin əsas borclunun öz öhdəliyini icra etməməsi və ya lazımcı icra etməməsi halında, həmin öhdəliyi icra edəcəyinə dair öz üzərinə vəzifə götürür. Bununla da

gələcəkdə əsas borclu tərəfindən öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcıca icra edilmədiyi halda kreditor zaminə qarşı həmin öhdəliyin icrası barədə tələb irəli sürmək hüququ əldə etmiş olur. Zaminlik müqaviləsi əsas öhdəlikdən asılı olan aksesor xarakterli müqavilədir, əsas müqavilənin etibarsız hesab edilməsi və ya xitamı, öz növbəsində, bu müqavilənin də xitamına səbəb olur.

Mülki Məcəllənin 472-ci maddəsində göstərilir ki, borclu zaminliklə təmin edilmiş öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımcıca icra etmədikdə, əgər bu Məcəllədə və ya zaminlik müqaviləsində zaminin subsidiar məsuliyyəti nəzərdə tutulmayıbsa, zamin və borclu kreditor qarşısında birgə məsuliyyət daşıyırlar. Əgər zaminlik müqaviləsində ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, faizlərin, borc tutulması üzrə məhkəmə xərclərinin və borclunun öhdəliyi icra etməməsi və ya lazımcıca icra etməməsi nəticəsində kreditora dəyən digər zərərin əvəzinin ödənilməsi də daxil olmaqla, zamin kreditor qarşısında borclu ilə eyni həcmdə məsuliyyət daşıyır.

Göründüyü kimi, qanunverici zaminin məsuliyyətinin iki növünü fərqləndirmişdir:

- birgə məsuliyyət;
- subsidiar məsuliyyət.

Birgə (solidar, latınca “solidus”- tam, bütöv) məsuliyyətin başlıca cəhəti ondan ibarətdir ki, zaminlik müqaviləsi üzrə bu məsuliyyət növü razılaşıdırıldığı halda kreditor əsas öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcıca icra edilmədiyi təqdirdə öz istəyi və mülahizəsi ilə tələbini eyni zamanda həm əsas borcluya, həm də birgə məsuliyyət daşıyan zaminə və ya onlardan birinə qarşı yönəldə bilər.

Subsidiar (latınca “subsidiarius” – ehtiyat, yardımçı) məsuliyyət zamanı zaminliklə təminat altına alınmış öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımcıca icra edilmədiyi təqdirdə kreditor, ilk növbədə, əsas borcluya qarşı tələb irəli sürməli, onun tərəfindən öhdəliyin icrasının təmin edilməsi üçün mümkün vasitələrdən istifadə etməli, məhkəmədə iddia qaldıraraq borclunun müqavilədən irəli gələn vəzifələrinin məcburi icrasına və (və ya) dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsinə yönəlmiş zəruri hərəkətləri etməlidir. Yalnız bundan sonra öhdəliyin icra edilməsi ilə bağlı tələb subsidiar məsuliyyət daşıyan zaminə qarşı irəli sürülə bilər.

Zaminliyin xitamı əsasları isə Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, zaminliyə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

– zaminliyin təmin etdiyi öhdəliyə xitam verildikdə, habelə zaminin razılığı olmadan həmin öhdəlik dəyişdirildikdə və bu dəyişdirilmə onun məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olduqda;

– əgər zamin yeni borclu üçün cavabdeh olmaq barəsində kreditora razılıq verməmişsə, zaminliklə təmin edilmiş öhdəlik üzrə borc başqa şəxsə keçirildikdə;

– kreditor borclunun və ya zaminin təklif etdiyi lazımi icranı qəbul etməkdən imtina etdikdə;

– zaminlik müqaviləsində göstərilmiş onun verilmə müddəti qurtardıqda. Belə müddət təyin edilmədikdə zaminliyə onun təmin etdiyi öhdəliyin icrası vaxtının çatdığı gündən bir il ərzində kreditörün zaminə qarşı iddia irəli sürmədiyi halda xitam verilir. Əsas öhdəliyin icrası müddəti göstərilmədikdə və müəyyənləşdirilə bilmədikdə və ya tələbmə məqamı ilə müəyyənləşdirilə bildikdə zaminliyə zaminlik müqaviləsinin bağlandığı gündən iki il ərzində kreditörün zaminə qarşı iddia irəli sürmədiyi halda xitam verilir.

Göründüyü kimi, zaminlik müqaviləsinin xitamı əsaslarının dairəsi məhdud olmaqla qanunvericilikdə dəqiq müəyyən edilmişdir. Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsində borclunun ölümü zaminlik müqaviləsinə xitam verilməsi əsası kimi nəzərdə tutulmadığından, borclu öldüyü halda da zamin təmin etdiyi öhdəliyə görə məsuliyyətli olmaqda davam edir. Bu həm də ondan irəli gəlir ki, zaminlik müqaviləsi ilə zamin kreditor qarşısında əsas müqavilə üzrə öhdəliyin icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsi riskini öz üzərinə götürür və bu riskin reallaşacağı təqdirdə kreditora mənafeyini təmin edəcəyinə dair zəmanət verir. Yəni borclunun ölümü səbəbindən əsas öhdəliyin icra edilməməsi də zaminin təminat verdiyi risklər dairəsinə daxildir.

Həmçinin qeyd olunmalıdır ki, bir çox hallarda zamin şəxsi münasibətlərdən irəli gələrək borclunun öhdəliyinin icrası ilə bağlı kreditor qarşısında məsuliyyət götürür. Lakin zaminlə borclu arasında mövcud olan bu münasibətlər zaminlik müqaviləsinin hüquqi əsasını təşkil etmir. Bu müqavilənin hüquqi əsasını zaminin əsas

öhdəliyin icra ediləcəyinə dair məsuliyyəti üzərinə götürməsi, kreditora öhdəliyin icrasına dair zəmanət verməsi təşkil edir.

Müraciətdən göstərir ki, bəzən borclunun ölümü və miras əmlakın vərəsələr tərəfindən qəbulu borcun başqa şəxsə keçirilməsi kimi qiymətləndirilir və zəmin yeni borclu üçün cavabdeh olmaq barəsində kreditora razılıq vermədikdə, zəminliklə təmin edilmiş öhdəlik üzrə borcun başqa şəxsə keçirilməsi əsası ilə zəminlik müqaviləsinə xitam verilir. Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “borc başqa şəxsə keçirildikdə” ifadəsi borclunun öz iradəsi ilə əsas müqavilə üzrə hüquq və öhdəliklərini başqa şəxsə keçirməsi halını ehtiva edir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 522-ci maddəsinə görə, kreditor ilə müqaviləyə əsasən öhdəlik üçüncü şəxsə verilə bilər; bunun nəticəsində o, əvvəlki borclunu əvəz edir. Əgər borclu ilə öhdəliyin üçüncü şəxsə veriləcəyi barədə razılaşma əldə edilərsə, bu, yalnız kreditörün icazəsi ilə etibarlı olur. Göründüyü kimi, müqavilə üzrə borclunun hüquq və vəzifələrinin üçüncü şəxsə keçirilməsi borclunun iradəsi və kreditörün buna razılıq verməsi ilə baş verir. Bu halda həmin müqavilənin icrasını təmin etmək məqsədi ilə bağlanmış zəminlik müqaviləsinin hüquqi qüvvəsinin davam etməsi üçün zəminin razılığı mütləqdir. Borclunun ölümü halında isə onun hüquq və vəzifələri universal hüquq varisliyi qaydasında mirası qəbul etmiş vərəsələrə keçmiş olur. Yəni bu halda əsas müqavilə üzrə hüquq və vəzifələr tərəflərin iradəsindən asılı olmayaraq, borclunun ölümü və vərəsələrin mirası qəbul etməsi ilə sonunculara keçmiş olur.

Borclunun ölümü ilə onun öhdəliklərinin aradan qalxmasının və bununla da bağlanmış müqavilələrin hüquqi təminatdan məhrum olmasının qarşısının alınmasına xidmət edən institutlardan biri vərəsəlik institutudur. Vərəsəlik hüququ ölmüş şəxsin əmlakının və bununla bağlı hüquq və vəzifələrinin qanun üzrə və ya vəsiyyətlə üzrə vərəsələrə keçməsi qaydalarını müəyyənləşdirən hüquq normalarının məcmusudur. Mülki Məcəllənin 1151-ci maddəsinə müvafiq olaraq, mirasa (miras əmlaka) miras qoyanın öldüyü məqamədək malik olduğu əmlak hüquqlarının (miras aktivi) və vəzifələrin (miras passivi) toplusu daxildir. Yəni mirası qəbul etmiş vərəsələr universal hüquq varisliyi qaydasında miras qoyanın öhdəliklərini də qəbul etmiş olurlar.

Mülki Məcəllənin 558-ci maddəsinə əsasən, əgər borclunun şəxsi iştirakı olmadan icra mümkün deyilsə, onun ölümü öhdəliyin xitamına səbəb olur. Həmin Məcəllənin 1153-cü maddəsinə görə, şəxsi xarakter daşıyan və yalnız miras qoyana mənsub ola bilən əmlak hüquqları və vəzifələr, habelə qanunda və ya müqavilədə nəzərdə tutulan, yalnız kreditorun və borclunun sağlığında qüvvədə olan və onların ölümü ilə xitam verilən hüquq və vəzifələr mirasın tərkibinə daxil deyildir. Beləliklə, şəxsi xarakterli hüquq və vəzifələr vərəsəlik qaydasında ölmüş şəxsin vərəsələrinə keçmir. Borclunun kredit müqaviləsindən irəli gələn vəzifələri isə şəxsə bağlı olmayan və şəxsən icranı tələb etməyən, üçüncü şəxslər tərəfindən icrası mümkün olan əmlak xarakterli öhdəliklərdir. Bu səbəbdən də kredit müqaviləsi üzrə borclunun ölümü ilə onun öhdəliklərinə xitam verilmir və bu öhdəliklər miras qoyanın vərəsələri tərəfindən icra edilməlidir.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 1306-cı maddəsinə uyğun olaraq, vərəsələr miras qoyanın mövcud olan və onun ölümü ilə xitam olunmayan bütün öhdəlikləri üzrə qəbul etdikləri miras əmlakdakı paylarına mütənasib surətdə birgə borclu kimi məsuliyyət daşıyırlar. Həmin Məcəllənin 1146-cı maddəsi miras qoyanın öldüyü günün və ya fiziki şəxsin ölmüş elan edilməsi barədə məhkəmə qərarının qüvvəyə mindiyi günün mirasın açıldığı vaxt sayıldığını müəyyən edir. Mülki Məcəllənin 1255-ci maddəsinə əsasən isə qəbul edilmiş miras onun açıldığı gündən vərəsənin mülkiyyəti sayılır.

Göstərilən normaların məzmunundan çıxış edərək Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras açıldığı gündən öhdəliyin icrasına görə məsuliyyət daşıyırlar. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, vərəsələr miras əmlak ilə bağlı sərəncam hüququnu bir çox hallarda mirasın açıldığı andan həyata keçirə bilmirlər. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1246-cı maddəsinə görə, vərəsə vərəsəliyə çağırıldığını bildiyi və ya bilməli olduğu gündən üç ay ərzində mirası qəbul edə bilər. Miras açıldığı gündən altı ay keçdikdən sonra mirasın qəbuluna yol verilmir. Vərəsə mirasın açıldığı yer üzrə notariat kontoruna mirası qəbul etdiyi barədə ərizə verdikdə və ya əmlaka sahiblik etməyə və ya əmlakı idarə etməyə faktik başladıqda və bununla da mirası qəbul etdiyini şəxsiz nümayiş etdirdikdə miras vərəsə tərəfindən qəbul edilmiş sayılır. (Mülki Məcəllənin 1243.2-ci maddəsi). Göründüyü kimi, qanunverici vərə-

sələrə miras açıldığı gündən üç ay ərzində mirası qəbul etmək imkanı vermiş və bu müddətin altı aya qədər uzadılmasını istisna etməmişdir. Bu baxımdan vərəsələr, bir qayda olaraq, miras açıldığı gündən altı ay ərzində əmlaka dair sərəncam vermək hüququna malik olmadığından, miras qoyanın kreditorları qarşısında öhdəliklərinin icrasını həyata keçirə bilmirlər.

Qeyd edilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, miras qoyanın kreditorları tərəfindən vərəsələrə qarşı öhdəliyin icrası ilə bağlı tələb irəli sürülərkən mirasın qəbulu ilə bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətlər nəzərə alınmalıdır.

Müraciətdə qaldırılan borclunun ölümü halında onun öhdəliklərinə görə məsuliyyətin zamin və ya vərəsələr tərəfindən icra edilməli olması məsələsi ilə bağlı göstərilməlidir ki, zaminlik müqaviləsi aksessor xarakterli olmaqla əsas öhdəliyə təminat üsulu kimi çıxış edir. Bu səbəbdən də zaminin zaminlik müqaviləsi üzrə öhdəliyi “əlavə öhdəlik” mahiyyəti daşıyır. Yəni kreditorun zamindən öhdəliyin icrasını tələb edə bilməsi üçün, ilk öncə, borclunun, eləcə də onun vərəsələrinin öz vəzifələrini icra etməməsi və ya lazımcıca icra etməməsi tələb olunur. Yalnız bundan sonra zaminə qarşı zaminlik müqaviləsindən irəli gələn öhdəliyin icrası barədə tələb irəli sürülə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu borclunun ölümü halında mirası qəbul etmiş vərəsələrin miras qoyanın öhdəlikləri üzrə borcluya çevrildiyini nəzərə alaraq hesab edir ki, ilk növbədə, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras qoyanın kreditoru qarşısında məsuliyyət daşımalıdırlar. Vərəsələr əsas öhdəliyi icra etməkdən yayındıqları və ya lazımcıca icra etmədikləri təqdirdə, eləcə də miras əmlakın həcmi vərəsələrə əsas öhdəliyi icra etməyə və ya lazımcıca icra etməyə imkan vermədikdə, pozulmuş mənafeyin təmin edilməsi üçün kreditorun zaminə qarşı tələb irəli sürmək hüququ yaranır.

Qanunverici öhdəliyi icra etmiş zaminin mənafeələrinin müdafiəsini nəzərə alaraq, Mülki Məcəllənin 475.1-ci maddəsində kreditorun tələbini ödədiyi həcmdə sonuncunun borcluya qarşı malik olduğu hüquqların öhdəliyi icra etmiş zaminə keçdiyini müəyyən etmişdir. Yəni zamin öhdəliyi icra etdikdən sonra ona dəymiş zərərin əvəzini reqres qaydasında borcludan tam həcmdə, borclu öldüyü

halda isə vərəsələrdən onlara çatan miras payı həcmində ödənilməsini tələb edə bilər.

Vərəsələrin məsuliyyətinin həddi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, miras qoyanın borcuna görə vərəsələrin məsuliyyəti mirasın həcmi ilə məhdudlaşır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1306.1-ci maddəsinə əsasən, vərəsələr miras qoyanın kreditörünün mənafelərini almış aktivdə özlərindən hər birinin payına mütənasib surətdə birgə borclu kimi tam ödəməyə borcludurlar.

Vərəsələrdən fərqli olaraq, zaminin məsuliyyətinin həddi miras əmlakın dəyəri ilə məhdudlaşmır. Bu isə zaminin məhz öhdəliyin borclu tərəfindən icra edilməməsinə görə müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, kreditörün mənafeyinin tam təmin edilməsinə məsuliyyətli olmasından irəli gəlir.

Xarici ölkələrin qanunvericiliyinə nəzər yetirdikdə, əksər ölkələrdə məhz bu yanaşmanın qəbul edildiyini görmək olar. Almaniya Federativ Respublikasının Mülki Qanunnaməsinə əsasən, əsas borclu öldükdə, zamin borclunun vərəsəsinin məhdud öhdəlik daşmasına istinad edə bilməz (Mülki Qanunnamənin 768.1-ci maddəsi).

Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsinə əsasən, borclunun ölümü, borclu hüquqi şəxsin yenidən təşkili zaminliyin xitamına səbəb olmur (Mülki Məcəllənin 367-ci maddəsinin 4-cü hissəsi).

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin zaminliyə xitam verilməsi hallarını nəzərdə tutan 477-ci maddəsində borclunun ölümü halının zaminlik münasibətlərinin hüquqi qüvvəsinə təsiri məsələsi tənzimlənməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 13-cü bəndində mülkiyyət hüququ, o cümlədən dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülkiyyətinin hüquqi rejimi, əqli mülkiyyət hüququ; digər əşya hüquqları; öhdəlik hüququ barədə qaydaların müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (bundan sonra – Milli Məclis) səlahiyyətinə aid edilmişdir.

Qeyd olunanlara əsaslanaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu zaminliyə xitam verilməsini tənzimləyən Mülki Məcəllənin 477-ci maddəsinin qanunverici tərəfindən təkmilləşdirilməsini məqsədmüvafiq hesab edir.

Zamin və vərəsələrin əsas borca görə hesablanan faizlərə dair məsuliyyətli olub-olmaması məsələsinə gəlincə isə qeyd olunmalı-

dır ki, Mülki Məcəllənin 399.3-cü maddəsinə əsasən, müqavilədə nəzərdə tutula bilər ki, müqavilənin qüvvədə olma müddətinin qurtarması tərəflərin müqavilə üzrə öhdəliklərinin xitamına səbəb olur. Belə şərtin olmadığı müqavilə öhdəliyinin icrasının qurtarmasının həmin müqavilədə müəyyənləşdirilmiş anına qədər qüvvədə sayılır. Göründüyü kimi, müqavilənin müddətinin bitməsi, əks hal razılaşıdırılmadığı təqdirdə tərəflər arasında müqavilə münasibətlərinin sona çatmasına səbəb olmur, tərəflər arasında öhdəlik münasibətləri davam edir, kreditor yenə də borcludan müqavilədən irəli gələn öhdəliklərin icrasını tələb etmək səlahiyyətinə malik olur.

Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, kredit müqaviləsi üzrə borclunun ölümü də tərəflər arasında mövcud olan müqavilə münasibətlərini başa çatdırmır və əsas borca görə faizlər hesablanmaqda davam edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 2008-ci il 18 noyabr tarixli 34 nömrəli Protokolu ilə təsdiq edilmiş “Banklarda kreditlərin verilməsi” Qaydalarına uyğun olaraq hər bir bank kredit riski və kreditlərin verilməsi üzrə bankların daxili strategiya və qaydalarına dair minimum tələbləri müəyyən edən bankdaxili qaydalarında kreditlərin verilməsi meyarları, onların ödəniş müddətləri və şərtləri, borcun tutulması, ayrı-ayrı kreditlər və onların müxtəlif növləri üzrə faiz dərəcələrinin hesablanması, güzəştlər, kreditlərin növlərindən və gecikdirilmə müddətindən asılı olaraq faizləri hesablanmayan statusa keçirilməsi halları və s. məsələləri tənzimləyən müddəalar nəzərdə tutmalıdır.

Göründüyü kimi, borclunun ölümündən sonra faizlərin hesablanmasının davam etməsi və ya dayandırılması, yəni güzəştlərin tətbiqi məsələsi bankdaxili qaydalara uyğun olaraq müəyyənləşdirilə bilər. Lakin o da nəzərə alınmalıdır ki, mülki hüququn mühüm prinsiplərindən biri də vicdanlılıq prinsipidir. Mülki Məcəllənin 5.3-cü maddəsinə əsasən, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və vəzifələrini vicdanla həyata keçirməyə borcludurlar. Yəni kreditorlar borclu öldüyü halda faizlərin hesablanmasının davam edib-etməməsi məsələsinə baxarkən vicdanlılıq prinsipindən çıxış etməli, miras qalmış əmlakın həcmi, vərəsələrin maddi durumu və s. kimi halları nəzərə almalıdırlar.

Dəbbə puluna görə zəmin və vərəsələrin məsuliyyətli olub-olmaması məsələsi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin

462.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, dəbbə pulu (cərimə, penya) müqavilə ilə müəyyənləşdirilən, öhdəliyin icra edilmədiyi və ya lazımınca icra edilmədiyi, o cümlədən icranın gecikdirildiyi halda borclunun kreditora ödəməli olduğu pul məbləğidir. Maddənin məzmunundan görüldüyü kimi, dəbbə pulu öhdəliyin icrasının təmini üsulu olmaqla yanaşı, həm də borclunun öz öhdəliyini icra etməməsi və ya lazımınca icra etməməsinə görə tərəflərin müəyyən etdiyi məsuliyyət növüdür. Öhdəliyin icrasının təmini üsulu, eləcə də öhdəliyin icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsinə görə məsuliyyət növü olaraq dəbbə pulunun borclunun ölümündən sonra müqavilənin icrasını davam etdirəcək zəmin və vərəsələrə münasibətdə də tətbiqi mümkündür. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, məsuliyyətin bir növü olaraq dəbbə pulunun ödənilməsinə kreditör yalnız borclunun, borclu öldüyü halda isə vərəsə və ya zəminin təqsiri olduğu təqdirdə tələb edə bilər. Belə ki, Mülki Məcəllənin 462.2-ci maddəsinə əsasən, əgər borclu öhdəliyin icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsi üçün məsuliyyət daşıdırsa, kreditör dəbbə pulunun ödənilməsinə tələb edə bilməz. Beləliklə, öhdəliyin icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsində vərəsələr və ya zəminin təqsiri olduğu halda kreditör dəbbə pulunun ödənilməsi ilə bağlı tələbi bu hərəkətləri törətmiş şəxsə qarşı irəli sürə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu şərh olunan məsələ ilə bağlı məhkəmələrdə xeyli sayda mübahisələrin mövcudluğunu nəzərə alaraq və kreditlərin qaytarılması üzrə gələcəkdə yarana biləcək problemlərin qarşısını almaq üçün kredit verilərkən kredit müqavilələri üzrə borcalanın həyatının ölüm halından sığorta etdirilməsini məqsədmüvafiq hesab edir. Bu, həmçinin “Fiziki şəxslərə təqdim edilən müəyyən könüllü sığorta növləri üzrə vahid sığorta qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 22 aprel tarixli 398 nömrəli Sərəncamından da irəli gəlir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Mülki Məcəllənin 470, 472-ci, eləcə də 1146, 1255 və 1306-cı maddələrinə uyğun olaraq, borclunun ölümündən sonra, ilk növbədə, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras açıldığı gündən onlara çatan miras payı həcmində miras qoyanın kreditörünü qarşısında birgə məsuliyyət daşıyırlar. Miras qoyanın kreditörünü tərəfindən vərəsələrə qarşı öhdəliyin icrası tələbi irəli sürülərkən, mirasın qəbulu ilə

bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətlər nəzərə alınmalıdır.

– Borclunun ölümü zaminliyin xitamına səbəb olmur. Zaminin ölmüş borclunun kreditorları qarşısında məsuliyyətinin həddi miras əmlakın həcmi ilə məhdudlaşmır. Əgər zaminlik müqaviləsində ayırı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, vərəsələr öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımınca icra etmədikdə, eləcə də miras əmlakın həcmi vərəsələrə öhdəliyi icra etməyə imkan vermədikdə, zamin kreditor qarşısında tam məsuliyyət daşıyır.

– Vərəsələr və zamin borclu öldükdən sonra əsas borcdan əlavə, faiz borcuna görə də məsuliyyət daşıyırlar. Borclunun təqsirli hərəkətləri nəticəsində öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımınca icra edilmədiyi halda hesablanmış dəbbə pulunun ödənilməsi ilə bağlı tələb kreditor tərəfindən bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş qaydada vərəsələr və ya zaminə qarşı irəli sürülə bilər. Vərəsələr və ya zaminin təqsirli hərəkətləri nəticəsində öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımınca icra edilmədiyi təqdirdə kreditor dəbbə pulunun ödənilməsini bu hərəkətləri törətmiş şəxsdən tələb edə bilər.

– Mülki Məcəllənin zaminliyə xitam verilməsi hallarını nəzərdə tutan 477-ci maddəsinin bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi Milli Məclisə tövsiyə edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 470, 472-ci, eləcə də 1146, 1255 və 1306-cı maddələrinə uyğun olaraq, borclunun ölümündən sonra, ilk növbədə, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras açıldığı gündən onlara çatan miras payı həcmində miras qoyanın kreditorları qarşısında birgə məsuliyyət daşıyırlar. Miras qoyanın kreditorları tərəfindən vərəsələrə qarşı öhdəliyin icrası tələbi irəli

sürülərkən, mirasın qəbulu ilə bağlı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətlər nəzərə alınmalıdır.

2. Borclunun ölümü zaminliyin xitamına səbəb olmur. Zaminin ölmüş borclunun kreditorları qarşısında məsuliyyətinin həddi miras əmlakın həcmi ilə məhdudlaşmır. Əgər zaminlik müqaviləsində ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, vərəsələr öhdəliyi icra etmədikdə və ya lazımınca icra etmədikdə, eləcə də miras əmlakın həcmi vərəsələrə öhdəliyi icra etməyə imkan vermədikdə, zamin kreditor qarşısında tam məsuliyyət daşıyır.

3. Vərəsələr və zamin borclu öldükdən sonra əsas borcdan əlavə, faiz borcuna görə də məsuliyyət daşıyırlar. Borclunun təqsirli hərəkətləri nəticəsində öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımınca icra edilmədiyi halda hesablanmış dəbbə pulunun ödənilməsi ilə bağlı tələb kreditor tərəfindən bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş qaydada vərəsələr və ya zaminə qarşı irəli sürülə bilər. Vərəsələr və ya zaminin təqsirli hərəkətləri nəticəsində öhdəlik icra edilmədiyi və ya lazımınca icra edilmədiyi təqdirdə kreditor dəbbə pulunun ödənilməsini bu hərəkətləri törətmiş şəxsdən tələb edə bilər.

4. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin zaminliyə xitam verilməsi hallarını nəzərdə tutan 477-ci maddəsinin bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

5. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

6. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

7. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О толковании статей 472.1 и 1306 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики

4 июня 2018 года

город Баку

Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой (судья-докладчик), Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда – Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – председателя Гражданской Коллегии Шекинского апелляционного суда Аладина Меджидова, и старшего консультанта отдела экономического законодательства Апарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Фарида Гаджиева,

эксперта – доцента кафедры гражданского права Бакинского государственного университета, доктора философии по праву Азада Талыбова,

специалиста – судьи Бакинского апелляционного суда Исмаила Халилова,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики на основании обращения Шекинского апелляционного суда в открытом судебном заседании по особому конституционному производству рассмотрел конституционное дело о толковании статей 472.1 и 1306 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи С.Салмановой по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалиста, заключение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л :

Шекинский апелляционный суд, обратившись в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный Суд), просил дать толкование вопросам о том, в каком объеме право приемники умершего лица несут ответственность перед кредиторами, несут ли поручители гражданскую ответственность по обязательствам умершего лица и в каком объеме и с какого времени она возникает, либо прекращается ли поручительство со смертью должника с точки зрения требований статей 472.1 и 1306 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский Кодекс).

В обращении указано, что Закрытое Акционерное Общество "AccessBank" (далее – ЗАО "AccessBank") подав иск в Габалинский районный суд, просило вынести решение об удержании с Джумара Агаева, Князя Мамедова и других в пользу банка общего кредитного долга в размере 8.722,36 долларов США, включая 6.249,39 долларов США основного, 1.072,30 долларов США процентного долга и 1.400,67 долларов США в виде штрафа.

Исковое требование обосновано тем, что по кредитному договору, заключенному 21 мая 2013 года между кредитором и должником Дж.Агаевым была открыта кредитная линия на сумму 30.000 долларов США сроком на 120 месяцев. На основании кредитного соглашения от 25 февраля 2014 года был выдан кредит в размере 13.000 долларов США сроком на 24 месяца под 2,25% в месяц. В связи со смертью должника 13 сентября 2015 года подлежащие средства выплате, состоящие из его кредитного и процентного долга необходимые выплатить, банку выплачены не были и у него остался долг в размере 6.249,39 долларов США. Для обеспечения исполнения должником обязательств по отмеченному кредитному договору были заключены договора о поручительстве, согласно которым

К.Мамедов, Й.Агаев, М.Алиева и Н.Азимов взяли на себя ответственность совместно с должником Дж.Агаевым.

Определением Габалинского районного суда от 23 января 2017 года в связи со смертью ответчика Дж.Агаева его заменили правопреемники – жена Ч.Агаева и дети С.Агаев и Э.Агаев.

Решением Габалинского районного суда от 29 августа 2017 года иск был частично удовлетворен, с правопреемников Ч.Агаевой, С.Агаева и Э.Агаева в пользу ЗАО "AccessBank" удержан общий кредитный долг в размере 6.249,39 доллара США, исковое требование в части, касающейся поручителей К.Мамедова и прочих отклонен.

Суд первой инстанции, отклонив исковое требование в этой части, обосновал свое решение тем, что в связи с аксессуарным характером договора поручительства для предъявления кредитором требования к поручителю должно быть нарушено основное обязательство, в настоящем же деле основное обязательство до смерти Дж.Агаев нарушено не было, поэтому следует применять статьи 442, 448.1, 470, 472.1, 739.1 и 1306.1 Гражданского Кодекса.

ЗАО "AccessBank" подав апелляционную жалобу, просил вынести решение об отмене решения суда первой инстанции, удержании с правопреемников Дж.Агаева и поручителей основного долга, процентов и пени.

Шекинский апелляционный суд при рассмотрении гражданского дела, принимая во внимание наличие неопределенностей в соответствующих нормах законодательства и различных подходов к данному вопросу в судебной практике, пришел к выводу о возникновении необходимости толкования Конституционным Судом некоторых статей Гражданского Кодекса.

Пленум Конституционного Суда считает, что для внесения ясности в поставленные в обращении вопросы, в первую очередь, следует проанализировать ряд норм, связанных с обязательственным правом, долгом, договором поручительства, а также наследственным правом.

Обязательственные правоотношения носят имущественный характер, и интересы уполномоченного лица обеспечиваются выполнением обязательств, непосредственно возложенных на должника.

Согласно статье 385.1 Гражданского Кодекса, по обязательству одно лицо (должник) обязано в пользу другого лица (кредитора) совершить определенное действие, такое, как уплата денег, передача имущества, выполнение работ, оказание услуг и т.д., либо уклониться от определенного действия, а кредитор имеет право требовать от должника исполнения обязанностей.

На основании статьи 386.1 Гражданского Кодекса, Для возникновения обязательства должен существовать договор между его участниками, за исключением случаев, когда обязательство возникает вследствие причинения вреда, неосновательного обогащения или других оснований, предусмотренных настоящим Кодексом. Договор является одним из важных правовых фактов, обуславливающих возникновение обязательственных правоотношений. Согласно статье 389.1 данного Кодекса, договором признается соглашение двух или нескольких лиц об установлении, изменении или прекращении гражданских прав и обязанностей. Таким образом, заключая договор, стороны определяют права и обязанности соответствующие их интересам. Цель же договора заключается в исполнении сторонами своих обязанностей, т.е. обязательств.

Одним из видов обязательств вытекающих из договора являются обязательства обусловленные договором займа. В соответствии со статьей 739 Гражданского Кодекса, по договору займа один из участников (займодавец) обязуется перевести другому участнику (заемщику) право собственности на деньги или иные заменимые вещи, а другой участник (заемщик) соответственно обязуется возвратить займодавцу полученное в виде денег или однородных вещей такого же качества и в таком же размере. Договор займа, предметом которого является какая-то денежная сумма, называются кредитным договором.

На основании кредитного договора, кредитор обязуется предоставить должнику деньги (кредит) в размере и на условиях, предусмотренных кредитным договором, а должник обязуется возвратить данную сумму и выплатить проценты.

Для нормального функционирования экономического оборота, обеспечения стабильности и устойчивости, взаимной веры и доверия участников договорных правоотношений необходимо добросовестное исполнение обязательств. Для снижения

риска неисполнения, в том числе ненадлежащего исполнения обязательств в главе 24 Гражданского Кодекса предусмотрены способы обеспечения. Согласно статье 460.1 Кодекса, исполнение обязательств может обеспечиваться залогом, неустойкой, удержанием имущества должника, поручительством, гарантией, задатком и другими способами, предусмотренными настоящим Кодексом или договором.

По договору поручительства поручитель обязывается перед кредитором другого лица отвечать за исполнение последним его обязательства полностью или в части (статья 470.1 Гражданского Кодекса). Договор поручительства заключается между кредитором и поручителем, который в случае неисполнения либо ненадлежащего исполнения основным должником своего обязательства, обязуется выполнить данное обязательство. Тем самым, неисполнения либо ненадлежащего исполнения основным должником в будущем своего обязательства, кредитор получает право предъявить поручителю требование об исполнении данного обязательства. Договор поручительства, является договором аксессуарного характера, зависящим от основного обязательства, признание основного договора недействительным или его прекращение становится причиной прекращения и данного договора.

В статье 472 Гражданского Кодекса указано, что при неисполнении или ненадлежащем исполнении должником обеспеченного поручительством обязательства поручитель и должник отвечают перед кредитором солидарно, если настоящим Кодексом или договором поручительства не предусмотрена субсидиарная ответственность поручителя. Поручитель отвечает перед кредитором в том же объеме, как и должник, включая уплату процентов, возмещение судебных издержек по взысканию долга и других убытков кредитора, вызванных неисполнением или ненадлежащим исполнением обязательства должником, если иное не предусмотрено договором поручительства.

Как видно, законодатель выделил два вида ответственности поручителя:

- солидарную;
- субсидиарную.

Главная особенность солидарной (солидарный в переводе с лат. "solidus" – полный, целый) ответственности состоит в том, что в случае если договором поручительства обговорен данный вид ответственности, то кредитор, при неисполнении или ненадлежащем исполнении основного обязательства, может по своему желанию и усмотрению предъявить требование как основному должнику, так и поручителю, либо одному из них.

При субсидиарной (от лат. "subsidiaries" – запасной, вспомогательный) ответственности кредитор в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства, обеспеченного поручительством, в первую очередь, должен предъявить требование основному должнику, использовать все возможные средства для обеспечения исполнения им обязательства, обратившись с иском в суд, предпринять необходимые действия, направленные на принудительное исполнение должником обязанностей и (или) возмещение причиненного ущерба. Лишь после этого требование по исполнению обязательства может быть предъявлено поручителю, несущему субсидиарную ответственность.

Основания же прекращения поручительства предусмотрены в статье 477 Гражданского Кодекса. На основании данной статьи, поручительство прекращается в следующих случаях:

- с прекращением обеспеченного им обязательства, а также в случае изменения этого обязательства, влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия для поручителя, без согласия последнего;

- с переводом на другое лицо долга по обеспеченному поручительством обязательству, если поручитель не дал кредитору согласия отвечать за нового должника;

- если кредитор отказался принять надлежащее исполнение, предложенное должником или поручителем;

- по истечении указанного в договоре поручительства срока, на который оно дано. Если такой срок не установлен, оно прекращается, если кредитор в течение года со дня наступления срока исполнения обеспеченного поручительством обязательства не предъявит иска к поручителю. Когда срок исполнения основного обязательства не указан и не может быть определен или определен моментом востребования, поручитель-

ство прекращается, если кредитор не предъявит иска к поручителю в течение двух лет со дня заключения договора поручительства.

Как видно, ограниченный круг оснований для прекращения договора поручительства точно определен. В законодательстве ввиду того, что статьей 477 Гражданского Кодекса смерть должника не предусмотрена как основание для прекращения договора поручительства, в случае смерти должника поручитель продолжает обеспечивать обязательство, за которого он поручился. Это также обусловлено тем, что договором поручительства поручитель принимает перед кредитором риск неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства по основному договору и гарантирует кредитору обеспечение его интересов в случае реализации данного риска. То есть неисполнение основного обязательства по причине смерти должника также входит в круг рисков компенсируемых поручителем.

Также следует отметить, что в большинстве случаев поручитель принимает на себя ответственность перед кредитором в связи с исполнением обязательства должника исходя из личных отношений с ним. Однако существующие между должником и поручителем отношения не составляют правовой основы договора поручительства. Правовую основу данного договора составляют принятие поручителем на себя ответственности за исполнение основного обязательства, предоставление кредитору гарантии исполнения обязательства.

Подавший обращение указывает, что иногда смерть должника и принятие наследственного имущества наследниками расценивается как переход долга к другому лицу, и в случае, когда поручитель не дал кредитору согласия отвечать за нового должника, договор поручительства прекращается на основании перевода долга, обеспеченного поручительством на другое лицо. В связи с этим Пленум Конституционного Суда считает необходимым отметить, что предусмотренное статьей 477 Гражданского Кодекса выражение "с переводом на другое лицо долга", содержит в себе факт перевода должником по собственной воле прав и обязанностей по основному договору на другое лицо. Так, согласно статье 522 Гражданского Кодекса, по договору с кредитором обязательство может быть передано третьему

лицу; вследствие этого он заменяет прежнего должника; достигнутое с должником соглашение о передаче обязательства третьему лицу действительно только с разрешения кредитора. Как видно перевод прав и обязанностей по договору третьему лицу происходит по воле должника и с согласия кредитора. В этом случае для продления юридической силы договора поручительства заключенного в целях обеспечения исполнения вышеотмеченного договора, согласие поручителя обязательно. В случае же смерти должника, его права и обязанности в порядке универсального правопреемства переходят к наследникам, принявшим наследство. То есть в этом случае права и обязанности по договору независимо от воли сторон в связи со смертью должника и принятием наследниками наследства переходят к последним.

Одним из институтов, служащих предотвращению отмены обязательств должника в связи с его смертью и тем самым лишения заключенных договоров правового обеспечения, является институт наследования. Наследственное право – это совокупность правовых норм, устанавливающих правила перехода наследникам по закону или по завещанию имущества и связанных с ним прав и обязанностей умершего лица. В соответствии со статьей 1151 Гражданского Кодекса, наследство (наследственное имущество) включает в себя совокупность имущественных прав (наследственный актив) и обязанностей (наследственный пассив), которыми наследодатель обладал к моменту смерти. То есть наследники, принявшие наследство, в порядке универсального правопреемства принимают и обязанности наследодателя.

На основании статьи 558 Гражданского Кодекса, обязательство прекращается смертью должника, если исполнение не может быть произведено без личного участия должника. Согласно статье 1153 данного Кодекса, в состав наследства не входят имущественные права и обязанности, которые носят личный характер и могут принадлежать только наследодателю, а равно предусмотренные законом или договором права и обязанности, которые имеют силу только при жизни кредитора и должника и прекращаются их смертью. Таким образом, права и обязанности личного характера не переходят наследникам умершего

лица в порядке наследования. Обязанности же должника, вытекающие из кредитного договора – это обязательства имущественного характера, не связанные с лицом и не требующие личного исполнения, исполнение которых возможно третьими лицами. По этому со смертью должника его обязательства по кредитному договору не прекращаются, данные обязательства исполняются наследниками наследодателя.

Так, в соответствии со статьей 1306 Гражданского Кодекса Наследники обязаны полностью удовлетворить интересы кредиторов наследодателя пропорционально доле каждого из них в полученном активе как совместные должники. Статья 1146 данного Кодекса устанавливает, что временем открытия наследства признается день смерти наследодателя либо день вступления в силу решения суда об объявлении физического лица умершим. На основании статьи 1255 Гражданского Кодекса, принятое наследство со дня его открытия признается собственностью наследника.

Исходя из содержания указанных норм, Пленума Конституционного Суда отмечает, что наследники, принявшие наследство, несут ответственность за исполнение обязательства со дня открытия наследства. Однако следует учитывать, что во многих случаях наследники не могут осуществлять право распоряжения наследным имуществом с момента его открытия. Так согласно статье 1246 Гражданского Кодекса наследник может принять наследство в течение трех месяцев со дня, когда он узнал или должен был узнать о призыве к наследованию. Не допускается прием наследства по истечении шести месяцев со дня открытия наследства. Наследство признается принятым наследником, если он подал заявление о его принятии в нотариальную контору по месту открытия наследства либо фактически вступил во владение или управление имуществом, продемонстрировав тем самым принятие наследства (статья 1243.2 Гражданского Кодекса). Как видно, законодатель предоставил наследникам возможность принять наследство в течение трех месяцев со дня его открытия и не исключил продления данного срока до шести месяцев. В этом контексте наследники, как правило, не обладают правом распоряжаться наследственным имуществом в течение шести месяцев со дня откры-

тия наследства, поэтому не могут исполнять обязательств перед кредитором наследодателя.

На основании вышеотмеченного Пленум Конституционного Суда считает, что при предъявлении кредиторами наследодателя к наследникам требования в связи с исполнением обязательства, следует учитывать сроки, установленные в законодательстве в связи с принятием наследства.

Что касается поднятого в обращении вопроса о том, что в случае смерти должника ответственность за исполнение его обязательств должны нести наследники либо поручитель, следует отметить, что договор поручительства, имея аксессуарный характер, выступает как средство обеспечения основного обязательства. Поэтому обязательство поручителя по договору поручительства по сути является "дополнительным обязательством". То есть для того, чтобы кредитор мог потребовать у поручителя исполнения обязательства, в первую очередь требуется неисполнение или ненадлежащее исполнение должником, а также его наследниками своих обязательств. Лишь после этого поручителю может быть предъявлено требование об исполнении обязательства, вытекающего из договора поручителя.

Пленум Конституционного Суда, принимая во внимание то, что в случае смерти должника становятся наследники, принявшие должниками по обязательствам наследодателя, считает, что ответственность перед кредитором наследодателя в первую очередь, должны нести наследники, принявшее наследство. В случае, если наследники уклоняются от исполнения основного обязательства либо исполняют ненадлежащим образом его, а также, если объем наследственного имущества не позволяет наследникам исполнять основное обязательство или исполнять его надлежащим образом, то для восстановления нарушенных интересов кредитор в праве предъявлять требование к поручителю.

Принимая во внимание защиту интересов поручителя исполнившего обязательство, законодатель в статье 475 Гражданского Кодекса установил, что к поручителю, исполнившему обязательство, переходят права кредитора по этому обязательству в том объеме, в котором поручитель удовлетворил требование кредитора. То есть после исполнения обязательства поручи-

тель вправе в порядке регресса требовать от должника возмещения причиненного ему ущерба в полном объеме, а в случае смерти должника от наследников в размере полученных ими наследных паев.

Что касается предела ответственности наследников следует отметить, что ответственность наследников по долгу наследодателя ограничивается размером наследства. Так, на основании статьи 1306.1 Гражданского Кодекса, наследники обязаны полностью удовлетворить интересы кредиторов наследодателя пропорционально доле каждого из них в полученном активе как совместные должники.

В отличие от наследников, предел ответственности поручителя не ограничивается размером наследства. А это вытекает из ответственности поручителя за полное обеспечение интересов кредитора, именно в случае неисполнения должником обязательства, если в договоре не предусмотрен иной порядок.

Если обратиться к законодательству зарубежных стран, можно убедиться в том, что в большинстве стран принят именно такой подход. На основании Гражданского Уложения Федеративной Республики Германия, в случае смерти основного должника, поручитель не может ссылаться на то, что наследник должника несет ограниченную ответственность (статья 786.1 Гражданского Уложения).

На основании Гражданского Кодекса Российской Федерации, смерть должника, реорганизация юридического лица должника не прекращают поручительство (статья 367 часть 4 Гражданского Кодекса).

В статье 477 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики предусматривающей случаи прекращения поручительства не урегулирован вопрос влияния случая смерти должника на юридическую силу отношений поручительства.

В пункте 13 части I статьи 94 Конституции Азербайджанской Республики установление правил по вопросам права собственности, в том числе правового режима государственной, частной и муниципальной собственности, права интеллектуальной собственности; других имущественных прав; обязательственного права отнесено к полномочиям Милли Меджлиса Азербайджанской Республики (далее – Милли Меджлис).

Основываясь на вышеотмеченное, Пленум Конституционного Суда считает целесообразным усовершенствование законодателем статьи 477 Гражданского Кодекса регулирующей прекращение поручительства.

Что же касается вопроса ответственности поручителя и наследников за проценты начисленные на основной долг следует отметить, что на основании статьи 399.3 Гражданского Кодекса, договором может быть предусмотрено, что окончание срока действия договора влечет прекращение обязательств сторон по договору. Договор, в котором отсутствует такое условие, признается действующим до определенного в нем момента окончания исполнения сторонами обязательства. Как видно, окончание срока договора, если не обговорено иное, не приводит к завершению договорных отношений между сторонами, обязательственные отношения между ними продолжают, кредитор и в этом случае обладает правом требовать у должника исполнения обязательств по договору.

В этом контексте Пленум Конституционного Суда отмечает, что по кредитному договору смерть должника, также не прекращает договорных отношений между сторонами, и проценты по основному долгу могут продолжать начисляться.

В соответствии с "Правилами выдачи кредитов в банках", утвержденными Протоколом Правления Центрального Банка Азербайджанской Республики от 18 ноября 2008 года №34 каждый банк должен предусмотреть во внутри банковских правилах, определяющих минимальные требования, касающиеся внутренней стратегии и правил банков по кредитному риску и выдаче кредитов положения, регулирующие критерии выдачи кредитов, сроки и условия их выплаты, удержание долга, подсчет процентных ставок по отдельным кредитам и их различным видам, льготы, случаи перевода кредитов в статус беспроцентных в зависимости от их видов и сроков просрочки и др. вопросы.

Как видно, продолжение или прекращение исчисления процентов, т.е. вопрос применения льгот после смерти должника может быть решен в соответствии с внутри банковскими правилами. Однако следует также учитывать, что одним из важных гражданско-правовых принципов является принцип добро-

совестности. На основании статьи 5.3 Гражданского Кодекса, субъекты гражданско-правовых отношений обязаны добросовестно выполнять свои права и обязанности. То есть в случае смерти должника кредиторы при рассмотрении вопроса о продолжении начисления процентов должны исходить из принципа добросовестности, учитывать размер наследственного имущества, материальное положение наследников и др. факты.

В связи с вопросом об ответственности поручителя и наследников к неустойке следует отметить, что в соответствии со статьей 462.1 Гражданского Кодекса неустойкой штрафом и пеней признается определенная договором денежная сумма, которую должник обязан уплатить кредитору в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства, в частности в случае просрочки исполнения. Как видно из содержания статьи неустойка как способ обеспечения исполнения обязательства, одновременно является видом ответственности установленной сторонами за неисполнение или ненадлежащее исполнение должником своего обязательства. Как способа неустойки применение обеспечения исполнения обязательства, а также разновидности ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение должником своих обязательств, возможно в отношении поручителя и наследников, которые будут продолжать исполнение договора, после смерти должника. Однако следует учитывать, что как один из видов ответственности кредитор может требовать выплаты неустойки лишь при наличии вины должника, а в случае смерти должника, наследника либо поручителя. Так на основании статьи 462.2 Гражданского Кодекса, кредитор не вправе требовать уплаты неустойки, если должник не несет ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязательства. Таким образом, в случае виновности наследников либо поручителей в неисполнении или ненадлежащем исполнении обязательства, кредитор может предъявить требование о выплате неустойки лицу, совершившему данные действия.

Пленум Конституционного Суда, принимая во внимание наличие в судах большого количества споров связанных толкуемым вопросом и для предотвращения возможных проблем с возвращением кредитов в будущем, считает целесообразным

при выдаче кредита страхование жизни заемщика по кредитным договорам. Это также вытекает из Распоряжения Президента Азербайджанской Республики от 22 апреля 2014 года за номером 398 "О единых правилах страхования по определенным видам добровольного страхования, предлагаемым физическим лицам".

На основании вышеуказанного, Пленум Конституционного Суда приходит к следующим выводам:

- В соответствии со статьями 470, 472, а также 1146, 1255 и 1306 Гражданского кодекса, после смерти должника, в первую очередь, наследники, принявшие наследство со дня его открытия несут солидарную ответственность перед кредиторами наследодателя в размере причитающегося им наследственного пая. При предъявлении кредиторами наследодателя наследникам требования об исполнении обязательства должны учитываться сроки, установленные в законодательстве в связи с принятием наследства.

- Смерть должника не влечет за собой прекращения поручительства. Ответственность поручителя перед кредиторами умершего должника не ограничивается объемом наследственного имущества. Если договором поручительства не предусмотрен иной порядок, то в случае не исполнения или ненадлежащего исполнения наследниками обязательства, а также если размер наследственного имущества не позволяет им выполнить обязательство, то поручитель несет полную ответственность перед кредитором.

- После смерти должника наследники и поручитель помимо основного долга, несут ответственность за процентный долг. В случае неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства в результате виновных действий должника, кредитор в порядке, отраженном в описательно-мотивированной части настоящего Постановления может предъявить наследникам или поручителю требование о выплате начисленного неустойки. В случае неисполнения либо ненадлежащего исполнения обязательства в результате виновных действий наследников или поручителя кредитор может требовать у лица совершившего данные действия выплаты неустойки.

– Необходимо рекомендовать Милли Меджлису с учетом правовых позиций, отраженных в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления, усовершенствовать статью 477 Гражданского Кодекса предусматривающую случаи прекращения поручительства.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, и статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики "О Конституционном Суде", Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. В соответствии со статьями 470, 472, а также 1146, 1255 и 1306 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики, после смерти должника, в первую очередь, наследники, принявшие наследство со дня его открытия несут солидарную ответственность перед кредиторами наследодателя в размере причитающегося им наследственного пая. При предъявлении кредиторами наследодателя наследникам требования об исполнении обязательства должны учитываться сроки, установленные в законодательстве в связи с принятием наследства.

2. Смерть должника не влечет за собой прекращения поручительства. Ответственность поручителя перед кредиторами умершего должника не ограничивается объемом наследственного имущества. Если договором поручительства не предусмотрен иной порядок, то в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения наследниками обязательства, а также если размер наследственного имущества не позволяет им выполнить обязательство, то поручитель несет полную ответственность перед кредитором.

3. После смерти должника наследники и поручитель помимо основного долга, несут ответственность за процентный долг. В случае неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства в результате виновных действий должника, кредитор в порядке, изложенном в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления может предъявить наследникам или поручителю требование о выплате начисленной неус-

тойки. В случае неисполнения либо ненадлежащего исполнения обязательства в результате виновных действий наследников или поручителя, кредитор может требовать у лица, совершившего данные действия выплаты неустойки.

4. Рекомендовать Милли Меджлису Азербайджанской Республики, с учетом правовых позиций, отраженных в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления, усовершенствовать статью 477 Гражданского Кодекса Азербайджанской Республики предусматривающую случаи прекращения поручительства.

5. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

6. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", "Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного Суда Азербайджанской Республики".

7. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

Fərhad ABDULLAYEV

Azərbaycan Respublikası
Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbul edilməsindən 23 il keçir

Azərbaycan dövlətçiliyi və xalqı üçün müstəsna əhəmiyyətə malik tarixi hadisənin növbəti ildönümünü qeyd edirik. Belə ki, 23 il əvvəl – 1995-ci il noyabrın 12-də ilk dəfə olaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasının əsas qanunu olan Konstitusiya hazırlanaraq ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə qəbul edildi. Konstitusiyanın qəbulu Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətlərdən biri olmuş, ölkəmizdə demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində yeni mərhələnin əsasını qoymuşdur.

Məlum olduğu kimi, 2018-ci il dövlətimiz və cəmiyyətimiz üçün bir sıra olduqca əlamətdar hadisə və yubiley tarixləri ilə zəngindir. Belə ki, bu il dahi şəxsiyyət, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 95 illiyi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin və 1918-ci ildə əsası qoyulmuş bir sıra dövlət orqanlarının, o cümlədən Azərbaycan Respublikası parlamentinin, ədliyyə, prokurorluq, polis orqanlarının, həmçinin Silahlı Qüvvələrin yaradılması-

nın 100 illiyi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılmasının 20 illiyi qeyd edilir.

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin ən şanlı səhifələrindən biri – müsəlman Şərqində ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi dövlət səviyyəsində geniş şəkildə qeyd edilir. Bu əlamətdar hadisə ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi haqqında” və 2018-ci ilin Azərbaycan Respublikasında “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ili” elan edilməsi barədə müvafiq sərəncamlar imzalanmışdır.

Eyni zamanda, 2018-ci ildə ölkəmizin siyasi həyatında mühüm hadisə olan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri keçirilmiş və dövlətimizin başçısı İlham Əliyev böyük səs çoxluğu ilə qələbə qazanmışdır. Seçicilərin yüksək fəallığı ilə keçmiş seçkilərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin inamlı qələbəsi dövlət başçısına xalqın böyük etimadının olduğunu bir daha nümayiş etdirdi.

Bu ilin ən əlamətdar hadisələrindən biri ulu öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümüdür. Şübhəsiz ki, müasir Azərbaycan dövlətçiliyini, hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində əldə edilmiş nailiyyətləri Ümummilli Liderin adı olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Həmçinin müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının qəbulu da məhz ulu öndər Heydər Əliyevin tarixi xidmətlərindən biridir.

Qeyd edilməlidir ki, istənilən demokratik dövlətin Əsas Qanunu dövlət hakimiyyətinin təşkilinin təməl prinsiplərini müəyyənləşdirərək, insan hüquqları və azadlıqları, hakimiyyətlərin bölgüsü, siyasi plüralizm və digər demokratik dəyərləri özündə ehtiva edir, eyni zamanda, mühüm ideoloji funksionarı həyata keçirir. Bu baxımdan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu üçün vacib olan tədbirlərin həyata keçirilməsi, o cümlədən demokratik dəyərlərə əsaslanan yeni Konstitusiyanın qəbul edilməsi zərurətə çevrilmişdi. Lakin müstəqilliyin ilk illərində ölkədə mövcud olan siyasi qeyri-sabitlik və hərc-mərclik, eyni zamanda, vahid siyasi iradənin olmaması bu vəzifənin reallaşdırılmasını qeyri-mümkün etmişdi.

Azərbaycan dövləti üçün belə bir çətin tarixi dövrdə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdırdan sonra məhz ulu öndər

Heydər Əliyev ölkə vətəndaşlarını azərbaycançılıq və dövlətçilik ideologiyası ətrafında birləşdirməyə nail ola bildi, dövlət və cəmiyyət həyatının demək olar ki, bütün sahələrini əhatə edən genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsinə başlandı. Şübhəsiz ki, o zaman mövcud olan qanunlar və ümumilikdə qanunvericilik sistemi artıq demokratik ideya və dəyərlərin tələblərinə cavab vermədiyindən bu sahədə köklü islahatların aparılması mütləq idi. Genişmiqyaslı qanunvericilik islahatlarını isə ölkənin Əsas Qanununu qəbul etmədən reallaşdırmaq qeyri-mümkün idi.

Məlum olduğu kimi, 1995-ci ilin may ayında yeni Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiyanın tərkibi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edildi. Ulu öndər Heydər Əliyevin sədrliyi ilə fəaliyyət göstərən Konstitusiya Komissiyasının tərkibinə deputatlar, peşəkar hüquqşünaslar, iqtisadçılar, həmçinin nüfuzlu elm xadimləri, müxtəlif siyasi partiyaların nümayəndələri daxil edilmişdi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev Konstitusiya layihəsinin müəllifi kimi onun hər bir müddəasını şəxsən nəzərdən keçirmiş, dəfələrlə layihənin açıq müzakirəsini təşkil edərək ali sənədin ən təkmil formada qəbul olunmasını təmin etmək üçün gərgin əmək sərf etmişdir. Qəbul ediləcək Konstitusiyanın əsas prioritet istiqamətləri Komissiyanın ilk iclasında ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən açıqlanmışdır: “Konstitusiya birinci növbədə, dövlətlə, hakimiyyətlə xalqın arasında olan münasibətləri özündə əks etdirməlidir. Hakimiyyət bölgüsü, ali icra, qanunvericilik, məhkəmə hakimiyyətləri – bunlar hamısı xalqın iradəsinə söykənməli, seçkilər yolu ilə təmin olunmalıdır. Dövlət xalqın işi olmalıdır. Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır və bu prinsiplər Konstitusiyamızın əsasını təşkil etməlidir”. Konstitusiya layihəsi 1995-ci il oktyabrın 15-də ümumxalq müzakirəsi üçün mətbuatda dərc olunmuş və nəhayət, 1995-ci il noyabrın 12-də referendum yolu ilə qəbul edilmişdir.

Konstitusiya dövlətin fundamental prinsiplərini, siyasi, hüquqi və sosial-iqtisadi əsaslarını təsbit edən ali sənəd kimi vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına zəmanət verərək, ölkənin gələcək inkişaf prioritetlərini müəyyənləşdirdi. Əsas Qanun ölkədə demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar dövlət quruculuğu üçün hüquqi zəmin yaratmış, bu gün də onun ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan normaları bütün hüquqi tənzimləmə sisteminin əsasında durmaqla, ictimai

münasibətlərin inkişafında sabitlik amili qismində çıxış edir, ölkədə təşəkkül tapmış dövlətçilik ənənələrinin, o cümlədən hüquq qaydasının qorunmasına xidmət edir.

Konstitusiya öz daxili sistemi, strukturu, bölmə, fəsil və maddələrinin bir-birini tamamlaması, həmçinin nizamasalma predmetinə daxil olan məsələlərin hüquqi tənzi mi baxımından olduqca mütərəqqi sənəddir. Burada hakimiyyətin mənbəyi, xalq suverenliyi, xalqın vahidliyi, xalqı təmsil etmək hüququ, hakimiyyətlərin bölgüsü mexanizmi, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ali dəyər kimi tanınması və onların təmin edilməsi, bununla bağlı dövlətdaxili və beynəlxalq müdafiə mexanizmlərinin mövcudluğu və digər mühüm məsələlər əksini tapmışdır.

Konstitusiya dövlətin hər hansı bir marağa deyil, məhz vətəndaşların mənafeələrinə, şəxsiyyətin maraqlarına xidmət etdiyini ən yüksək səviyyədə bəyan edir. Bu baxımdan təsadüfi deyil ki, Konstitusiyanın ən geniş fəslində məhz əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları, bu hüquqların və azadlıqların təminatı, habelə ayrı-ayrı hüquq və azadlıqların qanuni məhdudlaşdırılmasının yol verilən hədləri ehtiva edilmişdir.

Əsas Qanunda, həmçinin iqtisadi fəaliyyət azadlığı, mülkiyyət növlərinin müxtəlifliyi və onların bərabər müdafiəsinə verilən təminat, hər bir şəxs üçün layiqli həyat səviyyəsinin və azad inkişafın təmin olunmasına istiqamətlənmiş sosial dövlət konsepsiyası əksini tapmışdır.

Qeyd edilməlidir ki, Əsas Qanunun qəbulu zamanı onun tənzi metmə predmetinə daxil olan ictimai münasibətlər və bu münasibətlərin tərkib hissəsi olan hüquqi, siyasi, sosial və iqtisadi vəziyyət dəyişdikcə, ictimai münasibətlər inkişaf etdikcə öz təbiətinə görə kifayət qədər sabit normativ hüquqi akt olan Konstitusiyaya da bir daha nəzər salınması, onun müəyyən müddələrinin təkmilləşdirilməsi, mütərəqqi əlavələrin və dəyişikliklərin edilməsi zərurəti yaranır. Məhz bu cür zərurətdən irəli gələrək 2002-ci il 24 avqust, 2009-cu il 18 mart və 2016-cı il 26 sentyabr tarixlərində keçirilmiş referendumlar nəticəsində Konstitusiyaya bir sıra əhəmiyyətli əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

Xüsusilə, son illər ərzində ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı, genişmiqyaslı quruculuq layihələrinin həyata keçirilməsi və digər amillər ölkənin siyasi idarəetmə sisteminin daha da müasirləşdiril-

məsini, iqtisadi idarəetmə mexanizmlərinin çevik fəaliyyətinin təmin edilməsini, həmçinin vətəndaşların hüquqlarının və azadlıqlarının daha səmərəli şəkildə müdafiə olunmasını və bu məqsədlə də konstitusiyaya islahatlarının aparılmasını şərtləndirmişdir. Bununla da, 2016-cı il sentyabrın 26-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə keçirilmiş ümumxalq səsverməsi yolu ilə Əsas Qanuna mühüm əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

Konstitusiyaya edilmiş əlavə və dəyişikliklər demokratik dəyərlərə və prinsiplərə uyğun olmaqla, əsas insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının daha dolğun şəkildə təsbit edilməsinə və onların müdafiəsinə, bu sahədə dövlətin məsuliyyətinin artırılmasına, həmçinin ali dövlət, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının və bələdiyyələrin işinin təkmilləşdirilməsinə, daha səmərəli və çevik dövlət idarəçiliyi mexanizminin formalaşdırılmasına, icra intizamının möhkəmləndirilməsinə yönəlmişdir.

Referendum nəticəsində ölkəmiz üçün tamamilə yeni olan vitse-prezidentlik institutu yaradılmış, seçkili orqanlarda iştirakla bağlı yaş məhdudyyətləri aradan qaldırılmışdır.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyaya edilən əlavə və dəyişikliklərin böyük qismi bilavasitə insan hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması ilə bağlıdır. Belə ki, insan ləyaqətinin qorunması və ona hörmət edilməsi, hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı ilə yanaşı, onların həm də inzibati qaydada müdafiə olunmasının nəzərdə tutulması, mümkün özbaşnalıqdan müdafiə və vicdanlı davranış hüququ ilə bağlı dövlətin, dövlət qulluqçularının məsuliyyətinə dair tələblərin sərtləşdirilməsi, həmçinin hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmasının dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənasibliyi məsələsinin təsbit olunması və digər əlavə və dəyişikliklər olduqca mütərəqqi xarakterlidir.

Əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə keçirilmiş referendum nəticəsində insan hüquqları və azadlıqları ilə bağlı Əsas Qanuna edilmiş əlavə və dəyişikliklər dövlətimizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə, xüsusilə “insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyada, habelə insan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnda əksini tapan əsas prinsiplərə uyğundur.

Qeyd edilməlidir ki, Əsas Qanunun ölkənin hüquq sisteminə gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri də müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin yaradılması, o cümlədən ilk dəfə olaraq ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin təsis edilməsinin nəzərdə tutulması idi.

Fəaliyyətə başladığı gündən ölkə Konstitusiyası və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu Konstitusiya Məhkəməsi üçün normativ fundament yaradaraq, konstitusiya ədalət mühakiməsinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi üçün etibarlı təməl olmuşdur.

Yaradılması məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan və bu gün Avropanın ən qabaqcıl konstitusiya ədliyyə təcrübəsindən istifadə etməklə fəaliyyət göstərən Konstitusiya Məhkəməsi kifayət qədər geniş səlahiyyətlər dairəsinə malik ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanıdır. Konstitusiya nəzarətinin yurisdiksiyasına normativ hüquqi aktların olduqca geniş dairəsi daxildir. Bu isə Konstitusiya və qanun normalarının şərh vasitəsilə hüququn inkişafı baxımından əhəmiyyətli funksiyaların həyata keçirilməsi deməkdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin əsas səlahiyyətlərinə qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarının, habelə bələdiyyə və məhkəmə aktlarının Konstitusiyaya və hüquqi qüvvəsinə görə daha üstün olan aktlara uyğunluğunun yoxlanılması, Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minməmiş dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələrinin Konstitusiyaya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılması, Konstitusiyanın və qanunların şərh, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri arasında səlahiyyətlər bölgüsü ilə bağlı mübahisələrin həll edilməsi daxildir.

Məlum olduğu kimi, ölkəmizin hüquq sistemində konstitusiya şikayəti institutu məhz ulu öndər Heydər Əliyevin müdrik təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Bu gün təcrübə göstərir ki, fərdi şikayət institutu Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsinin səmərəli formalarından biri kimi olduqca faydalı və səmərəli imkanlar yaradır.

Həmçinin qeyd edilməlidir ki, Konstitusiya Məhkəməsi ölkəmizdə konstitusionalizm ideyalarının həyata keçirilməsinə, hüquq düşüncəsinin və eyni zamanda, hüquq mədəniyyətinin inkişafına və təbliğinə hər zaman xüsusi diqqət yetirir. Məhz bu səbəbdən Konstitusiya Məhkəməsi hər il məktəblilər arasında Konstitusiya Günü münasibətilə Konstitusiya hüquq Olimpiadasını keçirir. Hesab edi-

rəm ki, gənclərin hüquq haqqında ilk bilikləri məhz Konstitusiyadan başlamalıdır. Dövlətin ən yüksək normativ hüquqi aktı haqqında ətraflı məlumatı olan gənclər hüquqi cəmiyyətin inkişafına gələcəkdə öz töhfəsini verə biləcəklər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 27 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı”ı çərçivəsində təşkil edilən həmin tədbirlər cəmiyyətimizin gənc təbəqələri arasında Konstitusiya haqqında biliklərin inkişaf etdirilməsinə yönəlmişdir.

Fəaliyyət göstərdiyi 20 il ərzində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən ümumilikdə 382 qərar qəbul edilmişdir. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən Azərbaycan Respublikası qanunlarının və Konstitusiyasının şərh edilməsi ilə bağlı mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir çox qərarlar qəbul olunmuşdur. Müvafiq normalara dair verilmiş rəsmi təfsir Əsas Qanunun aliliyinin təmin olunmasına xidmət edir. Fərdi şikayətlər əsasında qəbul olunan qərarlarda isə ərizəçilərin pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpa olunması ilə yanaşı, hüquq və azadlıqların məhkəmə müdafiəsi, bərabərlik, mülkiyyət, əmək, mənzil, istirahət və sosial təminat hüquqları və s. mühüm məsələlərə dair hüquq tətbiqetmə təcrübəsi baxımından vacib hüquqi mövqelər formalaşdırılmışdır.

2018-ci il ərzində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən sorğu, müraciət və konstitusiya şikayətləri əsasında bir sıra mühüm qərarlar qəbul edilmişdir. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun son qərarlarından biri olan Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin və Bakı şəhəri Nizami Rayon Məhkəməsinin müraciətləri əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “ipoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8-ci və 10.5-ci maddələri, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11-ci və 307.4-cü maddələrinin “ipoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2-ci və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 31 may tarixli Qərarında, ilk növbədə, kredit xətti müqaviləsinin mahiyyətinə aydınlıq gətirilmişdir. Həmin Qərada Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu mülki qanunvericiliyin əqd, öhdəlik və müqavilə barədə normalarını əlaqəli şəkildə təhlil edərək hesab etmişdir ki, tərəflə-

rin iradə ifadəsini əks etdirən və onların qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyən edən kredit xətti müqaviləsi niyyət razılaşması deyil, müqavilə kimi qəbul olunmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu öhdəliklərin icrasının təmin edilməsinin əsas üsullarından biri kimi zəminliklə bağlı qeyd etmişdir ki, zəminin məsuliyyətinin artması və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olma faktının müəyyən edilməsi zamanı tərəflərin qanuni maraqlarının nəzərə alınması zəruridir. Hər bir halda “məsuliyyətin artması və ya digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olma” məhkəmələr tərəfindən qiymətləndirilərkən işin konkret halları, tərəflərin dəlilləri nəzərə alınmalı və bunun əsasında həmin halların nədən ibarət olması məhkəmə aktlarında əsaslandırılmalıdır.

Bununla da, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlmişdir ki, zəminlik və ipoteka müqavilələrinin bağlanması üçün kredit xətti müqaviləsində mühüm şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) yetərli dərəcədə aydın göstərilməlidir. Kredit xətti müqaviləsində faiz dərəcəsi göstərilmədikdə, bağlanan kredit müqavilələrində faiz dərəcəsi barədə zəminin və ya ipoteka qoyanın razılığı alınmalıdır. Eyni zamanda, qeyd edilmişdir ki, Mülki Məcəllənin 307.4-cü maddəsinin “əgər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəliyin məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilməldirsə, ipoteka müqaviləsində onun müəyyənləşdirilməsinin qaydası və digər zəruri şərtləri göstərilməlidir” müddəası ipoteka müqaviləsində məbləğin, müddətin, faiz dərəcəsinin, valyuta və s. zəruri şərtlərin göstərilməsini ehtiva edir.

Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1-ci və 1306-cı maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 4 iyun tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, bir çox hallarda zəmin şəxsi münasibətlərdən irəli gələrək borclunun öhdəliyinin icrası ilə bağlı kreditor qarşısında məsuliyyət götürür. Lakin zəminlə borclu arasında mövcud olan bu münasibətlər zəminlik müqaviləsinin hüquqi əsasını təşkil etmir. Bu müqavilənin hüquqi əsasını zəminin əsas öhdəliyin icra ediləcəyinə dair məsuliyyəti üzərinə götürməsi, kreditora öhdəliyin icrasına dair zəmanət verməsi təşkil edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu borclunun ölümü halında mirası qəbul etmiş vərəsələrin miras qoyanın öhdəlikləri üzrə borc-

luya çevrildiyini nəzərə alaraq hesab etmişdir ki, ilk növbədə, mirası qəbul etmiş vərəsələr miras qoyanın kreditoru qarşısında məsuliyyət daşımalıdır. Vərəsələr əsas öhdəliyi icra etməkdən yayınmışları və ya lazımınca icra etmədikləri təqdirdə, eləcə də miras əmlakın həcmi vərəsələrə əsas öhdəliyi icra etməyə və ya lazımınca icra etməyə imkan vermədikdə, pozulmuş mənafeyin təmin edilməsi üçün kreditörün zaminə qarşı tələb irəli sürmək hüququ yaranır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu vurğulayıb ki, öhdəliyin icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsində vərəsələr və ya zaminin təqsiri olduğu halda kreditör dəbbə pulunun ödənilməsi ilə bağlı tələbi bu hərəkətləri törətmiş şəxsə qarşı irəli sürə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Marine Plaza” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin şikayəti üzrə 2018-ci il 11 iyun tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, tərəflər hüquq və öhdəliklərini mülki qanunvericiliyə müvafiq olaraq müqavilə ilə rəziləşdirdikləri halda məhkəmələr yaranmış mübahisəni həmin müqavilə şərtləri çərçivəsində həll etməli, tərəflərin müqavilə üzrə öhdəliklərini icra edib-etməmələrini hərtərəfli araşdırmalı, eləcə də hansı tərəfin öhdəliyin icra edilməməsinə görə məsuliyyət daşımaları olduğunu dəqiqliklə müəyyən etməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu, həmçinin vurğulamışdır ki, məhkəmə sübutların qiymətləndirilməsinin nəticələrini öz qərarlarında ətraflı və aydın şəkildə əks etdirməlidir. Məhkəmə prosesinin iştirakçıları tərəfindən təqdim edilmiş bütün sübutların qəbul edilməsinin və ya edilməməsinin motivləri, o cümlədən qərarın əsaslandırılması üçün hər hansı sübutların əsas götürülməsi və digər sübutların rədd olunmasının əsasları, həmçinin bir sübuta münasibətdə digər sübuta üstünlük verilməsinin əsasları aydın göstərməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası inzibati Xətalər Məcəlləsinin 528.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 9.2-ci və 35-ci maddələri baxımından şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 4 sentyabr tarixli Qərarında göstərilmişdir ki, məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası ilə əlaqədar icra məmurlarının qanuni tələblərinin yerinə yetirilməməsi mütləq inzibati həbslə nəticələnməməli, icra məmurları müxtəlif qanuni vasitələrlə məhkəmə aktlarının icrasının təmin edilməsi üçün şərait yaratmalı və yal-

nız bütün imkanlar tükəndikdən sonra sərt inzibati və cinayət təsiri tədbirlərindən istifadə etməlidirlər.

Bu Qərarla Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu ədalətlik prinsipinə istinad edərək vurğulamışdır ki, bu prinsip inzibati xəta sayılan əmələ görə xəta törətmiş hər bir şəxsin qanun qarşısında məsuliyyətini müəyyən etməklə, inzibati məsuliyyətin həcminin mütənasibliyini müəyyənləşdirir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası ilə əlaqədar icra məmuru-nun tələblərinin yerinə yetirilməməsinə görə şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi məsələsinə baxılarkən, hüquqtətbiqedici işin faktiki hallarını hərtərəfli araşdırmalı, bundan əvvəl onun barəsində bu əmələ görə inzibati tənbeh tətbiq edilib-edilməməsinə, inzibati tənbehin məqsədlərinə nail olunub-olunmamasını, əməlin məhz qərəzli olaraq törədilib-törədilməməsinə və digər mühüm halları araşdırmalıdır.

Bununla da Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlmişdir ki, inzibati Xətalər Məcəlləsinin 9.2-ci, 12-ci və 35-ci maddələrinin mənası baxımından, şəxs həmin Məcəllənin 528.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xətanı törətməyə görə inzibati məsuliyyətə cəlb edildikdən sonra məhkəmə və digər orqanların qərarlarını icra etmədikdə (qərəzli olaraq icra etməmə istisna olmaqla), yenidən inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilər.

Vurğulanmalıdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərarlarında əksini tapan hüquqi mövqelər məhz Konstitusiyanın əsasları, onun aliliyi və birbaşa hüquqi qüvvəsi nəzərə alınmaqla formalaşdırılır. Qeyd edildiyi kimi, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul olunan qərarlarda və ümumilikdə məhkəmə-hüquq təcrübəsində Konstitusiya Məhkəməsi respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə, o cümlədən “insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyaya, “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında”, “iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktların müddəalarına, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna və xarici ölkələrin konstitusiya nəzarəti orqanlarının məhkəmə təcrübəsinə istinadlar edilməsinə hər zaman xüsusi önəm verir. Bu cür hüquqi istinadların edilməsi qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi müvafiq beynəlxalq müqavilələrin tətbiq edilməsinin zəruriliyindən

irəli gələrək, eyni zamanda, məhkəmə qərarlarının daha düzgün və dolğun əsaslandırılmasına xidmət edir.

Bu gün Konstitusiyaya Məhkəməsi Azərbaycanda demokratik dövlətin özünəməxsus və ayrılmaz atributu qismində çıxış etməklə, Konstitusiyanın müdafiə mexanizminin səmərəli vasitəsinə çevrilmişdir. Digər dövlət orqanları ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində qəbul etdiyi qərarları ilə Konstitusiyaya Məhkəməsi Əsas Qanunun aliliyini təmin etməklə qanunvericilik və məhkəmə təcrübəsinin birliyini mühafizə edir və öz növbəsində hüquq sisteminin inkişafına yeni töhfələr verir.

Bu il Prezident İlham Əliyevin birinci müddətə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsindən 15 il ötür. Dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin müdrik idarəçiliyi ilə Azərbaycan dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvü olmaqla sürətlə və dayanıqlı inkişaf edir. Azərbaycanın dinamik inkişafı onu nəinki siyasi, həmçinin iqtisadi və mədəni cəhətdən həm regional, həm də global mərkəzə çevirir. Dövlətimizin və xalqımızın maraqlarına xidmət edən siyasət və müasir idarəetmə üsullarının tətbiqi nəticəsində Azərbaycan dövləti daha da qüdrətlənmiş, ölkəmiz dünya miqyasında etibarlı tərəfdaşa çevrilmişdir.

Ölkəmiz beynəlxalq miqyaslı tədbirlərə, beynəlxalq forumlara, dövlət başçılarının zirvə görüşlərinə, eyni zamanda, mötəbər humanitar və iqtisadi tədbirlərə, idman yarışlarına layiqincə ev sahibliyi edir. Bu tədbirlər Azərbaycanın zəngin tarixi və mədəni irsinin təbliğinə əlverişli şərait yaradaraq, respublikamızın beynəlxalq aləmdə nüfuzunu daha da yüksəldir. Müasir vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına yönəlmiş sosial, siyasi islahatların davamlı şəkildə həyata keçirilməsi, həmçinin qanunvericilik bazasının günbəgün daha da təkmilləşdirilməsi, ictimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsi və digər çoxsaylı nailiyyətlər müasir Azərbaycan dövlətinin reallığıdır. Əlbəttə, bu inkişafın əsasında Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu və hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən uğurlu daxili və xarici siyasət dayanır.

Qeyd olunduğu kimi, bu il Konstitusiyaya Məhkəməsinin fəaliyyə-tə başlamasının 20 illik yubileyi tamam olub. Bu əlamətdar hadisə ilə əlaqədar 2018-ci il iyulun 6-da Bakıda “Hüquqi dövlət və konstitusiyaya ədalət mühakiməsi: dəyərlər və prioritetlər” mövzusunda

beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi, Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti tərəfindən birgə təşkil olunan konfransda bir sıra Avropa və Asiya ölkələrinin Konstitusiya məhkəmələrinin sədr və hakimləri, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimləri, eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının bir çox dövlət orqanlarının rəhbərləri və nümayəndələri, nüfuzlu elm xadimləri və digər qonaqlar iştirak etmişlər.

Bu əlamətdar hadisə ilə bağlı dövlətimizin başçısı İlham Əliyev Konstitusiya Məhkəməsinin hakimlərinə və əməkdaşlarına təbrik məktubu ünvanlamışdır. Azərbaycan Prezidentinin təbrik məktubunda deyilir: “Konstitusiya Məhkəməsi ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı kimi səmərəli fəaliyyəti ilə Azərbaycan Respublikasının hüquq sisteminin sabitliyinin təmin edilməsində, onun davamlı inkişafında, milli qanunvericiliyimizin müasir dünya hüquq sisteminə inteqrasiyasında, cəmiyyətdə hüquq mədəniyyətinin daha da yüksəldilməsində əhəmiyyətli rol oynamış, insan hüquqlarının etibarlı təminatçısına çevrilmişdir. Əminəm ki, Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin fəal iştirakçısı olan Konstitusiya Məhkəməsi bundan sonra da ölkəmizdə demokratik və hüquqi dəyərlərin inkişafına öz töhfəsini verməkdə davam edəcəkdir”. Dövlətimizin başçısının Konstitusiya Məhkəməsinin 20 illik fəaliyyətinə verdiyi bu yüksək qiyməti, eyni zamanda, Məhkəmənin üzərinə qoyulan böyük məsuliyyət kimi qəbul edirik.

Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılmasının 20 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq sərəncamları ilə Konstitusiya Məhkəməsinin bir sıra hakimləri fəxri adlar və dövlət təltifləri, Aparat əməkdaşları isə müxtəlif ixtisas dərəcələri və yüksək dövlət təltifləri ilə mükafatlandırılmışlar. Bu əlbəttə ki, Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətinə ən yüksək səviyyədə verilən qiymətin təzahürü olmaqla, eyni zamanda, Konstitusiya Məhkəməsinin üzərinə düşən məsuliyyəti nəzərdə tutur.

Fərəhləndirici haldır ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Əsas Qanunun prinsiplərinin təmin edilməsi, o cümlədən insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsindəki fəaliyyəti xalqımızın Ümum-milli Lideri Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən hər zaman yüksək qiymətləndirilib. Bir daha qeyd edilməlidir ki, Məhkəmənin fəaliyyətinin bu cür

fərqləndirilməsi və etimadın göstərilməsi qürurverici olmaqla, qarşımızda duran prioritet istiqamətləri müəyyən edir. Konstitusiya Məhkəməsi göstərilən etimadı bundan sonra da doğrultmağa, həmçinin qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışacaqdır.

Nəhayət, bir daha qeyd edilməlidir ki, qəbul olunduğu gündən Konstitusiya, sözün əsl mənasında, dövlətin fundamental Əsas Qanunu kimi özünü tam doğruldub. Qanunvericilik sisteminin bünövrəsini təşkil edən, ən yüksək və birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olan Konstitusiya dövlətçilik ənənələrinin, hüquq qaydasının və demokratik nailiyyətlərin qorunmasına xidmət edir.

Bu gün hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolunda əldə edilən uğurların təməlində ölkə Konstitusiyasının dayanması danılmazdır. Eyni zamanda, Konstitusiya dövlətimizin gələcək inkişaf vektorlarını müəyyən etməklə, həmçinin çərçivə kimi çıxış edərək, yeni qanunvericiliyin formalaşmasında istinad nöqtəsi rolunu oynayır. Qanunvericilikdə hər hansı bir boşluq Əsas Qanuna əsaslanmağa, ona istinad etməyə vadar edir və beləliklə, Konstitusiya istənilən hüquqtəbiiqedicə təsisatı yanlış qərarların qəbulundan sığortalayır.

Əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dövlətimizin siyasi, iqtisadi və hüquqi əsaslarının gücləndirilməsi istiqamətində çoxşaxəli fəaliyyəti dövlətimizin inkişafını təmin edir. Konstitusiya Məhkəməsi də öz növbəsində Konstitusiyanın aliliyinin, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi işinə bundan sonra da töhfə verməkdə davam edəcəkdir.

Fürsətdən istifadə edərək, Azərbaycan xalqını müasir tariximizin əlamətdar bayramlarından olan Konstitusiya Günü, həmçinin müstəqil Azərbaycanın dövlət rəmzlərindən biri – Dövlət Bayrağı Günü münasibətilə ürəkdən təbrik edir, xalqımıza xoşbəxtlik, rifah və əminamanlıq arzulayırıq.

Ziyafət ƏSGƏROV

Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisi Sədrinin birinci müavini
Bakı Dövlət Universitetinin
Konstitusiya hüququ kafedrasının müdiri, professor

Unudulmaz müəllimim

Qədim latın aforizmində deyilir ki, “Hüquqşünaslıq xeyirxahlıq və ədalət sənətidir”. Bu kəlamın nə qədər doğru olduğunu görkəmli ictimai-siyasi xadim, hüquqşünas alim, pedaqoq və professor Murtuz Ələsgərovun həyat və fəaliyyəti bir daha sübut edir. Bütün ömrü boyu o, bilik və bacarığı ilə xalqa və dövlətə xidmət etmiş, ölkəmizin elmi potensialının artmasına, müstəqil dövlətimizin möhkəmlənməsinə və inkişaf etməsinə çalışmışdır. Vətənə məhəbbət, humanistlik onun amalı, həyat qayəsi olmuşdur.

2018-ci il sentyabrın 20-də tanınmış ziyalı, əməkdar elm xadimi, Ulu öndər Heydər Əliyevin yaxın silahdaşı, tələbələrin sevimli müəllimi, gözəl və səmimi insan Murtuz Nəcəf oğlu Ələsgərovun anadan olmasının 90 ili tamam oldu. Murtuz müəllim çətin, mürəkkəb, keşməkeşli, lakin şərəfli bir ömür yolu keçmişdir. O, Azərbaycanın müstəqillik tarixinə bir universitet müəllimi kimi zəhməti və insanpərvərliyi, ölkəmizin azadlığı uğrunda apardığı mübarizəsi ilə öz adını yazmış ziyalılardan, parlamentin deputatı və sədri kimi respublikamızda demokratik hüquqi dövlət quruculuğundakı xidmətləri və siyasi əqidəsi ilə müasir Azərbaycan tarixində silinməz iz qoymuş şəxsiyyətlərdəndir. Onun barəsində fikir söyləmək bir tələbəsi, aspirantı, uzun müddət həm universitetdə, həm də parlamentdə bir yerdə çalışmış bir şəxs kimi mənim üçün həm məsuliyyətli və həm də şərəflidir.

O, Ümummilli lider Heydər Əliyevin yaxın silahdaşı idi. Bu silahdaşlıq missiyası Murtuz müəllimin xarakterində xüsusi vurğulamaq istədiyim əsas cəhəti ilə bağlı idi – Murtuz müəllim əsl əqidə insanı idi.

Murtuz müəllimi tanıyanlar onu həyatda özünəməxsus əqidəsi, öz amalı uğrunda mübarizə aparmaq əzminə malik olan bir şəxsiyyət kimi xatırlayırlar. Onun həyat amalını ilk növbədə bir müəllim, universitet professoru kimi xalqa, vətənə sədaqətlə xidmət etmək, həm də bunun üçün peşəkar hüquqşünas kadrlar yetişdirmək təşkil edirdi. Murtuz müəllimin bir ictimai-siyasi xadim kimi başlıca istəyi isə Azərbaycan xalqının öz azadlığına qovuşması, ölkəmizdə beynəlxalq hüququn müstəqil subyektə olan suveren dövlətin qurulması, respublikamızın hüquqi, demokratik dövlət kimi bərqərar olması və inkişaf etməsi idi. Bu yolda o əzmkarlıqla mübarizə aparır, əldə olunan nailiyyətlərə çox sevinirdi. Bu onun vətəninə və xalqına dərin məhəbbətindən, dövlətinə və dövlətçiliyinə daha çox bağlılığından irəli gəlirdi. Murtuz müəllim torpağa, vətənə bağlı, dostluğa sədaqətli olan, incə qəlbləli nəcib bir insan idi. O xarakter etibarilə ciddi, tələbkər və prinsipial olduğu qədər də, mehriban, mülayim və kövrək qəlbləli, həssas insan idi. İlahi varlığın insana bəxş etdiyi ömrü necə yaşamaq, hansı ömür yolu keçmək, hansı amala və əqidəyə malik olmaq sonda insan şəxsiyyətinin müxtəlif aspektlərində təzahür edir. Odur ki, Murtuz müəllimin şəxsiyyətini həm hüquq sahəsində böyük müəllim və alim, həm peşəkar hüquqşünas, respublikamızda beynəlxalq hüquq və konstitusiya hüququ elmi məktəblərinin yaradıcısı, həm ictimai-siyasi xadim, həm nəcib insan, sədaqətli dost, həm də qayğıkeş ata – ailə başçısı kimi təqdim etmək olar.

Bir alim kimi Murtuz Ələsgərovun Azərbaycan hüquq elminin inkişafında mühüm xidmətləri olmuşdur. Belə ki, o XX əsrin ikinci yarısından etibarən Bakı Dövlət Universitetində təşəkkül tapmağa başlayan Konstitusiya hüququ (həmin dövrdə Dövlət hüququ) elmi məktəbinin yaradıcısıdır. 45 ildən artıq bir dövrdə Universitetin Konstitusiya hüququ kafedrasına rəhbərlik edən Murtuz müəllim həm bu sahədə elmin inkişafına, həm də yüksək elmi potensiala malik kadr hazırlığına xüsusi töhfə vermiş, sanballı bir elmi məktəb yaratmağa nail olmuşdur. M.Ələsgərov respublikamızda təkə Konstitusiya hüququ elmi məktəbinin deyil, həm də Beynəlxalq hüquq elmi məktəbinin banisidir. Onun elmi əsərlərinin böyük əksəriyyəti təkə dövlətdaxili deyil, həm də beynəlxalq hüquqi problemlərin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Murtuz müəllim bir sıra elmi əsərlərində beynəlxalq hüququn subyektə kimi dövlətin hüququ sta-

tusu məsələlərini, insan hüquqlarını, bu qeyd olunan məsələlərin həm dövlətdaxili, həm də beynəlxalq hüquqi aspektlərini, o cümlədən dövlətdaxili və beynəlxalq hüquqi müdafiə mexanizmlərini tədqiq etmişdir.

1950-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) hüquq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirən M.Ələsgərov 1950-1953-cü illərdə SSRİ Elmlər Akademiyasının Dövlət və Hüquq İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirmiş və 1954-cü ildə “İrənin daxili işlərinə ingilis – amerikan müdaxiləsi, beynəlxalq hüququn kobud surətdə pozulmasıdır” mövzusunda dissertasiya işini müvəffəqiyyətlə müdafiə etmiş və hüquq elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. Gənc alim Mur-tuz Ələsgərov elə həmin ildə Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsində baş müəllim kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Professor M.N.Ələsgərov 1960-cı ildən Bakı Dövlət Universitetinin Bey-nəlxalq hüquq kafedrasına və 1965-ci ildən isə həmin universitetin Dövlət hüququ (hazırda Konstitusiya hüququ) kafedrasına rəhbərlik etmişdir.

Professor M.N.Ələsgərov 200-dən artıq elmi əsərin, o cümlədən onlarla monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaitinin müəllifidir. 1966-cı ildən professor M.N. Ələsgərov Azərbaycan Ensiklopediyasının tarix, fəlsəfə və hüquq redaksiyası elmi şurasının üzvü olmuş, Ensiklopediyanın ayrı-ayrı cildlərində 60 addan çox elmi məqaləsi nəşr olunmuşdur. Onun araşdırdığı məsələlər içərisində dövlətlərin iki-tərəfli əməkdaşlığı problemlərinin tədqiqi daha çox yer tutur və nəşr olunmuş elmi əsərləri əsasən beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıq problemlərinin, habelə bir çox konstitusiya hüquq institutlarının tədqiqinə həsr olunmuşdur. Belə əsərlərə müəllifin “Şərqlə ölkələrinin gəncləri sülh və milli istiqlaliyyət uğrunda mübarizədə” (1958); “Müstəmləkəçilikdən azad olmuş Asiya və Afrika dövlətlərinin beynəlxalq hüquq subyektliyi” (1967); “Sovet İttifaqının Asiyanın və Afrikanın müstəqil dövlətləri ilə müqavilə aspektləri” (1968); “Sovet İttifaqı və gənc Asiya və Afrika dövlətləri” (1968); “Möh-kəmlənən dostluq” (1974); “Bərabər hüquqlu əməkdaşlıq” (1975); “Tərk silah sülhün təminatıdır (1978); “Təbiət və qanun” (1980); “Konstitusiya əməl etmək hamının borcudur” (1982); “Nazirlər Soveti – Azərbaycan Respublikasının ali icra orqanıdır” (1986); “Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti respublikanın ali nüma-

yəndəli orqanıdır” (1988); “Millətlərarası münasibətlərin regional problemləri” (1990) və s. adlı monoqrafiyalarını misal göstərə bilərik. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Murtuz müəllimin əsərlərinin böyük əksəriyyəti Azərbaycan dilində çap olunmuş və onlardan milli kadrların hazırlanmasında istifadə olunması nəzərdə tutulmuşdu. Bu bir tərəfdən doğma dildə hüquq kadrları üçün elmi ədəbiyyata olan tələbatın ödənilməsi məqsədi güdsə də, digər tərəfdən Murtuz müəllimin milli təəssübkeşliyinin, xalqına bağlı olan bir insan olmasının təzahürü idi.

M.N.Ələsgərov 1968-ci ildə “Sovet İttifaqının gənc müstəqil Asiya və Afrika dövlətləri ilə beynəlxalq hüquqi əlaqələri” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək hüquq elmləri doktoru elmi dərəcəsinə, 1969-cu ildə isə professor elmi adını almışdır. Məhz bu vaxtdan etibarən professor M.Ələsgərov həm Beynəlxalq hüquq və həm də Konstitusiya hüququ üzrə özünün elmi məktəbini yaratmağa başlamışdır. O, Beynəlxalq hüquq və Konstitusiya hüququ ixtisaslaşması üzrə həm Azərbaycan və həm də bir çox xarici ölkələrdən olan çoxsaylı aspirant və dissertantlara elmi rəhbərlik etmiş, hüquq elmləri doktorları yetişdirmişdir.

Professor M.Ələsgərovun rəhbərliyi altında 50-yə yaxın tədqiqatçı Beynəlxalq hüquq və Konstitusiya hüququ ixtisasları üzrə dissertasiyalar müdafiə etmiş və elmlər namizədi (hüquq üzrə fəlsəfə doktoru) elmi dərəcəsi almışdır. Murtuz müəllim qeyd olunan ixtisaslar üzrə 3 hüquq elmlər doktorunun yetişdirilməsində də elmi məsləhətçi olmuşdur.

Professor M.Ələsgərov eyni zamanda vaxtilə Bakı Dövlət Universitetində təhsil alan bir çox xarici ölkə vətəndaşlarına elmi rəhbərlik etmiş və xüsusilə, Asiya və Afrika ölkələri üçün qiymətli kadrlar yetişdirmişdir. Onun yetişdirdiyi bu mütəxəssislərin əksəriyyəti hal-hazırda öz ölkələrinin dövlət qurumlarında və diplomatik xidmətlərində çox yüksək postlar tutur, öz universitetlərində elmi fəaliyyətlə məşğul olurlar.

Universitetdə əmək fəaliyyətinə baş müəllim kimi başlayan professor M.N.Ələsgərov öz gərgin əməyi, əzmkarlığı nəticəsində dosent, professor, kafedra müdiri, 1993-1996-cı illərdə Bakı Dövlət Universitetinin rektoru vəzifəsində çalışmışdır. Görkəmli alimin bu uzunmüddətli, zəngin elmi-pedaqoji fəaliyyətini nəzərə alan Bakı Dövlət Universitetinin elmi-şurası Murtuz Ələsgərovun adının əbə-

diləşdirilməsi məqsədilə onun adına təqaüd təsis edilməsi ilə bağlı qərar qəbul etmişdir.

Professor M.N. Ələsgərov elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı respublikamızın ictimai-siyasi həyatında da xüsusi yer tutmuşdur. Hələ sovet hakimiyyəti illərində o, televiziya beynəlxalq məsələlər üzrə şərhçi, respublikamızda həmişə böyük maraq doğurmuş “Planetimizin mənzərəsi” və “Qitələr və hadisələr” proqramlarının yaradıcısı, “İnsan və qanun” televiziya verilişinin əsas siması olmaqla vətəndaşların hüquqi tərbiyəsinin və siyasi dünyagörüşünün formalaşmasında da yaxından iştirak etmişdir.

XX yüzilliyin 80-ci illərinin sonlarında SSR İttifaqında baş verən siyasi böhran fonunda erməni separatçılığının baş qaldırması, Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları, Ermənistanda yaşayan azərbaycanlı əhəlinin öz dədə-baba yurdlarından – Azərbaycanın tarixi torpaqlarından deportasiya edilməsi, mərkəzi Sovet hakimiyyətinin baş verən hadisələrə laqeyd münasibəti, seyrçi mövqeyi, bəzi hallarda hətta dəstək verməsi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının dirçəlməsinə, sovet hakimiyyətinə qarşı etiraz dalğasının alovlanmasına, insanların azadlıq, müstəqillik uğrunda meydanlara axışmasına gətirib çıxardı. Həmin dövrdə mübarizə əzmində olan insan selinin əsl ziyalı sözünə, ağsaqqal məsləhətinə, ictimai-siyasi xadimlərin yol göstərməsinə böyük ehtiyacı var idi. Belə gərgin bir tarixi şəraitdə Murtuz müəllim baş verən vandalizm aktlarına, haqsızlıqlara biganə qalmamışdı. O milli azadlıq hərəkatının ön sıralarında idi. Bura onu vətən sevgisi, milli təəssübkeşlik, azadlıq və müstəqillik arzusu gətirmişdi. O çoxsaylı insan kütləsi qarşısında çıxışlar edir, Azərbaycana qarşı aparılan siyasətin, atılan addımların haqq-ədalətə, hüquqa zidd olduğunu qeyd edir, bu hərəkatların beynəlxalq hüququn prinsipləri ilə bir araya sığmadığını sübut edirdi. Murtuz müəllimin peşəkar hüquqşünas kimi gətirdiyi arqumentlər, vətəninə sevən bir ziyalı kimi məntiqli çıxışları, prinsipial, barışmaz mövqeyi insanların azadlıq amalını daha da alovlandırır, onların azadlıq mübarizəsinə təsirsiz ötürmüşdü. Bu dövrdə Murtuz müəllim 1990-cı ilin payızında yaradılan və əsas məqsədini Naxçıvana və sərhədyanı rayonlara yardım etməkdən ibarət olan “Əlincə” Xeyriyyə Cəmiyyəti İdarə heyətinin üzvü, Cəmiyyətin Ağsaqqallar Şurasının sədri idi. O, Cəmiyyətin fəaliyyətində yaxından iştirak edir, ağsaqqal məsləhəti ilə cəmiyyət üzvlərinin mübarizə əzminin

artmasına, doğru, düzgün qərarların qəbul olunmasına öz köməkliyini göstərirdi. “Əlincə” Xeyriyyə Cəmiyyətinin mətbu orqanı olan “Səs” qəzetində mütəmadi çıxışları ilə Murtuz müəllim Azərbaycanda gedən ictimai-siyasi hadisələrə yüksək peşəkarlıqla şərh verir, həmin dövrdəki Azərbaycan hakimiyyətinin səriştəsiz fəaliyyətini kəskin tənqid edirdi.

Məlum olduğu kimi, 1991-ci ilin yayında Azərbaycan xalqının müstəqillik uğrunda mübarizəsi geniş vüsət aldı. 1991-ci il avqustun 30-da Azərbaycan Respublikası Ali Soveti “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında” Bəyannamə qəbul etdi ki, bu Bəyannaməni xalqımızın öz azadlığı uğrunda mübarizəsinin növbəti qələbəsi hesab etmək olardı. Həmin Bəyannaməyə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti 1991-ci il oktyabrın 18-də “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında” Konstitusiya Aktını qəbul etdi. Qeyd edim ki, M.Ələsgərov “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında” Konstitusiya Aktının müəlliflərindən biri olmuşdur.

Lakin müstəqilliyin ilk illərində hakimiyyətdə olan səriştəsiz siyasi qüvvələr Konstitusiya Aktının müddəalarını həyata keçirə bilmir, hakimiyyət uğrunda gedən çəkişmələr, bir-birini əvəz edən A.Mütəllibov və AXC-Müsavat cütlüyünün dövləti idarə edə bilməməsi, Azərbaycan torpaqlarının ermənilər tərəfindən işğalının davam etməsi, daxildə milli separatizmin baş qaldırması Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında acınacaqlı vəziyyətin yaranmasına və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin itirilməsi təhlükəsinin artmasına gətirib çıxartdı. Bütün bunlar nəticə etibarilə Azərbaycanın parçalanmasına və dövlət müstəqilliyinin məhvinə aparırdı. Belə bir tarixi vəziyyətdə Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanda 21 noyabr 1992-ci ildə Yeni Azərbaycan Partiyası təsis edildi və Ulu öndər Heydər Əliyev onun sədri seçildi. Milli azadlıq hərəkatının öncüllərindən biri olan, dövlət müstəqilliyinin əldə olunmasında xidmətləri olan, Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktının həmmüəlliflərindən olan M.Ələsgərov Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasında yaxından iştirak etmiş, H.Əliyevin rəhbərliyi altında partiyanın nizamnaməsinin hazırlanmasında öz əməyini əsirgəməmişdir. Yeni Azərbaycan Partiyasının təsis edilməsi və formalaşmasında fəal iştirak edən Murtuz müəllim ömrünün sonunadək partiyanın sədr müavini vəzifəsini tutmuşdur.

Heydər Əliyev onunla çiyin-çiyinə mübarizə aparan, Yeni Azərbaycan Partiyasının qurulmasında yaxından iştirak edən siyasi məsləkdaşlarının sədaqətinə, peşəkarlığına, mübarizliyinə, siyasi hazırlıq səviyyəsinə, qətiyyətinə güvənərək Azərbaycanda demokratik hüquqi dövləti yaratdı. Heydər Əliyevin güvəndiyi şəxsiyyətlərdən biri də Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavini vəzifəsini ləyaqətlə, məsuliyyət və sədaqətlə icra edən görkəmli ictimai-siyasi xadim Murtuz Ələsgərov idi. Ümummilli lider Heydər Əliyev Murtuz müəllimin adını partiyanın veteranları sırasında çəkərək onu partiyanın ideya və əqidəsinə sadıq, dönməz əsgəri adlandırmışdır. Ulu öndərin Murtuz müəllimə verdiyi bu dəyər məqalənin əvvəlində xüsusi qeyd etdiyim “Murtuz müəllim əsl əqidə insanı idi” fikrinin sübutudur.

AXC hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın beynəlxalq aləmdən təcrid olunması, Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin davam etməsi, ölkə daxilində hakimiyyət uğrunda çəkişmələr gündən-günə siyasi böhranın dərinləşməsinə aparır, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini itirmək təhlükəsi daha da artırdı. Belə bir tarixi şəraitdə Azərbaycan ziyalıları başda olmaqla xalq Azərbaycanı bu böhranlı vəziyyətdən xilas etmək üçün ulu öndər Heydər Əliyevə çağırışlar etməyə başladı. 1992-ci il oktyabrın 16-da ölkənin müxtəlif peşə sahibi olan 91 nəfər tanınmış ziyalısının Heydər Əliyevə müraciəti “Səs” qəzetində çap olundu. Murtuz müəllimin imzası bu siyahıda ön sıralarda yer almışdı. Dəfələrlə Naxçıvana Heydər Əliyevlə görüşə, məsləhətləşməyə, fikir mübadiləsi aparmağa gedən Murtuz müəllim bu dahi şəxsiyyətin yaxın silahdaşına, dostuna çevrilmişdi. Murtuz müəllim bütün varlığı ilə inanırdı ki, Azərbaycanı mövcud siyasi böhrandan məhz Heydər Əliyev çıxara bilər, Azərbaycan öz müstəqilliyini məhz onun sayəsində qoruya bilər. “Səs” qəzeti 24 oktyabr 1992-ci ildə Ulu Öndərin həmin müraciətə cavabını dərc etdi. Bu andan başlayaraq 1993-cü ilin iyununa qədər 91-lər, bütövlükdə isə H.Əliyev və onun tərəfdarlarına qarşı təzyiqlər, təhqirlər, fiziki zorakılıqlar daha da güclənməyə başladı. AXC hakimiyyətində olan siyasi səriştəsiz, insani duyğusu kəsad, qisasçı düşüncəyə malik rəhbərlərin göstərişinə əsasən professor Murtuz Ələsgərova qarşı fiziki zorakılıq törədildi, ona ağır bədən xəsarətləri yetirildi. Lakin bu hal uzun müddət xəstəxana çarpayısında müali-

cə alan Murtuz müəllimi qorxutmadı, onun mübarizə əzmini qırma-
dı, əksinə onu əqidəsi uğrunda daha sərt mübarizəyə sövq etdi.

Nəhayət, 1993-cü ilin iyun ayında siyasi hakimiyyətə gələn Hey-
dər Əliyev öz dühası ilə ölkədə mövcud olan siyasi böhran vəziyyə-
tinin stabilləşdirilməsinə, baş qaldıran separatçılığın aradan qaldırıl-
masına, parçalanmış hərbi qüvvələrin vahid komandanlıq altında
Azərbaycan Ordusunda birləşdirilməsinə, Azərbaycanın dövlətçili-
yinə, müstəqilliyinə və ərazi bütövlüyünə qəsdlər hazırlayan cina-
yətkarların cəmiyyətdən təcrid edilməsinə nail oldu.

Artıq hüquqi, sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi üçün
lazımı şərait formalaşdırılmışdı. Müasir dövrün tələblərinə cavab
verən, hüquqi demokratik dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunu
təmin edən bir Konstitusiyanın qəbuluna ciddi zərurət yaranmışdı.
Murtuz müəllim Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyası-
nın layihəsinin hazırlanması üçün 1995-ci ilin may ayının 2-də Ulu
öndər, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
sədrliyi ilə yaradılan Konstitusiya Komissiyasının üzvü olmuş və
peşəkar hüquqşünas, Konstitusiya hüququ sahəsinin professional bi-
licisi kimi Konstitusiya layihəsinin hazırlanmasında yaxından iştirak
etmişdir. Heç də təsadüfi deyil ki, hüquqi problemlərin həllin-
də, mürəkkəb hüquqi konstruksiyaların izahında Prezident Heydər
Əliyev həmişə professor Murtuz Ələsgərovun rəyinə xüsusi önəm
verirdi.

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru olan, Azərbaycanın ictimai-
siyasi həyatında fəal ziyalı mövqeyinə malik olan professor Murtuz
Nəcəf oğlu Ələsgərov 1995-ci ildə I çağırış Azərbaycan Respubli-
kası Milli Məclisinin deputatı seçildi. Konstitusiya hüququ sahəsi-
nin gözəl bilicisi, güclü dövlətçilik məfkurəsi olan Murtuz Ələsgə-
rov parlamentin qanunvericilik fəaliyyətinin həyata keçirilməsində
yaxından iştirak edirdi. Murtuz Ələsgərov 1996-cı il oktyabrın 16-
da Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri seçildi. O, 2005-
ci il dekabrın 2-dək Milli Məclisin sədri vəzifəsində çalışdı. 2005-
ci ildə isə yenidən III çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məcli-
sinin deputatı seçildi. O, parlamentin deputatı və Milli Məclisin səd-
ri kimi respublikamızda parlamentarizm ənənələrinin inkişafına,
Azərbaycan dövlətinin hüquqi bazasının daha möhkəm təməllər
üzərində qurulmasına, qanunvericilik sisteminin konstitusion prin-
siplər əsasında təkmilləşdirilməsinə sanballı töhfələr vermişdir.

Onun sədr olduğu dövrdə – I çağırış ərzində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 797, II çağırışda 843 qanun, yüzlərlə qərar müzakirə edilərək qəbul olunmuşdur. Murtuz Ələsgərovun hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində, respublikamızda məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsində böyük xidmətləri olmuş, çoxsaylı qanunvericilik aktlarının hazırlanmasında və qəbul edilməsində bilavasitə iştirak etmişdir.

Professor M.N.Ələsgərov səmərəli ictimai-siyasi fəaliyyətinə görə “İstiqlal” ordeni, “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri diplomu”, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin “Sodrujestvo” ordeni, Rusiya Federasiyasının “Dostluq” ordeni, digər yüksək ad və mükafatlarla təltif edilmişdir.

Bir xoş təsadüf də vurğulamaq istəyirəm ki, Murtuz müəllimin 90 illiyini qeyd etdiyimiz günlərdə bir vaxtlar sədri olduğu parlamentin 100 illiyi münasibətilə təntənəli tədbirlər keçirildi. Murtuz müəllimin xatirəsi onun vaxtilə üzvü və sədri olduğu parlamentdə bu gün də əziz tutulur.

Ruhunuz şad olsun, əziz və unudulmaz müəllimim!

Aliş QASIMOV

Bakı Dövlət Universitetinin
Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri,
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Vətəndaş, ziyalı, dövlət adamı 90 illik əsl şəxsiyyət tarixi

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında yazmaq əslində asandır. Onların təsəvvürlərdəki ümumi obrazı, həyat və fəaliyyətləri haqqında görüb, oxuyub, eşitdiklərin düşüncələrini qələmə almağa xeyli kömək göstərir. Amma haqqında yazmaq istədiyiniz görkəmli şəxsiyyəti həm də özün yaxından tanıyanda, illər ərzində bir kollektivdə çalışıb, az qala hər gün ünsiyyətdə olanda, onu bir insan kimi real həyatda addım-addım kəşf edəndə vəziyyət xeyli mürəkkəbləşir. Təəssüratlarındakı işıqlı obrazını canlandırmaqdan ötrü həmin şəxsiyyətə hansı yöndən – ictimai portretindənmi, yoxsa onunla bağlı xoş xatirələrindənmi, həmin insanın taleyindəki rəndənmi başlamağı müəyyən edə bilmirsiniz.

Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi, tanımış ziyalı, hüquq elmləri doktoru, professor Murtuz Ələsgərov haqqında qeydlərimə belə bir qeyri-müəyyənliklə başlamağım heç də təsadüfi deyildir. Bir tərəfdən, Azərbaycanda və ölkə hüdudlarından kənar Murtuz Ələsgərov şəxsiyyəti haqqında məlumatlı olan hər kəs kimi bu sətirlərin müəllifi də onun ömür yoluna yaxından bələddir. Eyni zamanda tale bizə həm də bu böyük şəxsiyyətin tələbəsi olub, ondan dərs almaq xoşbəxtliyi nəsib edib. Elmin keşməkeşi yollarında onun bələdçiliyi ilə addımlamaq, eyni kollektivdə çalışaraq dəyərli ziyalı, kamil insan kimi onun yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərindən görüb-götürmək, elmindən-biliyindən, prinsipliliyindən, başqalarına saysız-hesabsız yaxşılıqlarından yararlanmaq qisməti nəsibimiz olub.

Professor Murtuz Ələsgərovun ötən əsrin 80-ci illərində “Azərbaycan” televiziyasında çox populyar olan “Planetimizin

mənzərəsi” verilişinin siyasi icmalçısı kimi tanıyırdıq. Açığını deyim ki, Murtuz müəllim o dövrə qədər canlı həyatda görüb yaxından ünsiyyətdə olduğum ilk görkəmli ictimai-siyasi xadim idi. Bir tərəfdən televiziya efirinin qazandırdığı məşhurluq, bir tərəfdən ziyalı, hüquqşünas kimi yüksək xarizması, digər tərəfdən də auditoriyada oxuduğu son dərəcə maraqlı mühazirələr bizdə Murtuz müəllimə o qədər böyük rəğbət yaratmışdı ki, bu dəyərli müəllimimizlə mümkün qədər çox ünsiyyətdə olmağa, ondan öyrənməyə, nümunə götürməyə çalışırdıq. Bəlkə də universiteti bitirənə yaxın peşə fəaliyyətimlə bağlı gələcək planlarıma yenidən baxıb, hüquqşünaslığın daha çox elmi-tədris istiqamətini seçməyim də Murtuz Ələsgərov şəxsiyyətinin təsiri, bu yolda onun ardıcılılarından olmaq arzusunun ifadəsi idi.

Universitetin son kursunda diplom rəhbərim oldu. Elmə doğru ilk kövrək addımlarımda görkəmli alim kimi dəstəyini əsirgəmədi. Bu sahəyə marağımı görüb elmdən-təhsildən uzaqlaşmağa, elmi-tədqiqat fəaliyyəti ilə məşğul olmağa, aspiranturaya qəbul imtahanlarında iştirakımı tövsiyə etməyi də unutmadı.

1988-ci ildə universiteti bitirdikdən sonra bir müddət Bakı şəhərinin indiki Xəzər, keçmiş Əzizbəyov rayon xalq məhkəməsində müxtəlif vəzifələrdə çalışdım. Karyeramı eyni səmtdə davam etdirmək üçün müəyyən imkanlar vardı. Amma universitet həyatı, elmi-tədqiqat fəaliyyəti daha maraqlı görünürdü. Doğma fakültə, bir çox müəllimlərimiz, o cümlədən professor Murtuz Ələsgərovla da əlaqələri kəsməmişdim. Hər dəfə görəndə o işlərimlə maraqlanar, elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmaq arzusunun reallaşmasında dəyərli məsləhətlərini, bacardığı dəstəyi əsirgəməzdi. 1989-cu ilin fevralından öz istəyimə məhkəmədəki işimdən ayrılıb taleyimi birdəfəlik dogma Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsi ilə bağladım. Taleyimdəki bu mühüm dəyişikliyin baş verməsində Murtuz Ələsgərovun köməyi mühüm rol oynadı. O, universitetdə hüquq fakültəsinin dekanlığında metodist kimi fəaliyyətə başlamamağı verdiyi dəstəklə həyatımın ən böyük xeyirxahlarından birinə çevrildi. Ardınca, 1991-ci ildə istehsalatdan ayrılmadan Universitetin Mülki proses, əmək və ekologiya hüququ kafedrasının aspiranturasına daxil olarkən Murtuz müəllim mənim mənəvi rəhbərim oldu.

Sonralar hüquq fakültəsinin müəllimi, baş müəllimi, dosenti, dekan müavini, Mülki proses, əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri kimi müxtəlif pillələrdə addım-addım irəliləyəndə yenə Murtuz müəllimin ziyalı qayğısını, köməyini, tələbəsinə olan inamını, verdiyi tövsiyələrin gücünü hər zaman hiss etdim.

Taleyimdə belə mühüm rol oynamış bu görkəmli şəxsiyyətlə bağlı çox maraqlı xatirələrim var. Murtuz Ələsgərov şəxsiyyətini həm ictimai-siyasi xadim, həm alim, həm müəllim, həm də bir insan olaraq ən müxtəlif dəyərlər işığında canlandırma bilərəm. Amma bu qeydlərimdə daha çox böyük alimin ömür yoluna nəzər salmağa çalışacağam.

O, çox mənalı bir həyat yaşayıb. 1928-ci il sentyabr ayının 20-də Gəncə şəhərində anadan olub. Orta məktəbi başa vurduqdan sonra 1945-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinə daxil olub. 1950-ci ildə təhsilini fərqlənmə diplomu ilə bitirərək 1950-1953-cü illərdə SSRİ Elmlər Akademiyasının Dövlət və Hüquq İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirib. Burada beynəlxalq hüquq ixtisasına yiyələnib. 1954-cü ildən isə ömrünün sonunadək Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsində dərs deyib. O, müxtəlif illərdə burada baş müəllim, dosent, professor və kafedra müdiri, 1993-1996-cı illərdə isə universitetin rektoru olmuşdur. Murtuz Ələsgərov Birinci, İkinci və Üçüncü çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, 1996-cı və 2000-ci illərdə isə Milli Məclisin sədri seçilib. 1953-cü ildə hüquq elmləri üzrə namizədlik, 1968-ci ildə isə doktorluq dissertasiyalarını müdafiə edib.

Bütün bunlar ləyaqətlə yaşanmış böyük ömrün ayrı-ayrı anlarıdır. Murtuz Ələsgərovun Azərbaycanda hüquq elminin inkişafında çox mühüm xidmətləri var. O, qiymətli araşdırmaları ilə elmi ictimaiyyətin dərin rəğbətini qazanmışdı. Beynəlxalq hüquq sahəsində böyük nüfuz sahibi idi. Təkcə bir faktı diqqətə çatdıraq ki, Murtuz Ələsgərov 200-dən artıq elmi əsərin, o cümlədən bir sıra monoqrafiyaların, dərslik və dərs vəsaitlərinin müəllifidir. Murtuz Ələsgərovun ömür yolunda pedaqoji və elmi fəaliyyəti mühüm yer tutur. Yüksək intellektual səviyyəni, mükəmməl təhsili hər bir insan üçün vacib sayan Murtuz müəllim hüquq elminin incəliklərini gənc nəslə öyrətməkdən qürur duyur və bundan böyük mənəvi zövq alırdı.

Elmi-pedaqoji, ictimai fəaliyyətlə yanaşı, o, hüquq elminin praktik məsələləri ilə də məşğul olurdu. “Dövlət hüququ”, “Konstitusiya hüququ”, “Beynəlxalq hüquq” sahələrində ixtisaslaşmış kamil mütəxəssis kimi müvafiq dövlət qurumlarına elmi-metodoloji dəstək verirdi. Murtuz Ələsgərov 1970-ci ildən Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin elmi məsləhət şuralarının üzvü idi. Müxtəlif qanun layihələrinin, hüquqi sənədlərin hazırlanmasında yaxından iştirak etmişdi.

Eyni zamanda o, hələ sovet dövründə milli hüquq elmimizi dünyada tanıdan alimlərimizdən idi. Beynəlxalq Hüquq Assosiasiyasının üzvü kimi Murtuz müəllim 1961-ci ildə Fransada – beynəlxalq konfransda “Azərbaycanda hüquq elminin nailiyyətləri”, 1976-cı ildə ABŞ-da ətraf mühitin hüquq mühafizəsinə dair beynəlxalq konfransda “Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin qorunması qanunları”, 1978-ci ildə Böyük Britaniyada “İnsan hüquqları və azadlıqlarının beynəlxalq hüquqda tanınması”na dair elmi simpoziumda, 1984-cü ildə Yaponiyada vətəndaşlıq problemlərinə dair Beynəlxalq elmi konfransda “Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının konstitusiya hüquqları” mövzularında etdiyi dərin məzmunlu məruzələri ilə Azərbaycan elmini dünyada layiqincə təmsil etmiş, Beynəlxalq hüquq sahəsində dünyada tanınmış alimlərdən biri kimi qəbul olunmuşdu.

Murtuz müəllim 1966-cı ildən Azərbaycan Ensiklopediyasının tarix, fəlsəfə və hüquq redaksiyası elmi şurasının üzvü idi. Ensiklopediyanın ayrı-ayrı cildlərində çap olunmuş 60-dan çox elmi məqaləni o, qələmə almışdı. Murtuz Ələsgərov həm də elmdə parlaq bir bələdçi idi. Onun rəhbərliyi ilə 20 nəfər namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almışdı. Onların arasında 8 nəfəri Çin, Vyetnam, İraq, İran, Banqladeş və digər Afrika ölkələrindən olan xarici ölkə vətəndaşları idi. Murtuz müəllimin BDU-nun Hüquq fakültəsində yetirdiyi peşəkar mütəxəssislər bu gün ölkəmizin hüquq mühafizə orqanlarında uğurla çalışırlar.

Murtuz Ələsgərov çox bacarıqlı elm-təhsil təşkilatçısı idi. O, 1993-cü ildən 1996-cı ilə qədər Bakı Dövlət Universitetinə rəhbərlik etdi. Çox çətin illərdə universitetin elmi potensialını,

müəllim və tələbə kollektivinin səylərini Azərbaycanın gələcəyi naminə düzgün məcraya yönəltməyə müvəffəq oldu. Bu aparıcı təhsil ocağının mühitini sağlamaşdırdı. Məhz onun rəhbərliyi illərində BDU-nun xarici ölkələrin təhsil ocaqları ilə əlaqələri gücləndi. Universitetdən xaricə beyin axınının qarşısını almaq, pedaqoji heyətin sosial müdafiəsini təmin etmək, bu təhsil ocağının bir sıra sosial infrastruktur problemlərini məhdud imkanlar hesabına da olsa aradan qaldırmaq üçün davamlı tədbirlər həyata keçirildi. Burada təhsilin məzmunu yeni dövrün tələblərinə uyğun quruldu. 1994-cü il noyabrın 26-da Heydər Əliyev adına Respublika Sarayında Bakı Dövlət Uuniversitetinin 75 illik yubileyinin təntənəli şəkildə qeyd olunması da Murtuz müəllimin universitetə rəhbərliyi dövrünə təsadüf edir.

Hər dəfə haqqında düşünəndə Murtuz müəllim mətin ziyalı və fəal vətəndaş mövqeyi ilə gözlərim önündə canlanır. Bir faktı da qeyd edim ki, mənim dekan müavini kimi fəaliyyətə başlamağıma ilk dəstəyi də Murtuz müəllim verib, əmri o, imzalayıb. Deputatlığa seçkilərdə onun vəkilləri sırasında mən də var idim. Bizə böyük inam, etibar göstərirdi. Bunlar Murtuz Ələsgərov portretini tamamlayan əsas cəhətlər idi. Uzun illər ərzində ardıcıl mütlaliə sayəsində zəngin elmi biliklərə yiyələnən və kifayət qədər geniş erudisiyaya malik olan Murtuz Ələsgərov eyni dərəcədə fəal vətəndaş mövqeyi sərgiləyən, Vətənə olan sonsuz məhəbbətini əməldə bürüzə verən, cəmiyyətdə gedən proseslərə heç vaxt biganə qalmayan bir şəxsiyyət idi.

Ötən əsrin 80-ci illərin sonlarına Azərbaycan ərazi bütövlüyü və dövlət müstəqilliyi uğrunda xalq hərəkatı başlanarkən bir çox vətənpərvər ziyalılarımız kimi Murtuz müəllim də öz yerini meydanlara çıxıb haqqını, milli maraqlarının qorunmasını, Vətənin suverenliyinin təmin olunmasını tələb edən xalqın sıralarında görmüşdü. O, təlatümlü günlərdə Murtuz Ələsgərov Azərbaycanın gələcək taleyi sarıdan narahatlıq keçirən insanlarla səmimi söhbətlər aparır, mitinqlərin tribunalarından ermənilərin vəhşiliklərini, heç bir hüquq normaları ilə bir araya sığmayan əməllərinin əsl mahiyyətini açıb göstərən çıxışlar edir, onların respublikamıza qarşı ərazi iddialarının beynəlxalq hüquq normaları ilə daban-dabana ziddiyyət təşkil etdiyini hüquqşünas məntiqi ilə əsaslandırırırdı. Küçələrdə, meydanlarda Murtuz müəllim

kimi ziyalını önlərində görənlər insanları bundan sonsuz dərəcədə təskinlik tapırdılar. Mübarizəni axıradək davam etdirmək əzmi nümayiş etdirirdilər.

Sonrakı tarixi proseslərdə də bu işıqlı insan daim Azərbaycanın milli maraqlarının, insanlarımızın haqlı mövqeyinin müdafiəsində oldu. Ölkənin problemlərdən xilas, inkişafı, Vətənin taleyinin təsadüfi əllərdə oynamağa çevrilməməsi uğrunda mübarizə apardı. Bu baxımdan, Murtuz Ələsgərovun siyasi fəaliyyətində Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılması xüsusi yer tutur. Belə bir partiyanın yaradılması üçün ümummilli liderə müraciət ünvanlayan və tarixdə “91-lər” kimi xatırlanan görkəmli ziyalımızdan biri Murtuz Ələsgərov olmuşdu. Yeni Azərbaycan Partiyası Azərbaycanın ağır çətinliklərdən xilas üçün Heydər Əliyev şəxsiyyəti işığında təşkilatlanmaq istəyən çoxsaylı Azərbaycan ziyalılarının ümumi arzusu kimi meydana gəlmişdi. O dövrdə Moskvadan dogma yurda qayıdaraq Naxçıvan Ali Məclisinə sədr seçilmiş Heydər Əliyevin xeyir-duası ilə yaradılan bu qurum təkcə siyasi əqidə ətrafında toplaşan və bu əqidənin nəzəri bazasını hazırlayanların siyasi təşkilatı deyildi. Bu partiya Heydər Əliyev ideyalarını kütlələr içərisinə daşıyan, mətbuat və televiziyanın qadağaları şəraitində o zamankı hakimiyyətin çürüklüyünü, xalqı uçuruma yuvarladacağını, torpaqlarımızın müdafiəsində uğursuz siyasəti ilə məğlubliyyətə düşərəcəyini sübuta yetirən, Azərbaycanın gələcəyinə işıq salmaq istəyən ziyalıların beyin mərkəzi idi. Bu insanlar o çətin zamanlarda yalnız Heydər Əliyev müdrikliyinə, uzaqgörənliyinə, vətənpərvərliyinə və qətiyyətinə inanaraq xalqın və dövlətin gələcəyi üçün ondan kömək istəyirdilər.

Heydər Əliyev ideyalarına, ziyalılıq prinsiplərinə sadıqlığına görə o vaxtkı AXC-”Müsavat” cütlüyünün hədə-qorxularına, təzyiq və təqiblərinə məruz qalan, hətta sui-qəsd cəhdi ilə üzləşərək sağlamlığını itirən Murtuz Ələsgərov bütün bunlara rəğmən tutduğu yoldan heç zaman geri dönmədi. Doğru bildiyinin müdafiəsində dayandı.

Bütün vətənpərvər Azərbaycan ziyalıları, ümumən Azərbaycan xalqı kimi onun da ulu öndər Heydər Əliyevi yenidən siyasi hakimiyyətdə görmək arzusu 1993-cü ilin 15 iyununda reallığa çevirildi. Xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdan Heydər

Əliyev əvvəl Azərbaycan Ali Sovetinin sədri, daha sonra isə xalqın yekdil rəyi ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Murtuz müəllimin adını partiyanın sadıq veteranları sırasında çəkərək onları ideya və əqidələrinə sadıq, dönməz əsgərlər adlandırmışdı. Ulu öndərin yaxın silahdaşlarından olan Murtuz Ələsgərov bu yola sədaqətini sonrakı tarixi mərhələlərdə də zaman-zaman sübuta yetirdi. 1995-ci ildə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiya layihəsinin işlənilib hazırlanmasında, ölkəmizdə aparılan demokratik islahatların hüquqi bazasının formalaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynadı. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, 1996-cı ildən isə Milli Məclisin sədri olaraq Azərbaycanda hüquqi dövlətin qurulmasına, qanunvericilik sisteminin təkmilləşdirilməsinə, ölkəmizdə parlamentarizm ənənələrinin inkişafına, müstəqil dövlətimizin beynəlxalq nüfuzunun gücləndirilməsinə əhəmiyyətli töhfələr verdi.

Murtuz Ələsgərov dönməz əqidəsinə, tutduğu yola sədaqətini Heydər Əliyevin mənəvi-siyasi irsini uğurla davam etdirərək Azərbaycanı tarixinin ən qüdrətli çağlarına yetirmiş İlham Əliyevin ölkəmizə rəhbərliyi dövründə də öz fəaliyyəti ilə göstərdi. Ömrünün sonuna kimi Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin müavini vəzifəsini daşıyan Murtuz müəllim üzərinə düşən misiyani hər zaman layiqincə yerinə yetirdi. Bu gün Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlərdə, ölkəmizin hərtərəfli tərəqqisində, dövlətçilik qüdrətində Murtuz Ələsgərov kimi mövqeyinə sadıq əsl vətəndaş ziyalılarımızın, təcrübəli dövlət adamlarımızın, bəsirət gözü açıq alimlərimizin də böyük rolu vardır.

Murtuz Ələsgərovun Vətən, xalq, dünya elmi qarşısındakı xidmətləri həm Azərbaycanda, həm də ölkə hüdudlarından kənardə hər zaman yüksək qiymətləndirilmişdir “İstiqlal” ordeni, “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri diplomu”, əməkdar hüquqşünas fəxri adı və digər dövlət təltifləri ilə mükafatlandırılan Murtuz Ələsgərov, eyni zamanda, MDB-nin “Sodrujestvo” ordeninə və Rusiya Federasiyasının “Dostluq” ordeninə layiq görülmüşdür. O, Beynəlxalq Hüquq Assosiasiyasının və Azərbaycan Hüquqşünaslar İttifaqının üzvü olmaqla yanaşı, Kiyev Milli Universitetinin də fəxri doktoru idi.

Ömür vəfa etsəydi, unudulmaz müəllimimiz bu ilin 20 sentyabrında 90 yaşını qeyd edəcəkdə. Amma Murtuz Ələsgərov yənə də bizimlə birgədir. Yənə də öz ardıcıllarına düzgün yol göstərir. Işıqlı xatirələri, şəxsiyyəti, idealları, 90 illik ömrünün yaratdığı insanlıq tarixi ilə...

Алиш М. КАСУМОВ

Заведующий кафедрой, Трудового и экологического права
Бакинского Государственного Университета
доктор наук по праву, профессор
kasumov-bsu@rambler.ru

**90 летняя история настоящей личности – гражданина,
интеллекта, государственного деятеля**

Статья посвящена жизни и деятельности видного общественно-политического деятеля, доктора юридических наук, профессора Муртуза Алескерова.

Ключевые слова: деятельность, общественно-политический деятель, личность, государственный деятель

Alish M. KASUMOV

Department of Labor and Environmental
Law Baku State University
Doctor of Juridic Sciences, Professor
kasumov-bsu@rambler.ru

90 – year history of citizenship, intellectual, state actor

The article is devoted to the life and activity of the visible social-political actor, doctor of jurisprudence, professor Murtuz Aleskerov.

Keywords: activity, public-political figure, personality, statesman

**F.S. Abdullayevin
“Şöhrət” ordeni ilə təltif edilməsi
haqqında**

**Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
Sərəncamı**

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

Azərbaycan Respublikasının məhkəmə orqanlarında səmərəli fəaliyyətinə görə Fərhad Sahib oğlu Abdullayev “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilsin.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 dekabr 2018-ci il.

TƏDBİRLƏR

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin nümayəndə heyətinin Quba Soyqırım Memorial Kompleksinə ziyarəti

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “1918-ci il azərbaycanlıların soyqırımının 100 illiyi haqqında” 18 yanvar 2018-ci il tarixli Sərəncamına əsasən tərtib edilmiş tədbirlər planı çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının bir qrup əməkdaşı 12 oktyabr 2018-ci il tarixdə Quba şəhərinə səfər edərək, 100 il bundan əvvəl – 1918-ci ilin mart-aprel aylarında cinayətkar erməni hərbi dəstələri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı törədilmiş soyqırımı qurbanlarının dəfn olduğu yerdə ucaldılmış abidəni ziyarət etmişdirlər.

Səfərin əvvəlində nümayəndə heyətinin üzvləri Quba şəhərində xalqımızın Ümummilli Lideri, müasir müstəqil dövlətimizin memarı və qurucusu, ilk milli Konstitusiyamızın müəllifi, Ulu Öndər Heydər Əliyevin abidəsini ziyarət edərək, abidənin önünə gül dəstələri düzmüş, dahi rəhbərin xatirəsini ehtiramla anmışlar.

Sonra 1918-ci ildə erməni-bolşevik silahlı dəstələrinin Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirdikləri kütləvi qırğınlar nəticəsində həlak olan on minlərlə azərbaycanlının xatirəsinə ucaldılmış Quba Soyqırımı Memorial Kompleksinə gəlinərək, soyqırımı qurbanlarının xatirəsi yad edilmiş, abidə önünə gül dəstələri qoyulmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsinin nümayəndələrinə əsrlər boyu ermənilərin Qafqaz regionunda azərbaycanlılara qarşı törətdiyi soyqırımlar haqqında tarixi faktlar əsasında XX əsrdə Qafqaz regionunda azərbaycanlıların ermənilər tərəfindən 4 dəfə soyqırımı məruz qaldığını və 1918-ci ilin mart ayında azərbaycanlıların kütləvi şəkildə öldürülməsi və soyqırımı məruz qoyulması hadisəsinin dünya tarixinin ən qanlı səhifələrindən biri hesab olunduğu barəsində geniş məlumat verilmişdir.

Diqqətə çatdırılıb ki, Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə yaradılan Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi 2013-cü il sentyabrın 18-də açılıb. Kompleksdə XX əsrin əvvəllərində Quba şəhərinin müxtəlif ərazilərinin görüntüləri, o zaman burada aparılan tikinti-quruculuq işləri, əhalinin həyat tərzini haqqında fotolar vardır. Quraşdırılmış sensor ekranlı monitordakı xüsusi xəritədə ermənilərin ötən əsrdə xalqımıza qarşı respublikamızın müxtəlif bölgələrində

həyata keçirdikləri soyqırımı aktları barədə bir neçə dildə məlumat əldə etmək mümkün olmuşdur.

Bildirilib ki, Quba soyqırımı məzarlığı 2007-ci il aprelin 1-də ərazidə torpaq işləri görülərkən aşkarlanıb. Bundan sonra Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən kütləvi məzarlıqda geniş tədqiqat işləri aparılmışdır. Tədqiqatlar nəticəsində məzarlığın 1918-ci ildə ermənilərin yerli dinc əhaliyə qarşı törətdikləri soyqırımı ilə bağlı olduğu müəyyən edilmişdir.

Quba rayonu İcra Hakimiyyətinin nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilmiş tədbirin sonunda Konstitusiya Məhkəməsinin rəhbərliyi və kollektivi adından kompleksin xatirə dəftərinə ürək sözləri yazılıb.

Konstitusiya Məhkəməsi növbəti Hüquq olimpiadası keçirilmişdir

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən Şəki, Qax, Zaqatala və Balakən rayonlarının ali və orta məktəblərinin tələbələri və yuxarı sinif şagirdləri arasında keçirilən, 12 noyabr – Konstitusiya Gününə həsr olunmuş “Hüquqi dövlətin əsasları” mövzusunda hüquq olimpiadasına yekun vurulmuşdur.

Zaqatala şəhərindəki Heydər Əliyev Mərkəzində olimpiada qaliblərinin mükafatlandırılması mərasimi keçirilmişdir.

Tədbirdə Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının əməkdaşları, rayon rəhbərliyi, ali və orta təhsil müəssisələrinin müəllim, tələbə və şagird kollektivləri iştirak etmişlər.

Tədbirdə çıxış edən Zaqatala Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Mübariz Əhmədzadə 23 il əvvəl ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunan ilk milli Konstitusiyanın dövlətçiliyimizin formalaşması və inkişafında böyük əhəmiyyəti olduğunu bildirib. Qeyd olunub ki, ilk milli Konstitusiyanın qəbulundan ötən müddət ərzində Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqları tam bərqərar olub, demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində böyük uğurlar qazanılıb, mühüm qanunvericilik aktları qəbul edilib.

İcra hakimiyyətinin başçısı hüquq olimpiadasının Zaqatala rayonunda təşkilinə görə Konstitusiya Məhkəməsinin rəhbərliyinə və əməkdaşlarına minnətdarlığını bildirib.

Tədbirdə rayon icra hakimiyyətinin hüquq şöbəsinin müdiri Eldar Mustafayev “Hüquqi dövlətin əsasları” mövzusunda çıxış edib. Bildirilib ki, Azərbaycanın yeni Konstitusiyası beynəlxalq hüquq normalarına uyğun, insan hüquq və azadlıqlarına geniş yer ayıran və

dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsinə xidmət edən mükəmməl normativ-hüquqi sənəddir.

Konstitusiya Məhkəməsinin konstitusiya hüququ şöbəsinin müdiri Dürdanə Məmmədova Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevin müraciətini iştirakçıların diqqətinə çatdırıb.

Bildirilib ki, müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyası 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə qəbul edilib. Ümummillə lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu ilk milli Konstitusiyanın qəbulu müasir tariximizin ən mühüm hadisəsi olmaqla yanaşı, həm də Ulu Öndərin Azərbaycan dövlətçiliyi qarşısında əvəzsiz xidmətlərindən biridir.

Qeyd olunub ki, Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında 2006-cı il 28 dekabr tarixli və “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında 2011-ci il 27 dekabr tarixli sərəncamlarından sonra ali və orta təhsil müəssisələrinin tələbələri və şagirdləri arasında ənənəvi olaraq hüquq olimpiadalarının keçirilməsi geniş vüsət alaraq daha da məzmunlu və əhatəli şəkildə təşkil olunub.

Ulu Öndərin müdrik dövlətçilik siyasətinin Prezident İlham Əliyev tərəfindən böyük uğurla davam etdirilməsi sayəsində Azərbaycan dövlətinin tərəqqisi və qüdrəti daha da artıb, yüksək rəqabətli iqtisadiyyatın qurulması mümkün olub, ölkəmiz regionun aparıcı dövlətinə və dünya miqyasında etibarlı tərəfdaşa çevrilib. Ölkəmizdə aparılan bütün islahatlar, istər siyasi-iqtisadi, istər hüquqi islahatların həyata keçirilməsi Azərbaycan dövləti qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri olan qanunların aliliyinin, insan və vətəndaş hüquqlarının və əsas azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədini daşıyır.

Hüquq olimpiadasının nəticələrini elan edən Dürdanə Məmmədova bildirib ki, bu ilki olimpiadada Şəki və Zaqatalada fəaliyyət göstərən 2 universitet filialının, 3 kollecın tələbələri, Şəki, Qax, Zaqatala və Balakən rayonlarının hər birindən 7 məktəb olmaqla, ümumilikdə, 28 ümumtəhsil müəssisəsinin yuxarı sinif şagirdləri iştirak etmişlər. Olimpiadada şagirdlərə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını əhatə edən 50 sual təqdim olunub. Hər düzgün cavab 2 balla qiymətləndirilib. Universitet filialları arasında olimpia-

da bu ali təhsil müəssisələrinin öz daxilində keçirilib.

Olimpiadanın nəticələrinə əsasən, kolleclər arasında Zaqatala Dövlət İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin tələbələri birinci yerə çıxıblar. Şəki Dövlət Regional və Şəki Dövlət Texniki kollecləri müvafiq olaraq ikinci və üçüncü yerləri tutublar.

Orta təhsil müəssisələri arasında rayonlararası müsabiqədə Balakən məktəbliləri daha yüksək nəticə göstərərək hüquq olimpiadasının qalibi adını qazanıblar. Sonrakı yerləri Zaqatala və Qax məktəblərinin şagirdləri tutmuşlar. Ayrı-ayrı rayonların öz daxilində keçirilən müsabiqələrdə isə Balakən rayonu humanitar və texniki təmayüllü liseyin, Zaqatala rayonu humanitar fənlər gimnaziyasının, Qax rayonu Almalı kənd və Şəki şəhər 10 sayılı tam orta məktəblərin təmsilçiləri birinci yerə layiq görülmüşlər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsində 12 noyabr – Konstitusiyaya günü qeyd olunmuşdur

Hər il noyabrın 12-si Azərbaycanda dövlət bayramı olan Konstitusiyaya Günü qeyd edilir.

Noyabrın 12-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin kollektivi Əsas Qanunun qəbul edilməsinin 23 illiyi münasibətilə Fəxri xiyabana gələrək, xalqımızın ümummilli lideri, müasir müstəqil dövlətimizin memarı və qurucusu, ilk milli Konstitusiyamızın müəllifi ulu öndər Heydər Əliyevin əziz xatirəsini ehtiramla anıb, məzarı önünə gül dəstələri və əklil qoyub.

Görkəmli oftalmoloq-alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın da xatirəsi yad edilib, məzarı üzərinə gül-çiçək dəstələri düzülmüşdür.

Həmçinin görkəmli dövlət xadimi Əziz Əliyevin və tanınmış həkim-alim Tamerlan Əliyevin də xatirələri anılıb, məzarları üzərinə güllər qoyulub.

Daha sonra Konstitusiyaya Məhkəməsində iclas keçirilmişdir.

Tədbirdə çıxış edən sədr Fərhad Abdullayev əvvəlcə Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimlərini və Aparatın əməkdaşlarını təbrik edərək bildirib ki, Konstitusiyaya Günü Azərbaycan xalqı üçün çox əlamətdar gündür. Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış Konstitusiyanın qəbulu Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsi, əhalinin layiqli həyat səviyyəsinin, vətəndaşların hüquq və azad-

lıqlarının təmin olunması üçün hərtərəfli zəmin yaratdı, ölkəmizin hüquqi, siyasi, iqtisadi və digər sahələrdə inkişafının gələcək istiqamətlərini müəyyənləşdirdi. 1995-ci il noyabrın 12-də yeni Konstitusiyanın qəbul edilməsi xalqımızın tarixən formalaşmış dövlətçilik ənənələrinə uyğun olan və eyni zamanda, ölkəmizdə müasir dünyanın tələblərinə cavab verən demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu, plüralizm əsasında siyasi sistemin və hüquq sisteminin inkişafı üçün möhkəm özlün yaradılması baxımından mühüm hadisə oldu.

Diqqətə çatdırılıb ki, Konstitusiya Azərbaycan Respublikasında xalqın dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi olduğunu elan edir, öz müqəddəratını sərbəst və müstəqil həll etməyi və öz idarəetmə formasını müəyyən etməyi Azərbaycan xalqının suveren hüququ kimi təsbit edir. 2002-ci il avqustun 24-də, 2009-cu il martın 18-də və 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş referendumlar nəticəsində Konstitusiyanın mətninə əhəmiyyətli əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

Sədr vurğulayıb ki, referendum yolu ilə Konstitusiya edilən əlavə və dəyişikliklərin əsas hissəsi insan hüquq və azadlıqlarının məzmununun genişləndirilməsinə xidmət edir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən hüquqi islahatlar insan hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli üsul və vasitələrlə müdafiə olunmasını, insan hüquqlarının təminatlarının bütün növlərinin tək-cə qanunvericilikdə təsbit olunmasına deyil, həm də praktiki cəhətdən gündəlik həyatda reallaşdırılmasına şərait yaratdı.

Konstitusiya islahatları Azərbaycanın hüquq sisteminin inkişaf etmiş dövlətlərin hüquq sisteminə və beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılması, ölkəmizdə demokratikləşmə proseslərinin daha da genişləndirilməsi məqsədlərinə xidmət edib. Son referendumda əldə edilən nəticələr dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən, ölkəmizin dayanıqlı inkişafına və sosial rifahın təmin olunmasına yönələn siyasətin Azərbaycan xalqı tərəfindən birmənalı dəstəkləndiyini nümayiş etdirdi.

Fərhad Abdullayev bildirib ki, fəaliyyət göstərdiyi illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul edilmiş bir çox qərarlarda Konstitusiyanın əsasları, onun aliliyi və birbaşa qüvvəsi, respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəaları nəzərə alınmaqla mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırılıb. Konstitusiya Məhkəməsi, həmçinin konstitusiya ədalət mühakiməsinin müasir tendensiyalarını davamlı olaraq izləyir və fəaliyyətində tətbiq edir. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sazişlər, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ və xarici konstitusiya nəzarəti orqanlarının qabaqcıl məhkəmə təcrübəsi öyrənilir və Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarında onlara istinadlar edilir. Bu, həm qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi müvafiq beynəlxalq müqavilələrin tətbiq edilməsinin zəruriliyindən irəli gəlir, həm də Məhkəmənin mövqeyinin daha da zənginləşdirilməsinə və düzgün əsaslandırılmasına xidmət edir.

Sədr qeyd edib ki, Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş və bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilən demokratikləşmə və quruculuq prosesləri nəticəsində mümkün olmuşdur.

Fərhad Abdullayev əminliklə bildirib ki, Konstitusiya Məhkəməsi dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın tərəqqisi, ölkəmizdə demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu və hüquq sisteminin inkişafı prosesinə, Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli müdafiəsi işinə bundan sonra da töhfələr verməyə çalışacaq və fəaliyyətini müasir tələblərə cavab verən inkişaf xətti ilə davam etdirəcək.

G Ö R Ü Ş L Ə R

Əlcəzairin ədliyyə nazirinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə Konstitusiya Məhkəməsində görüş keçirilmişdir

Ölkəmizdə səfərdə olan Əlcəzair Xalq Demokratik Respublikasının ədliyyə naziri Tayeb Louhun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə iyunun 22-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində görüş keçirilib.

Əlcəzair nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfərindən məmnunluğunu bildirən Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev səfər çərçivəsində keçirilən səmərəli görüşlərin ölkələrimiz arasında münasibətlərin inkişafı baxımından əhəmiyyətini vurğulayıb.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti barədə qonaqlara ətraflı məlumat verən Fərhad Abdullayev bildirib ki, ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və müəllifliyi ilə 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul olunmasından dərhal sonra məhkəmə-hüquq sahəsində genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsinə başlanılıb. Diqqətə çatdırılıb ki, Konstitusiyada ilk konstitusiya nəzarət orqanının – Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması da əksini tapmışdı. Konstitusiyanın qəbulundan üç il sonra ümummilli lider Heydər Əliyevin Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi formalaşdırılıb və bu sahədə mütərəqqi beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla fəaliyyətə başlayıb.

Fərhad Abdullayev Konstitusiyada Azərbaycan Respublikasının hüquqi, demokratik və dünyəvi dövlət olmasının əksini tapdığını qeyd edərək vurğulayıb ki, 2001-ci ildə İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına qoşulan Azərbaycan beynəlxalq təcrübəyə böyük əhəmiyyət verərək məhkəmə-hüquq sahəsində Avropanın müvafiq qurumları ilə səmərəli əməkdaşlıq edir.

Sədr Fərhad Abdullayev əsas vəzifəsi qanunların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğuna nəzarət edilməsi olan Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlamasının iyulun 14-də 20 illiyinin tamam olacağını diqqətə çatdırıb. Qeyd edib ki, ötən müddət Konstitusiya Məhkəməsinin vacib təsisat olduğunu göstərdi. İnsan hüquq və azadlıqlarının məhkəmə-hüquq müdafiəsinə xüsusi önəm verilərək, 2002-ci ildə Əsas Qanuna edilən əlavə və dəyişikliklərdən sonra Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ daha da genişləndirilib. Bu dəyişikliklərdən sonra ombudsmanla yanaşı, hüquqi və fiziki şəxslər də Konstitusiya Məhkəməsinə birbaşa müraciət etmək hüququ qazanmışlar. Ötən dövrdə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən ümumilikdə 371 qərar qəbul edilmişdir. Son illərdə beynəlxalq konstitusiya ədalət mühakiməsi sahəsində də fərdi şikayətlər vasitəsilə ədalət mühakiməsinin təmin edilməsi tendensiyasının güclənməsi müşahidə olunur.

Nümayəndə heyətinin sədri Tayeb Louh Azərbaycan ilə Əlcəzair arasında müxtəlif sahələrdə təcrübə mübadiləsinin vacibliyini qeyd edərək, ölkəsinin Konstitusiya Şurası ilə Azərbaycanın Konstitusiya Məhkəməsi arasında əməkdaşlığın inkişafında maraqlı olduqlarını diqqətə çatdırıb. Əlcəzairin məhkəmə-hüquq sistemi və Konstitusiya Şurasının fəaliyyəti barədə ətraflı məlumat verən qonaq ölkələrimizin Konstitusiya sistemlərində oxşarlığın olduğunu diqqətə çatdırıb.

Hüquqi dövlətin inkişafında Konstitusiya Şurasının vacib missiyasını xüsusi vurğulayan Tayeb Louh bildirib ki, Əlcəzairin Konstitusiya Şurası normativ hüquqi aktlarla yanaşı, qüvvəyə minməmiş beynəlxalq müqavilələrin də ölkənin Əsas Qanuna uyğunluğunu yoxlayır. Nümayəndə heyətinin rəhbəri 2016-cı ildə Əlcəzair Konstitusiyasına edilən dəyişikliklərdən sonra Konstitusiya Şurasına müraciət etmək hüququnun genişləndirildiyini vurğulayıb.

Yüksək qonaqpərvərliyə və ətraflı məlumata görə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevə minnətdarlığını ifadə edən Əlcəzairin ədliyyə naziri Tayeb Louh Azərbaycanın sürətli inkişafından və ölkəmizin gözəlliyindən məmnunluğunu bildirmişdir.

Görüşün sonunda qarşılıqlı olaraq xatirə hədiyyələri təqdim edilib, fotosəkil çəkdirilib.

Sonda qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin Plenum zalı ilə tanış olmuşlar.

SƏFƏRLƏR

Azərbaycan Konstitusiya Məhkəməsinin nümayəndə heyəti Qazaxıstanda keçirilmiş beynəlxalq konfransda iştirak edib

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti avqustun 28-dən 30-dək Qazaxıstan Respublikasının Konstitusiya Gününə həsr edilmiş “Konstitusiya: qanunun aliliyi, vətəndaş cəmiyyəti və müasir dövlət dəyərlərinin təcəssümü” mövzusunda keçirilmiş beynəlxalq konfransda iştirak etmək üçün Qazaxıstan Respublikası Konstitusiya Şurasının sədri Kayrat Maminin dəvəti ilə Astana şəhərində səfərdə olmuşdur.

Tədbirin əvvəlində Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayevin konfrans iştirakçılarına ünvanlanan məktubu səsləndirilib.

Konfransın praktiki hissəsində konstitusiya islahatları konstitusiyaya inkişafının əsası, konstitusiyaya ədalət mühakiməsinin təyinatı, konstitusiyaya şikayəti vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün mühüm vasitə kimi və digər məsələlərə dair çıxışlar edilib, fikir mübadiləsi aparılıb.

Tədbirdə Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının məsul şəxsləri, Rusiya Federasiyası, Türkiyə, Ukrayna, Bolqarıstan, Latviya, Belarus, Gürcüstan, Almaniya, İordaniya, Əlcəzair və digər ölkələrin Konstitusiyaya Məhkəmələrinin nümayəndələri və elm xadimləri iştirak etmişlər.

Konfransda çıxış edən sədr Fərhad Abdullayev Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun qəbul etdiyi son qərarlardan danışaraq, ölkəmizdə aparılmış konstitusiyaya-hüquq islahatlarının vacibliyini konfrans iştirakçılarının diqqətinə çatdırıb.

Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayev konfransda iştirak edən nümayəndə heyətlərinin rəhbərlərini Prezident iqamətgahında qəbul edib.

Səfər zamanı Qazaxıstan Konstitusiyaya Şurasının sədr və üzvləri ilə görüşlər keçirilmiş, hüquqi məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Görüşlərdə Azərbaycanın Qazaxıstandakı səfiri Rəşad Məmmədov iştirak etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi sədri Fərhad Abdullayevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Praqada səfərdə olmuşdur

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Avropa Konstitusiyaya Məhkəmələrinin Konfransı Təşkilatının sədrlərinin iclasında, habelə Çexiyanın və Slovakiyanın birgə Konstitusiyaya məhkəmələrinin 25 illiyinə həsr edilmiş beynəlxalq konfransda iştirak etmək üçün Çex Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri Pavel Rixetskinin dəvəti ilə Praqada səfərdə olmuşdur.

Avropa Konstitusiyaya məhkəmələri sədrlərinin iclasında bu qurumun Nizamnaməsinə təklif olunan dəyişikliklərin layihəsi, icraata qəbul edilmiş işlər üzrə Konstitusiyaya məhkəmələri arasında məlumat mübadiləsi, beynəlxalq hüquq normalarının məhkəmə qərarlarındakı yeri və digər hüquqi yanaşmalar məsələləri müzakirə edilmişdir.

Keçirilmiş geniş konfransda müasir konstitusiya nəzarəti institutunda nəzəri yanaşmaların tətbiqi, konstitusiya ədalət mühakiməsinin inkişafı, milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsində Konstitusiya məhkəmələrinin rolu və digər məsələlərlə bağlı məruzələr dinlənilmiş, fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Konfransda Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarında əks olunmuş hüquqi mövqelər, tətbiq edilmiş müasir hüquqi yanaşmalar və prinsiplər barədə məlumat verilib.

Azərbaycan nümayəndə heyəti səfər çərçivəsində bir sıra xarici ölkələrin Konstitusiya məhkəmələrinin sədr və hakimləri ilə görüşlər keçirib, məhkəmə-hüquq əməkdaşlığı məsələləri barədə müzakirələr aparıb.

Tədbirlərdə, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Çex Respublikasındakı səfiri Fərid Şəfiyev iştirak etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədr müavini Sona Salmanova Türkiyə Respublikasının İstanbul şəhərində keçirilmiş Beynəlxalq Konfransda iştirak edib

Dekabr ayının 13-dən 17-dək Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədr müavini xanım Sona Salmanova Türkiyə Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin təşkil etdiyi “Qanunun aliliyinin və əsas hüquqlarının qorunması sahəsində yüksək məhkəmə orqanlarının rolu” mövzusunda keçirilən Beynəlxalq Konfransda iştirak etmək üçün Türkiyə Respublikasının İstanbul şəhərində səfərdə olmuşdur.

Dekabr ayının 14-də İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv-müşahidəçi dövlətlərin bir sıra Konstitusiya və Ali Məhkəmələri nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilmiş Beynəlxalq Konfransda Türkiyə Respublikasının Prezidenti cənab Rəcəb Tayyip Ərdoğan və Konstitusiya Məhkəməsinin sədri cənab Zühtü Arslan açılış nitqi söyləmişlər.

Tədbirdə konstitusiya ədalət mühakiməsi sahəsində bir sıra məsələlərə dair çıxışlar dinlənilmiş, fikir mübadiləsi aparılmışdır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN
MƏLUMATI

Buraxılışa məsul:
Murad Yusif-zadə

Redaktorlar:
Kamran Yusifov
Tələt Binnətzadə
Murad Yusif-zadə
Fidan Xudiyeva
Orxan Rzayev
Nigar Qələndərli
Nigar Həmidova

Çapa imzalanmışdır 29.12.2018. Kağız formatı 70x100 1/16.
Fiziki çap vərəqi 9,5. Tirajı 200.

“Şərq-Qərb” mətbəəsində çap edilmişdir.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi 17.